

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

О. С. Бартків, І. М. Мельник

Педагогічна майстерність
Навчально-методичний посібник
(для студентів спеціальності: 012 «Дошкільна освіта»,
014 Середня освіта)

Луцьк, 2023

УДК 37.091.12:005.336.5(072)

Б87

*Рекомендовано науково-методичною радою
Факультету педагогічної освіти та соціальної роботи
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
(протокол №1 від 27 вересня 2023 року)*

Рецензенти:

Гончарук Ольга Валеріївна-доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти факультету педагогічної освіти та соціальної роботи ВНУ імені Лесі Українки

Дурманенко Євгенія Аристархівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти КЗ «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Б 87

Бартків О. С., Мельник І.М.

Педагогічна майстерність : навч.-метод. посіб. Луцьк, 2023. 198 с.

На основі узагальнення науково-педагогічних досліджень і педагогічного досвіду розкрито теоретичні основи, методичні вимоги та подано практичні рекомендації для підготовки студентів до вивчення курсу «Педагогічна майстерність вихователя дітей раннього і дошкільного віку».

Для студентів педагогічних спеціальностей й усіх, хто цікавиться питаннями самовдосконалення професійної педагогічної майстерності.

УДК 37.091.12:005.336.5(072)

© Бартків О. С., Мельник І.М. 2023

© (обкладинка), 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО І ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: СИЛАБУС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА	6
1.1. Мета, завдання вивчення освітнього компонента «Педагогічна майстерність вихователя дітей раннього і дошкільного віку».....	6
1.2. Структура та завдання для самостійного опрацювання в процесі вивчення освітнього компонента	10
1.3. Оцінювання знань здобувачів освіти з освітнього компонента «Педагогічна майстерність вихователя дітей раннього і дошкільного віку».....	13
Використана та рекомендована література	21
РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	24
2.1. Портрет сучасного вихователя закладу дошкільної освіти.....	24
2.2. Сутність та структура педагогічної майстерності вихователя закладу дошкільної освіти.....	38
2.3. Культура педагогічного спілкування вихователя як основа його педагогічної майстерності.....	58
2.4. Педагогічний такт вихователя закладу дошкільної освіти.....	74
2.5. Майстерність педагогічної взаємодії в організації різних видів діяльності дошкільників.....	78
2.6. Імідж вихователя закладу дошкільної освіти.....	84
2.7. Особистісне та професійне самовдосконалення вихователя закладу дошкільної освіти	99
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ	123
3.1. Вправи на підвищення педагогічної майстерності майбутнього вихователя.....	123
3.2. Поради майбутнім вихователям в організації педагогічної взаємодії.....	129
3.3. Правила організації ефективного спілкування вихователя.....	132
3.4. Практичні рекомендації щодо створення іміджу педагога.....	143
РОЗДІЛ IV. САМОДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ	146
4.1. Діагностичні методики визначення сформованості професійної майстерності педагога.....	146
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	179
ДОДАТКИ	189

ПЕРЕДМОВА

Концептуальні основи реформування сучасної освіти, окреслені положеннями Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2020-2025 роки, Законів України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про дошкільну освіту» (проект), Базовим компонентом дошкільної освіти, ставлять вимоги виховання активної, цілеспрямованої, творчої особистості з активною життєвою позицією. Провідна роль у формуванні такого громадянина належить вихователям закладу дошкільної освіти, діяльність яких спрямована на зміцнення інтелектуального та духовного потенціалу нації.

Актуальною проблемою закладів вищої освіти залишається підготовка майбутніх вихователів, формування їхньої професійної майстерності, без набуття якої неможлива реалізація гармонійного виховання й навчання дітей дошкільного віку.

Сучасне дошкілля – фундамент якісної неперервної освіти протягом життя. На сучасному етапі повномасштабного реформування дошкільної освіти в Україні вихователь закладу дошкільної освіти перетворюється із транслятора знань на партнера, організатора дитиноцентрованого процесу освіти з максимальним наближенням до можливостей, здібностей, потреб і настанов конкретної дитини; при цьому успішно виконуючи функції наставника, коуча, фасилітатора, організатора проєктного навчання, ментора стартапів, ігропедагога та модератора, тьютора індивідуальної освітньої траєкторії особистості. Таку якість дошкільної освіти можуть забезпечити лише висококваліфіковані педагогічні кадри нового типу – «агенти змін», майстри з високою особистісною та професійною культурою, творчим потенціалом, сміливою педагогічною позицією і сучасним світоглядом, здатні до пошуку та запровадження прогресивних ідей і нововведень. Готувати таких фахівців покликана система вищої освіти за оновленими державними стандартами та освітніми програмами — на засадах студентоцентрованого підходу до навчання

й викладання, самостійності та самосвідомості здобувачів вищої освіти, включаючи нові форми надання освітніх послуг і гнучкі навчальні траєкторії.

Теоретико-методичні засади професійно-педагогічної підготовки фахівців дошкільної освіти розкрито у працях Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Кічук, О. Кононенко, К. Крутій, В. Кьона, Н. Лисенко, Н. Манжелій, Т. Науменко, Т. Поніманської, Л. Покроєвої, О. Поліщук, О. Семенова, Т. Танько, Х. Шапаренко, Р. Кондратенко та інших. Шляхи та методи підвищення професійної підготовки вихователів обґрунтовували О. Колесник, Г. Беленька, Н. Левінець, Т. Кротова, О. Бурдяєва, І. Слепцова, Т. Танько та інші. Питання педагогічної майстерності в структурі професійної підготовки педагога розглянуто в наукових доробках Є. Барбіної, Т. Вахрушевою, І. Зязюном, В. Крутецьким, Л. Загородньої, Л. Кайдалової та ін.

У навчально-методичному посібнику розкрито теоретичні аспекти формування у майбутніх вихователів професійної майстерності. Подано силабус, тематику і завдання для практичних занять, самостійної роботи студентів та методичні матеріали на допомогу студентам у підготовці до занять.

Навчально-методичний посібник містить матеріал, необхідний для безперервного вдосконалення професійних вмінь майбутнього вихователя ЗДО. Видання призначено для здобувачів першого та другого освітнього ступеня та бажаючих пізнати складові та шляхи підвищення педагогічної майстерності.

РОЗДІЛ І
ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ДІТЕЙ
РАНЬОГО І ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: СИЛАБУС ОСВІТНЬОГО
КОМПОНЕНТА

1.1. Мета та завдання вивчення освітнього компонента

«Педагогічна майстерність вихователя дітей раннього і дошкільного віку»

Таблиця 1.1

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній ступінь	Характеристика освітнього компонента
Денна форма навчання	01 Освіта/Педагогіка, 012 Дошкільна освіта, 012 Дошкільна освіта перший (бакалаврський)	Нормативна
Кількість годин/кредитів: 90/3		Рік навчання 2
		Семестр 3-ий
		Лекції - 28 год.
		Практичні - 26 год.
ІНДЗ: немає		Самостійна робота 30 год.
Мова навчання	українська	Консультації - 6 год.
		Форма контролю: екзамен

Програма освітнього компонента «**Педагогічна майстерність вихователя дітей раннього і дошкільного віку**» складена відповідно до освітньо-професійної підготовки бакалаврів спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Сучасні наукові дослідження значну увагу приділяють вивченню інтеграційних процесів, пошуку ефективних шляхів та умов створення інтегративних навчальних дисциплін. Одним з них є «Педагогічна майстерність вихователя дітей раннього і дошкільного віку». Цей ОК спрямований на забезпечення цілісної професійної підготовки на процесуальному і результативному рівнях. Курс дає можливість поставити у центр уваги особистість студента, але не тільки у суто психологічному плані, а й у безпосередньому зв'язку із змістом майбутньої професійної діяльності. У змісті

педагогічної майстерності саме особистість вихователя розглядається як основний чинник впливу на розвиток дитини.

Наповнення індивідуальних особливостей студентів професійними знаннями і змістом, ознайомлення майбутніх вихователів із своєю індивідуальністю в її професійній проекції дозволяє розв'язати ряд важливих проблем: осмислення своїх недоліків і розробка компенсаторних прийомів; виявлення індивідуальних переваг і відпрацювання власного стилю діяльності; складання і реалізація програми професійного розвитку й саморозвитку.

Мета: формування у майбутніх вихователів потреб професійно розвиватися, саморозвиватися і самовдосконалюватися; максимально повно проявляти свій індивідуальний потенціал, творчо його самореалізовувати у професійній діяльності з метою забезпечення високого кінцевого результату в аспекті створення аналогічних умов для прояву індивідуальності дітей, їхньої самореалізації у навчально-виховній діяльності.

Таблиця 1. 2

**Інтегральна, загальні та спеціальні компетентності вихователя
закладу дошкільної освіти**

Інтегральна компетентність:	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в галузі дошкільної освіти з розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку, що передбачає застосування загальних психолого-педагогічних теорій і фахових методик дошкільної освіти, та характеризується комплексністю та невизначеністю умов.
Загальні компетентності	<p>КЗ-1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>КЗ-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової</p>

	<p>активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.</p> <p>КЗ-3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.</p> <p>КЗ-4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.</p> <p>КЗ-5. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.</p> <p>КЗ-6. Здатність до міжособистісної взаємодії.</p> <p>КЗ-7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.</p> <p>КЗ-8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p>
<p>Спеціальні (фахові компетентності)</p>	<p>КС-2. Здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку базових якостей особистості (довільність, самостійність, креативність, ініціативність, свобода поведінки, самосвідомість, самооцінка, самоповага).</p> <p>КС-3. Здатність до розвитку допитливості, пізнавальної мотивації, пізнавальних дій у дітей раннього і дошкільного віку.</p> <p>КС-5. Здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку мовлення як засобу спілкування і взаємодії з однолітками і дорослими.</p> <p>КС-6. Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку навичок свідомого дотримання суспільно визнаних морально-етичних норм і правил поведінки.</p> <p>КС-16. Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку толерантного ставлення та поваги до інших, попередження та протидії булінгу.</p> <p>КС-18. Здатність знаходити, опрацьовувати потрібну освітню інформацію та застосовувати її в роботі з дітьми, батьками.</p> <p>КС-19. Здатність до комунікативної взаємодії з дітьми, батьками, колегами.</p> <p>КС-20. Здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини.</p>
<p>Програмні результати навчання</p>	<p>ПР-01. Розуміти і визначати педагогічні умови, закономірності, принципи, мету, завдання, зміст, організаційні форми, методи і засоби, що використовуються в роботі з дітьми від народження до навчання у школі; знаходити типові ознаки і специфіку</p>

освітнього процесу і розвитку дітей раннього і дошкільного віку.

ПР-02. Розуміти, описувати й аналізувати процеси розвитку, навчання та виховання дітей раннього і дошкільного віку з використанням базових психологічних і педагогічних понять та категорій.

ПР-03. Розуміти природу і знати вікові особливості дітей з різними рівнями розвитку, особливості розвитку обдарованих дітей, індивідуальні відмінності дітей з особливими освітніми потребами.

ПР-05. Здійснювати взаємодію в роботі закладу дошкільної освіти, сім'ї та школи. Залучати батьків до організації освітнього процесу з дітьми раннього і дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

ПР-06. Встановлювати зв'язок між педагогічними впливами та досягнутими дітьми результатами.

ПР-11. Бути знайомим з ознаками булінгу. Вміти використовувати прийоми попередження та протидії йому.

ПР-12. Будувати цілісний освітній процес з урахуванням основних закономірностей його перебігу. Оцінювати власну діяльність як суб'єкта педагогічної праці.

ПР-13. Здійснювати управління якістю освітнього процесу, керуючись психолого-педагогічними принципами його організації в системі дошкільної освіти та взаємодії з сім'єю.

ПР-15. Визначати завдання і зміст різних видів діяльності дітей раннього і дошкільного віку на основі програм дошкільної освіти та знань про культурно-історичний досвід українського народу, загальнолюдські культурні та етико-естетичні цінності.

ПР-16. Проектувати педагогічні заходи із залученням фахівців суміжних галузей, батьків, громадських діячів та ін. для реалізації завдань всебічного розвитку дітей.

ПР-17. Здійснювати суб'єкт-суб'єктну взаємодію і розвивальне міжособистісне педагогічне спілкування з дітьми дошкільного віку та особистісно- і соціально зорієнтоване спілкування з батьками.

ПР – 20. Враховувати рівні розвитку дітей при виборі методик і технологій навчання і виховання, при визначенні зони актуального розвитку дітей та створенні зони найближчого розвитку.

У процесі вивчення освітнього компонента в здобувачів освіти удосконалюються *Soft skills*: системне, аналітичне та критичне мислення;

дитиноцетризм у роботі вихователя; комунікативні навички; навички командної роботи; лідерство; креативність; адаптивність та крос-функціональність; емоційний інтелект.

1.2. Структура та завдання для самостійного опрацювання в процесі вивчення освітнього компонента

Таблиця 1.3

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					Форма контролю/ Бали
	Усього	у тому числі				
		Лек.	Практ.	Конс.	Сам. роб.	
Змістовий модуль 1. Основи педагогічної діяльності та педагогічної культури						
Тема 1. Майстерність професійної діяльності педагога	6	2	2	-	2	УО/4
Тема 2. Педагогічна майстерність та її елементи	7	2	2	1	2	ДС/4
Тема 3. Професійні якості та педагогічна культура вихователя	7	2	2	1	2	ДБ/4
Тема 4. Педагогічний такт і педагогічна етика вихователя	7	2	2	1	2	УО/4
Тема 5. Педагогічна техніка вихователя	5	2	2	1	-	ДБ/4
Разом за змістовим модулем 1	32	10	10	4	8	20 б.
Змістовий модуль 2. Педагогічна майстерність вихователя дітей раннього і дошкільного віку						
Тема 6. Педагогічна майстерність у професійній діяльності вихователя	8	2	2	1	3	ДС/4
Тема 7. Взаємозв'язок педагогічної і театральної діяльності. Педагогічна та акторська дія.	8	2	2	1	3	ДБ/4
Тема 8. Мовлення вихователя як засіб педагогічної праці	7	2	2	-	3	УО/4
Тема 9. Майстерність педагогічного спілкування	7	2	2	-	3	ДС/4
Тема 10. Педагогічна майстерність як показник професіоналізму вихователя.	7	2	2	-	3	ДБ/4
Тема 11. Майстерність вихователя в організації навчально-виховного процесу в закладі дошкільної освіти.	9	4	2	-	3	УО/4
Тема 12. Підготовка майбутніх вихователів у ЗВО.	12	4	4	-	4	УО/4+4

Разом за змістовим модулем 2	58	18	16	2	22	32 б.
Види підсумкових робіт (участь у семінарах, тренінгах, вебінарах, публікація тез, статей та ін.) з обов'язковою подачею студентами копій сертифікатів	-	-	-	-	-	8 б.
Модульна контрольна робота 1	-	-	-	-	-	20 б.
Модульна контрольна робота 2	-	-	-	-	-	20 б.
ІНДЗ	-	-	-	-	-	-
Всього годин:	90	28	26	6	30	100

Примітки: ^{1/} Teams, Zoom – може застосовуватися одна з платформ або їхній симбіоз для здобувачів освіти з індивідуальним планом навчання та/або під час реалізації освітнього процесу в Університеті в дистанційному режимі, відповідно до Положення про електронний курс освітнього компонента у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Положення про дистанційне навчання у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, наказів ректора.

^{2/} *Методи та форми контролю:* ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв'язування задач/кейсів, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота здобувача освіти, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, аналітичне есе, УО – усне опитування тощо.

Завдання для самостійного опрацювання

ТЕМИ 1- 4 (по 2 години на кожному):

➤ Випишіть із праць Я.А.Коменського, К.Д.Ушинського, В.О.Сухомлинського міркування про педагогічну майстерність вихователя, про місце і роль вихователя в суспільстві, його якості, вміння.

➤ Проаналізуйте вплив особистості вихователя на становлення вас як особистості. Викладіть свої думки у творчій роботі(есе) на одну із запланованих тем:

- «Вихователь у моєму житті».

- «Мій ідеал вихователя».

- «Я і моя професія»"

- «Професійний портрет сучасного вихователя».

➤ Виберіть з педагогічної поеми А. Макаренка ситуацію, яка на Ваш погляд, найбільш виявила педагогічну майстерність видатного педагога (конспект).

➤ Складіть словник термінології з педагогічної майстерності. Сформулювати власне педагогічне кредо, використовуючи такий зачин: «Для мене як вихователя найголовніше буде...».

ТЕМИ 6-11 (по 3 години на кожному)

➤ Підберіть вправи на формування вміння керувати своїм емоційним станом та поведінкою (таблиця).

➤ Проаналізуйте думки дослідників-дидактів щодо проблеми підготовки вихователя до заняття (М.І. Махмутов, І.Я. Лернер, М.М. Скаткін, М.М. Шахмаєв).

➤ Засоби керування психологічним станом (музикотерапія, бібліотерапія, працетерапія, імітаційна гра), можливості використання їх у професійному самовдосконаленні вихователя.

➤ Проблема професійного управління педагогічною діяльністю у творчій спадщині А.С.Макаренка.

➤ Педагогічна майстерність у педагогічній діяльності А.С.Макаренка.

➤ А.С. Макаренко про необхідність оволодіння педагогічною технікою.

ТЕМА 12 (4 години - теми на вибір)

➤ Феномен педагогічної майстерності у сучасній психолого-педагогічній науці.

➤ Мотивація професійної діяльності сучасного педагога.

➤ Професійне самовиховання: сутність, шляхи і способи реалізації.

- Педагогічний імідж як інструмент розв'язання професійних завдань.
- Особливості професійного іміджу А. С. Макаренка.
- Особливості педагогічної та акторської дії.
- Професійно-значущі якості педагога в організації ефективної взаємодії з дітьми.
- Особливості професійного мислення педагога.
- Шляхи розвитку педагогічної спостережливості.
- Природа педагогічного таланту.
- Засоби керування психічним самопочуттям.
- Особливості педагогічної рефлексії.
- Професійна компетентність вихователя.
- Критерії педагогічної майстерності сучасного вихователя.
- Гуманістична спрямованість педагогічної взаємодії.
- Педагогічне спілкування як діалог.

Результат заслуховується на практичному занятті (есе, повідомлення, презентація, доповідь, реферат на вибір студента).

1.3. Оцінювання освітніх досягнень здобувачів освіти з освітнього компонента «Педагогічна майстерність вихователя дітей раннього і дошкільного віку»

Оцінювання знань здобувачів освіти з ОК «Педагогічна майстерність вихователя дітей раннього і дошкільного віку» здійснюється на основі результатів поточного і підсумкового модульного контролю знань згідно «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки». Завдання поточного контролю – перевірка навчальних досягнень здобувачів освіти. Завдання підсумкового модульного контролю – перевірка розуміння і засвоєння здобувачами освіти програмового матеріалу загалом, логіки та взаємозв'язків

між окремими розділами, здатності творчого використання засвоєних знань, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми ОК тощо. Оцінювання здійснюється за **100-бальною** шкалою.

Поточний контроль здійснено під час проведення практичних занять і має за мету перевірку рівня підготовленості здобувачів освіти до виконання конкретної роботи. Поточний контроль реалізується в різних формах, зокрема усне опитування, захист проєктів, виступи на практичних заняттях, експрес-контроль, перевірка результатів виконання різноманітних індивідуальних науково-дослідних завдань, контроль засвоєння того навчального матеріалу, який заплановано на самостійне опрацювання здобувачем тощо. Максимальний бал за кожну з форм роботи визначено у *таблиці 1.4* силабуса освітнього компонента. Результат самостійної роботи здобувачів освіти оцінюється на практичних заняттях із відповідної теми.

Таблиця 1. 4

Оцінювання знань здобувачів освіти під час аудиторних занять

К-ть балів	Критерії оцінювання навчальних досягнень
4	Оцінюється відповідь здобувача освіти, який у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки.
3	Оцінюється відповідь здобувача освіти, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень. Не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною літературою, допускає істотні неточності та помилки.
2	Оцінюється робота здобувача освіти, який не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає окремі питання освітнього компонента, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань.
1	Оцінюється робота здобувача освіти, який не в змозі викласти зміст

	більшості питань теми та курсу, володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ, допускає істотні помилки, відповідає на запитання, що потребують однослівної відповіді.
0	Оцінюється відповідь здобувача освіти, який не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його висвітлити, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

Підсумковий модульний контроль здійснюється після завершення вивчення тем змістового модуля у формі виконання здобувачем освіти модульного контрольного завдання (контрольної роботи, письмового або комп'ютерного тестування в Moodle <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=1086>) та проводиться або під час навчального заняття (його частини), або поза розкладом згідно за окремим графіком. Максимальний бал, отриманий за модульні контрольні роботи, становить, як правило, не більше як **60**.

Підсумкову модульну оцінку визначаємо в балах як суму поточної та контрольної модульних оцінок. Модуль зараховується здобувачеві, якщо він успішно виконав всі види навчальної роботи, передбачені силабусом освітнього компонента. Перескладання будь-яких видів робіт, передбачених силабусом освітнього компонента, з метою підвищення підсумкової модульної оцінки не дозволяється. Заборгованість із модуля повинна бути ліквідована здобувачем у позааудиторний час на консультаціях за графіком, затвердженим на засіданні кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти до початку підсумкового контролю з наступного модуля. Кінцевий термін ліквідації заборгованості з модульного контролю обмежується початком заліково-екзаменаційної сесії.

Якщо з дисципліни підсумкова оцінка (бали) з освітнього компонента як сума підсумкових модульних оцінок становить не менше як 75 балів, то, за згодою здобувача освіти, вона може бути зарахована як підсумкова оцінка з ОК (освітнього компонента). Іспит складається у випадку, якщо здобувач освіти бажає підвищити рейтинг. У цьому випадку бали, набрані здобувачем за результатами модульних контрольних робіт, анулюються.

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Здобувач освіти може додатково скласти на консультаціях із викладачем ті теми, які він пропустив протягом семестру (з поважних причин), таким чином покращивши свій результат рівно на ту суму балів, яку було виділено на пропущені теми. Перескладання відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний). Повторне складання екзамену допускається не більше як два рази: один раз – викладачеві, другий – комісії, яку створює декан факультету.

Політика щодо академічної доброчесності. *Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:*

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилення на джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної освітньої (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі здобувача освіти є підставою для її незарахування, незалежно від масштабів плагіату чи обману. Списування під час контрольних та самостійних робіт, іспиту заборонені (зокрема, з використанням мобільних девайсів). Жодні форми порушення академічної доброчесності не толеруються. У випадку таких подій – реагування відповідно до [Кодексу академічної доброчесності](#) Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Політика щодо відвідування. Відвідування занять є обов'язковим. За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, навчання за програмою подвійного

диплома, з використанням елементів дуальної форми здобуття освіти, міжнародне стажування та ін.) навчання може відбуватись за індивідуальним графіком, в онлайн режимі (після погодження з деканом факультету).

Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній та/або інформальній освіті, здійснюється на добровільній основі та передбачає підтвердження того, що здобувач досяг результатів навчання, передбачених ОПП, за якою він навчається. Визнанню можуть підлягати такі результати навчання, отримані в неформальній освіті, які за тематикою, обсягом вивчення та змістом відповідають і освітньому компоненту в цілому, і його окремому розділу, темі (темам), індивідуальному завданню, курсовій роботі (проекту), контрольній роботі тощо, які передбачені програмою (силабусом) освітнього компонента. Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній та/або інформальній освіті, відбувається в семестрі, що передує семестру початку вивчення освітнього компонента, або першого місяця від початку семестру, враховуючи ймовірність непідтвердження здобувачем результатів такого навчання (Положення про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у ВНУ імені Лесі Українки <https://vnu.edu.ua/uk/normativno-pravova-baza>).

Оцінювання здійснюється відповідно до Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки: https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/07/Polozh_pro_otzin_%D0%A0%D0%B5%D0%B4_%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%9C%D0%95%D0%94.pdf

Підсумковий контроль знань здобувачів освіти з ОК виставляється без складання іспиту за результатами поточного і модульного контролю у випадку, якщо здобувач освіти успішно виконав усі завдання, передбачені силабусом, і набрав при цьому не менше як 75 балів.

Така оцінка виставляється в день проведення екзамену в присутності здобувача освіти.

У випадку незадовільної підсумкової семестрової оцінки, або за бажанням підвищити рейтинг, здобувач складає іспит у формі письмового або усного опитування, яке охоплює весь матеріал тем модуля. У цьому випадку на іспит виноситься 60 балів, а бали, набрані за результатами модульних контрольних робіт, анулюються.

Складання та перескладання іспиту проводиться згідно з розкладом. Повторне складання екзамену допускається не більше як два рази: один раз – викладачеві, другий – комісії, яку створює декан факультету.

Оцінка за складання іспитів здійснюється за 100-бальною шкалою з подальшим переведенням у лінгвістичну та шкалу ECTS.

Перелік питань до екзамену

1. Взаємозв'язок педагогічної та театральної діяльності.
2. Вивчення інноваційного педагогічного досвіду - шлях до педагогічної майстерності.
3. Визначення сутності педагогічної майстерності вихователя.
4. Вимоги до сучасного вихователя ЗДО.
5. Вихователь дітей дошкільного віку у сучасному суспільстві, рівні його професійної діяльності.
6. Діагностика психологічної готовності студентів до опанування нового в професійній діяльності.
7. Елементи театральної педагогіки в професійній діяльності вихователя.
8. Етика взаємин вихователя з батьками вихованців і колегами.
9. Інтерактивні технології навчання у фаховій підготовці та професійній діяльності вихователя.
10. Комунікативні характеристики професійного мовлення вихователя.
11. Конфлікти в професійній діяльності вихователя.
12. Майстерність вихователя в організації навчально-виховного процесу в закладі дошкільної освіти.
13. Майстерність вихователя-промовця.

14. Майстерність педагогічного спілкування.
15. Майстерність педагогічної взаємодії вихователя у навчально-виховному процесі закладу дошкільної освіти.
16. Методи педагогічного впливу у навчально-виховному процесі ЗДО.
17. Місце і роль лялькового театру у навчально-виховному процесі закладу дошкільної освіти.
18. Мовлення вихователя як засіб педагогічної праці.
19. Науково-методичні положення процесу вивчення і узагальнення педагогічного досвіду.
20. Педагогічна діяльність і майстерність вихователя ЗДО.
21. Педагогічна та акторська дія. Спільне і відмінне в професійній діяльності актора і вихователя.
22. Педагогічна техніка як складова педагогічної майстерності вихователя.
23. Підготовка майбутніх вихователів у ЗВО. Специфіка та етапи.
24. Портрет сучасного вихователя закладу дошкільної освіти.
25. Професійне самовдосконалення майбутнього вихователя ЗДО.
Конкурс педагогічної майстерності.
26. Професійно-педагогічне спілкування, його сутність, структура, функції, види.
27. Психолого-педагогічні вимоги до особистості сучасного вихователя.
28. Психолого-педагогічні умови майстерності взаємодії в педагогічному спілкуванні.
29. Риторична культура вихователя закладу дошкільної освіти.
30. Розвиток комунікативних умінь вихователя ЗДО.
31. Розвиток пам'яті, уваги й уяви вихователя.
32. Роль вихователя у формуванні особистості дошкільника.
33. Специфіка професійної діяльності вихователя ЗДО.
34. Стилi ставлення вихователя до вихованців та стилі педагогічного спілкування

35. Техніка вербальної взаємодії вихователя.
36. Техніка невербальної взаємодії вихователя.
37. Технологія організації педагогічної взаємодії у процесі індивідуальної бесіди.
38. Уміння вихователя вдосконалювати власну педагогічну техніку: аналітичні; гностичні; проєктивно-конструктивні; організаційно-спонукальні.
39. Умови ефективного педагогічного спілкування.
40. Умови ефективності та шляхи вдосконалення професійного мовлення вихователя.
41. Функції мовлення вихователя у взаємодії з дітьми.
42. Характеристика вмінь взаємодії педагога з вихованцями, їх батьками та колегами: психолого-педагогічних; фахово-методичних; спеціальних; творчих.
43. Характеристика професійних функцій вихователя.
44. Характеристика структурних компонентів педагогічної майстерності вихователя дошкільного закладу: гуманістична спрямованість; професійні знання; педагогічні здібності; педагогічна техніка.

Шкала оцінювання

Шкала оцінювання знань здобувачів освіти з освітніх компонентів

Таблиця 1. 5

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка	Оцінка за шкалою ECTS	
		оцінка	пояснення
90-100	Відмінно	A	відмінне виконання
82-89	Дуже добре	B	вище середнього рівня
75-81	Добре	C	загалом хороша робота
67-74	Задовільно	D	непогано
60-66	Достатньо	E	виконання відповідає мінімальним критеріям
1-59	Незадовільно	Fx	необхідне перескладання

Використана та рекомендована література

Основна

1. Базовий компонент дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України № 33 від 12.01.2021 р. :

https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovooho%20komponenta%20doskylnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 09.12.2022).

2. Васянович Г. Педагогічна етика. Львів: Норма, 2005. 387с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. :Либідь, 1997. 145с.
4. Духнович О. В. Народна педагогія про загальні правила наставляння // Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. К. : Знання-Прес, 2003. С.38-41.
5. Загородня Л.П., Тітаренко С.А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу. Суми: Університетська книга. 2016. 318с.
6. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії.К. : УРІМБ, 1997. 302с.
7. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: навч. посіб. Х.: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.
8. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку /Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с.
9. Положення про заклад дошкільної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2003 р. № 305 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 р. № 86). / Кабінет міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2021-п#Text> (дата звернення: 09.12.2022).
10. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2628-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 09.12.2022).
11. Програми розвитку дітей дошкільного віку / Департамент освіти і науки Запорізької міської ради. URL: <https://osvita.city/osvita/doskilna-osvita/programi-rozvitku-ditej-doskilnogo-viku> (дата звернення: 09.12.2022).

Додаткова

1. Дурманенко О.Л. Бартків О. С. Основи педагогічної майстерності вихователя ЗДО : навч.-метод. рекомендації. Луцьк, 2020. 88 с.
2. Косенко Ю. М. Основи педагогічної майстерності вихователя. Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів за

спеціальністю «Дошкільна освіта» Маріуполь: ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2014. 360.

3. Мельник І.М. Аспекти професійного становлення майбутнього педагога. *Молодий вчений*. Херсон, №3(55), березень, 2018. С.570 -574.

4. Мельник І.М., Заремба Л.В. Мистецтво спілкування – невід’ємна складова педагогічної майстерності вихователя ЗДО. *Молодий вчений*. Херсон, 2020. №10(86), жовтень, 2020. С.404-409.

5. Мельник І.М., Заремба Л.В. Домінанти професіоналізму педагогічної діяльності вихователя ЗДО: *Науковий журнал Acta Paedagogica Volynienses*. Видавничий дім "Гельветика", 2021. Вип.4. С.3-11. а

6. Мельник І.М., Секида Т.В. Психолого -педагогічні механізми формування мовленнєвої компетентності у дітей старшого дошкільного віку *Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації*: зб. матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Луцьк: 29 квітня. 2021 С.63-67.

7. Моделювання педагогічних ситуацій. Педагогічна творчість і майстерність: хрестоматія / Укл. Н. В. Гузій. К.: ІЗМН, 2000. С. 67-75.

8. Освітньо-професійна програма підготовки здобувачів фахівців освітнього ступеня бакалавр галузі знань 01 Освіта за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. https://eenu.edu.ua/sites/default/files/Files/osvitnya_programa_bak_do_denna_2018_perspektiva_.pdf

9. Основи педагогічної майстерності. <http://mallipg.blogspot.com/p/2.html>

10. Положення про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у ВНУ імені Лесі Українки <https://vnu.edu.ua/uk/normativno-pravova-baza>

11. Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки: https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/07/Polozh_pro_otzin_%D0%A0%D0%B5%D0%B4_%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%9C%D0%95%D0%94.pdf

12. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні. Щоб душа не була пустою. Лист про педагогічну етику. Вибр. твори: В 5 т. К., 1977. - Т.5. 591с.

13. Сухомлинський В. О. Як запобігти виснаженню нервових сил у процесі повсякденної діяльності. Повн. збір. тв. у 5 т. К., 1975. Т. 2. 432с.

14. Теличко Н.В. Теорія і методика формування основ педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкових класів : монографія. Київ, 2014. 522с.

15. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання Спроба педагогічної антропології. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. К. 1983. 321с.

16. Хрестоматія з педагогічної майстерності. /За ред. І.А. Зязюна. К.: Вища школа, 2008. 235с.

17. Швець Т.А. Педагогічні умови формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис.. канд. пед. наук : 13.00.04, Херсон, 2014.260 с.

Інтернет-ресурси та інші джерела

1. Міністерство освіти і науки України: веб-сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua/>

РОЗДІЛ II

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Портрет сучасного вихователя закладу дошкільної освіти

Сучасне соціально-економічне та політичне життя нашої країни породжує проблеми не тільки економічного та політичного характеру, але й соціального. Одне з них - питання виховання і навчання дітей у сучасних умовах, які постійно змінюються. Важко не погодитися з думкою багатьох науковців та практиків, що сучасним дітям потрібні сучасні педагоги, педагоги-новатори, здатні вносити у власну діяльність прогресивні ідеї, запроваджувати нововведення, винаходити щось корисне, нестандартне, генерувати нове.

Як показують дослідження, працівники сфери людина - людина (а до них належать учителі, вихователі, психологи, медичні працівники, управлінці, юристи тощо) на початку XXI століття відчують дефіцит професійних знань, накопичених у галузі наукової й практичної психології, що призводить до зниження практичної ефективності традиційних способів розв'язання суспільно важливих завдань.

Нинішній стан розвитку й реформування системи освіти характеризується орієнтованістю на кожну особистість, розкриття її задатків і можливостей, спрямованістю на захист інтересів дитини, уникнення усередненості та рецептурності в навчанні. Вагомого значення це набуває на першому етапі соціального становлення особистості, у період здобуття дітьми суспільної дошкільної освіти.

У Базовому компоненті дошкільної освіти чітко визначено її мету - «сформувати базис особистісної культури дитини через відкриття їй світу в

його цілісності та різноманітності як сукупність чотирьох сфер життєдіяльності - Природи, Культури, Людей, Самої себе [4].

Зміст сучасної дошкільної освіти спрямований на збереження дитячої субкультури, зорієнтований на цінності та інтереси дитини, урахування її вікових можливостей. Головне завдання дошкільної освіти на сучасному рівні розвитку цивілізації полягає не в засвоєнні дитиною системи галузевих знань, а розкритті перед нею науки життя в доступній формі: формуванні практичних і життєво необхідних умінь, навичок орієнтуватися в нових умовах життя, знаходити своє місце серед інших, відчувати межу припустимої поведінки, ініціювати добродійність тощо. З цих позицій сучасний дошкільний заклад покликаний виконувати соціальну, оздоровчу, освітню, культурно-розважальну, просвітницьку функції. Вихователь же дошкільного закладу має реалізувати у своїй професійній діяльності такі напрями: психологічний, педагогічний, організаційний, методичний, дидактичний, управління та контролю, підготовки і підвищення кваліфікації.

Вихователь у групі - найголовніша людина для маленької дитини, яка повністю довіряє вихователю. І це не дивно, оскільки все життя малюка в дошкільному закладі залежить від Головного Дорослого. Саме він вирішує, коли можна грати, коли піти на прогулянку, помалювати, побігати, а коли можна з усіма дітьми спокійно посидіти і послухати казку, розповідь, оповідання. Він влаштовує цікаві ігри, конкурси, вистави, читає книжки. Саме він є суддею у розв'язанні дитячих конфліктів, уводить правила; він усе знає і може допомогти, підтримати, похвалити, а може не помітити, насварити чи відштовхнути.

Усім дітям з перших днів перебування в дошкільному закладі потрібна радісна атмосфера. Творцем і водночас берегинею такої комфортної атмосфери в групі і в усьому дошкільному закладі має стати вихователь. Повноцінне дитинство - це своя особиста територія, місце, обладнане з любов'ю, розумінням віку, душі й прагнень кожного малюка. У подібних умовах під

керівництвом дорослих, насамперед вихователів, дитина стає дизайнером цього простору. Відчуття власної щасливої території допомагає дітям рости самостійними, веселими, самодостатніми. Тільки, спокійна, продумана повсякчасна робота вихователя з дитиною розвине всі найкращі паростки, закладені природою, і зробить її щасливою. Важливо організувати процес виховання так, щоб потім він перетворився на процес саморозвитку і самовиховання, який супроводжуватиме все життя дитини, стане невід'ємною частиною постійного самовдосконалення.

На думку О. Кононко, сучасний вихователь - це передовсім педагог-новатор, який відчуває нові життєві тенденції, тримає руку на пульсі часу, добре орієнтується у пріоритетах сучасності, спрямований на майбутнє, творчо ставиться до своєї професійної діяльності. Саме такий вихователь «...дивиться на освіту як на процес розширення можливостей компетентного вибору дитиною змісту, місця, тривалості, партнерів, матеріалів для своїх занять; створення умов для її саморозвитку, прояву сутнісних сил; пошук педагогічних технологій побудови розвивального способу життя дошкільника; формування в нього основ особистісної культури; створення виховного середовища» [31, с.17].

Отже, основними педагогічними цінностями сучасного вихователя дошкільного навчального закладу мають стати:

–*людські*: дитина як головна педагогічна цінність і педагог, здатний до її розвитку, співпраці з нею, соціального захисту її особи, допомоги і підтримки її індивідуальності, творчого потенціалу;

–*духовні*: сукупний педагогічний досвід людства, відображений у педагогічних теоріях і способах педагогічного мислення, спрямований на формування особистості дитини;

–*практичні*: способи практичної педагогічної діяльності, перевірені практикою освітньо-виховної системи, педагогічні технології;

–особистісні педагогічні здібності, індивідуальні особливості особи педагога як суб'єкта педагогічної культури, педагогічного процесу і власної життєтворчості, які сприяють створенню особистісно-гуманної взаємодії.

Ціннісні основи педагогічної діяльності вихователя закладу дошкільної освіти є базою, на якій розвивається інтелект, раціональне осмислення навколишньої дійсності, педагогічна спрямованість, будується педагогічна технологія.

У політичній, економічній, соціально-педагогічній ситуації оновлення держави і суспільства стала очевидною необхідність розвитку системи дошкільної освіти в цілому і кожного закладу дошкільної освіти зокрема.

У сучасних умовах конкурентоспроможним ресурсом діяльності вихователя є не стільки спеціальні знання, володіння інформацією, освоєні ним технології навчання і виховання, скільки Загальна і професійно-педагогічна культура, що забезпечує особистісний розвиток, вихід за межі нормативної діяльності, здатність створювати і передавати вихованцям цінності суспільства. Вихователь дошкільного навчального закладу повинен бути гуманістично орієнтованим на розвиток особистості дитини різними засобами. Необхідними якостями вихователя, який працює з дошкільниками, повинні бути: урівноваженість, висока мобільність нервової системи; емоційна стійкість (переважно позитивних емоцій - радощі, задоволення та ін.); достатній рівень інтелектуального розвитку за сенсорно-перцептивно-мнемологічними показниками (тобто за показниками сприйняття, пам'яті, мислення) і за характеристиками уваги; високий рівень уяви, уявлення, фантазування.

Сьогодні потрібен не просто вихователь, а педагог-дослідник, педагог-психолог, педагог-технолог, педагог-новатор. Ці якості фахівця після закінчення закладу вищої освіти можуть розвиватися тільки в умовах творчого, проблемного і технологічно організованого освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, причому за умови, якщо педагог активно займається науково-методичною, пошуковою, дослідно-експериментальною, інноваційною

роботою, вчиться шукати свій педагогічний інструмент, працює над створенням власного педагогічного іміджу.

Сучасний вихователь разом із традиційними функціями - збереження здоров'я, виховною - має виконувати нові: дослідницьку, діагностично-прогностичну, координувальну, розвивальну та ін. Вони вимагають від вихователів оволодіння основами інноваційної, проектувальної, комунікативної, рефлексивної, управлінської діяльності.

Отже, сучасний вихователь закладу дошкільної освіти покликаний виконувати такі професійні функції: оздоровчо-профілактичну, освітню, виховну, розвивальну, нормативну, просвітницьку, комунікативну, інформаційну, координувальну, функцію рефлексії, діагностико-прогностичну, планувальну, контролюючу, самовдосконалення.

Оздоровчо-профілактична функція орієнтує педагогів і вихователів на збереження життя і здоров'я дітей в умовах закладу дошкільної освіти, поліпшення його доступними засобами, профілактику захворюваності.

Освітня функція спрямована на свідоме оволодіння вихователями дошкільних навчальних закладів дидактичною теорією, системою професійних знань, умінь, навичок, соціальним досвідом на користь дитини і суспільства. Ця функція спрямована також на задоволення інформаційних знань, оскільки сьогодні дошкільні заклади іменуються освітніми. Теоретичні і практичні аспекти реалізації освітньої функції забезпечують оволодіння змістовними й організаційно-методичними основами з виховання та навчання дітей у закладах дошкільної освіти.

Виховна функція вихователя ЗДО (закладів дошкільної освіти) відображає галузь виховної діяльності. Педагог на основі психолого-педагогічних і спеціальних знань виховує в собі переконання, мотиви, цінності, норми поведінки відносно свого оточення (людей і природи). Ця функція пов'язана з розвитком духовності особи, спрямована не тільки на педагога, але й на дитину.

Адже саме виховна функція є основою для засвоєння вихованцями морально-етичних норм взаємодії з навколишнім світом.

Розвивальна функція полягає в тому, що вдосконалення й активізація дидактичних знань і умінь вихователів відбувається одночасно з розвитком професійного мислення, пам'яті і мови, педагогічних здібностей, які дозволяють використовувати і застосовувати ефективніший і творчий підхід у створенні умов для максимально гармонійного розвитку дітей, організації освітньо-виховного процесу в закладі дошкільної освіти.

Нормативна функція вихователя ЗДО полягає в регулюванні системи діяльності педагога. Знання норм педагогічної діяльності додає вихователеві впевненості в правильності своїх дій. Педагогічні норми, виконуючи функцію цінностей, допомагають вихователеві ЗДО вибрати найбільш оптимальні способи діяльності, утвердити ідеали і професійні пріоритети. Норми педагогічної діяльності спрямовані на розв'язання протиріч, що виникають у процесі взаємодії вихователя з дітьми, колегами, батьками й адміністрацією, на забезпечення їх співпраці і досягнення спільних дій з виховання дітей дошкільного віку. Ця функція реалізується в тісному взаємозв'язку з просвітницькою.

Просвітницька функція вихователя полягає в забезпеченні єдності впливу всіх соціальних інститутів на особистість дошкільника.

Комунікативна функція забезпечує основи взаємодії дитини з навколишнім світом та засвоєння суспільного досвіду людства. Виконуючи її, вихователь повинен володіти прийомами комунікативної взаємодії з дітьми різного віку і різними психолого-педагогічними особливостями розвитку. Найважливішими ознаками педагогічної комунікабельності вихователя дошкільного закладу є:

- 1) потреба в спілкуванні з дітьми;
- 2) позитивна емоційна тональність спілкування;

3) домінуюче переживання відчуття задоволення від спілкування і організованого виховно-освітнього процесу;

4) розуміння дітей, здатність устанавлювати індивідуальні і групові контакти;

5) уміння конструктивно розв'язувати міжособистісні протиріччя; гуманізм і демократизм спілкування;

б) естетика спілкування.

Реалізація комунікативної функції вимагає переходу від авторитарної позиції вихователя і субординованої позиції дитини до особистісної, рівноправної співпраці і співтворчості.

Інформаційна функція пов'язана з усіма її функціональними компонентами. Педагог повинен володіти системою сучасних психолого-педагогічних знань, знанням історії їх розвитку, методологією наукового пізнання тощо. Вихователь ЗДО повинен орієнтуватися в різноманітній психолого-педагогічній і методичній інформації, уміти користуватися різними носіями інформації, володіти засобами інформаційних технологій; уміти працювати з інформацією за допомогою цих засобів для задоволення особистих і суспільних потреб.

Функція рефлексії. Згідно з гуманітарно-культурологічною орієнтацією в тлумаченні рефлексії, вона трактується як переосмислення і перебудова суб'єктом змісту свого досвіду, який відображає проблемно-конфліктні ситуації і породжує дієве становлення його як цілісного «Я» до власної поведінки і спілкування, до здійснюваної діяльності.

Рефлексія пов'язана не тільки з розумінням вихователем власної педагогічної діяльності, але також з оцінюванням особистісних якостей, емоційних реакцій і когнітивних здібностей того, хто «рефлектує» іншими вихователями, керівником, педагогами. Ефективність реалізації цієї функції тісно пов'язана з наявністю у вихователя таких якостей, як критичне мислення,

прагнення до аналізу, обґрунтованості своєї позиції, готовності до адекватного сприйняття інформації.

Педагогічна рефлексія – це самоаналіз здійсненої діяльності, оцінка отриманих результатів. Вихователь повинен уміти розмірковувати над причинами успіхів і невдач, помилок і труднощів у освітньо-виховному процесі, щоб внести зміни до подальшої діяльності, досягти кращих результатів.

Діагностико-прогностична функція. Вихователь дошкільного закладу, здійснюючи освітньо-виховний процес, повинен уміти на високому рівні, комплексно і творчо розв'язувати складні професійні завдання, а саме: вибудовувати діагностичні цілі, прогнозувати результати діагностичної діяльності, добирати (розробляти) діагностичний інструментарій; спільно з іншими педагогами (психологами, музичним працівником, логопедом) здійснювати грамотне психолого-педагогічне діагностування, здійснювати аналіз та інтерпретацію діагностичних даних, проектувати і реалізовувати освітньо-виховний процес на основі системної діагностики. Ця функція забезпечує можливість прогнозування педагогічного процесу в цілому та розвитку особистості кожної дитини в ЗДО.

Планувальна функція допомагає вихователю загальний прогноз трансформувати до рівня конкретного плану навчально-виховної роботи з дітьми певної вікової групи.

Завдяки *контролюючій функції* відбувається перевірка якості та ефективності здійснюваної вихователем роботи.

Координувальна функція професійно-педагогічної культури полягає у варіативності змісту навчального процесу, доборі педагогічних технологій. Ця функція вихователя ЗДО є основою вдосконалення його подальшої професійної діяльності. З реалізацією координувальної функції пов'язана освітня функція.

Самовдосконалення є гарантом постійного професійного зростання вихователя, а отже, і безперервної оптимізації навчально-виховної роботи в ЗДО відповідно до мінливих вимог часу.

Усі функції вихователь здійснює в комплексі в процесі професійної діяльності.

Сучасні вимоги до особистості вихователя дітей дошкільного віку, його професійної компетентності ґрунтуються на засадах Конституції України, Національної доктрини розвитку освіти, законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», Базового компонента дошкільної освіти та інших державних нормативних документів.

У психолого-педагогічній літературі поняття «професійна компетентність» розглядається як професійна підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. Вона є мірою і основним критерієм визначення її відповідності вимогам праці.

Г. Беленька вважає, що професійна компетентність вихователя – це інтегроване поняття, що охоплює: світоглядні позиції особистості, глибоку обізнаність і практичні вміння в обраній галузі діяльності, розвинені професійно значущі якості, побудований на цьому фундаменті авторитет. При цьому дослідниця застерігає: «Не можна розглядати професійну компетентність педагога-дошкільника лише як когнітивний компонент педагогічного професіоналізму та основу культури професійного мислення, свідомості й самосвідомості. Професійна компетентність педагога-вихователя дітей дошкільного віку - поняття значно ширше» [10].

Наявність професійної педагогічної компетентності дозволяє особистості виконувати відповідну діяльність у сферах власної професійної компетенції.

Компетенція - це «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, способів діяльності), що задаються відносно певного кола предметів і процесів і є необхідними для того, щоб якісно продуктивно діяти» [10]. Як вважає А. Богуш, компетенція – це комплексна характеристика особистості, яка

охоплює результати її попереднього психічного розвитку: знання, навички та вміння, а також креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль [12, с. 27].

Отже, компетенція – це об'єктивно-ідеальна категорія, що може використовуватися для характеристики будь-якої сфери діяльності людини, окреслювати її повноваження, права та обов'язки.

Г. Беленька розрізняє такі сфери компетенції сучасного вихователя дітей дошкільного віку: оздоровчо-профілактичну, діагностико-прогностичну, навчально-розвивальну, методичну, виховну, комунікативну, організаційно-педагогічну, контрольну, просвітницьку, самовдосконалення. Причому кожна з них потребує від педагога, крім професійних знань та умінь, ще й наявності позитивних світоглядних настанов і розвитку певних особистісних професійно значущих рис характеру [10].

Людина, яка взялася за важку і досить відповідальну справу виховання дошкільника, має бути порядною, чесною, доброю; спокійного норову, приємної зовнішності, високих моральних устоїв; любити дітей; терпимою і тактовною; всебічно освіченою, мати глибокі знання про напрями виховання і навчання; уміти навчати цікаво, доступно, сприяючи творчому розвитку дитини; уміти знайти спільну мову з дітьми, знати психологію і фізіологію дітей дошкільного віку.

С. Русова так писала про вихователя дітей дошкільного віку: «...Особа садівниці є головним фактором у садку, - вона дає йому прогресивний рух. Вона мусить бути веселою, приємною в поведженні з усіма: і дітьми, і дорослими, - повинна мати чистий, гарний одяг, приємний голос» [64].

Т. Поніманська виділяє такі основні особистісні якості, необхідні в професійній діяльності сучасного вихователя закладу дошкільної освіти: здатність до рефлексії і контролю результатів педагогічної діяльності, співробітництва з дитиною на засадах гуманізації, розвитку її особистості; здатність до емоційної і моральної підтримки дитини; прагнення до емоційної

близькості у спілкуванні з нею, спрямування на психологічний комфорт і своєчасний розвиток особистості; бажання поповнювати знання, займатися самонавчанням і самовихованням для вдосконалення своєї педагогічної майстерності, здатність виявляти і враховувати у вихованні інтереси дітей та їхнє право на повагу [73].

Поряд з високими моральними якостями, глибокими знаннями методики навчально-виховної роботи і психологічних особливостей дітей дошкільного віку вихователь повинен мати комплекс професійно важливих психологічних якостей, які визначають його педагогічну майстерність. Ці вимоги диктує специфіка професії вихователя й об'єкта його діяльності - особистості дошкільника. Особисті якості педагога (учителя, вихователя) - це благодатний ґрунт, на якому виростає його психологічна культура - «система антропологічних, психологічних, педагогічних знань, умінь і навичок...» [73].

Вони є специфічними і властивими лише педагогові і нікому іншому. До основних особистісних якостей педагога вчений відносить:

- 1) здатність усе життя вчитися, самовдосконалюватися;
- 2) постійну орієнтацію на виховну діяльність;
- 3) привабливий зовнішній вигляд;
- 4) володіння майстерністю «емоційного зараження» та психологічного магнетизування;
- 5) порядність, скромність, гордість, чесність, принциповість, дбайливість, повагу, гідність, благородство тощо;
- б) здатність до творчості.

Педагогічна діяльність висуває високі вимоги до емоційної сфери вихователя. Дітям дошкільного віку особливо необхідно, щоб у їх вихователя будь-яке почуття (радості, подиву, незадоволення та інше) проявлялося дуже яскраво. Висока експресивність, емоційна виразність вихователя викликають відповідні почуття дитини, сприяють народженню співпереживання. З вихователем, який не вміє виявляти свої почуття, дитині сумно, нецікаво. З

іншого боку, вихователь має бути емоційно стійкою особистістю, стримувати спалахи роздратованості і гніву. Постійні нотації педагога дають негативний ефект: діти звикають до них, перестають на них реагувати, часто намагаються дошкулити вихователю, спеціально здійснюючи «недозволені» вчинки.

Справедливість, принциповість, доброзичливість, чуйність, терпимість, уміння розуміти вчинки дітей та передбачати їх поведінку, здатність стримувати роздратування та ін. - фундамент для досить складного психологічного утворення, необхідного кожному педагогу, зокрема вихователю дошкільного закладу. Це утворення називають *педагогічним тактом*. Педагогічний такт потрібен вихователю для успішного виконання виховних і освітніх функцій, досягнення повного взаєморозуміння з батьками вихованців і колегами.

Педагогічна діяльність не може здійснюватися без високого рівня розвитку в педагога комунікативних та організаторських нахилів. Адже виконання будь-якого педагогічного завдання вимагає активного спілкування вихователя з дітьми, уміння їх організувати.

Особливого значення потрібно надавати культурі голосу вихователя. Справа не тільки в тому, що при хорошій культурі голосу вихователя дитина отримує чудові зразки для наслідування, але й у тому, що голос, його чіткість, тембр, виразність, вольова напруга впливають на всю нервово-психічну діяльність дитини, з якою нерозривно пов'язана діяльність голосового апарату. У дошкільному дитинстві у спілкуванні дорослих з дитиною, її вихованні значну роль відіграють словесні методи і прийоми (пояснення, розповіді, указівки, інструкції тощо). Тому вихователь повинен уміти логічно, грамотно, чітко формулювати свої думки в доступній для дітей цього віку формі. Особливе значення має емоційне забарвлення мови вихователя, її виразність. Ці якості мовлення педагогові потрібно формувати. Ще С. Русова зауважувала: «Мову необхідно всякими засобами розвивати, робити ясною, чепурною, щирою, бо вона - творче знаряддя, за допомогою якого виховується думка,

серце, слово правди і краси». Отже, такі вимоги до мови вихователя пояснюються не лише тим, що вона є формою вираження його думок, а й тим, що вона - еталон, взірець для наслідування, важливий фактор розвитку мови дошкільників [66]. Сучасний науковець, професор А. Богуш переконана: «У кожного педагога має бути свій мовний етикет і мовний стиль, який визначається не тільки правильною вимовою, а й бездоганним володінням позамовними засобами (мімікою, жестами, темпом мовлення тощо). Вихователь повинен бути мовлянином, носієм живого українського слова»[12].

Специфічні вимоги ставляться до уваги вихователя закладу дошкільної освіти. Він повинен уміти в потрібний момент зосередитися на об'єкті або процесі діяльності. Стійка і глибока концентрація уваги допомагає вихователю виконувати ту чи іншу роботу якісно і в коротші терміни. Під час проведення навчальних занять, рухливих ігор, інших заходів навчального та виховного характеру вихователь мусить швидко й легко переключати свою увагу з одного об'єкта, виду діяльності чи форми роботи на інші. З'ясовано, що у вихователів, які здатні часто, легко і швидко переключати свою увагу, значно чіткіше, організованіше, жвавіше та цікавіше проходять рухливі ігри та інші види динамічних робіт, ніж у вихователів, які не мають такої здатності. У процесі виконання навчальних та виховних функцій вихователь часто спрямовує свою увагу не на один, а одночасно на кілька об'єктів, видів діяльності.

На успішність роботи вихователя закладу дошкільної освіти впливають і особливості його пам'яті. Він повинен мати добре розвинуте довільне запам'ятовування, щоб запам'ятати велику кількість казок, оповідань, загадок, пісень, різноманітну інформацію про явища природи, життя тваринного світу, звичаї різних народів нашої та інших країн. Пам'ять вихователя має бути оперативною, щоб швидко і своєчасно актуалізувати потрібні знання. У роботі з дошкільниками допомагає і добре розвинута короткочасна наочно-образна пам'ять вихователя. Динамічний характер занять, ігор з вихованцями часто ставить його перед необхідністю швидко запам'ятати будь-яку наочно-образну

інформацію при короткочасному її сприйманні і відразу ж відтворити її, продемонструвати дітям.

Слід зупинитися ще на одній важливій рисі професійного портрету сучасного вихователя - це його комп'ютерна компетентність і культура. Із засобами інформаційно-комунікаційних технологій сучасний малюк ознайомлюється дуже рано, ще на етапі дошкільного дитинства. Цей процес найчастіше відбувається стихійно, некеровано, неконтрольовано, завдаючи іноді більше шкоди, ніж користі. Щоб старший дошкільник міг вільно користуватися комп'ютером як засобом різноманітної пізнавальної діяльності, він має набути елементарної комп'ютерної грамотності. На цьому наголошується і в Базовому компоненті дошкільної освіти [3], і в новій освітній програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Тільки вихователь, який володіє комп'ютерною компетентністю й культурою, спроможний грамотно організувати спілкування дошкільників з комп'ютером в умовах дошкільного закладу і допомогти батькам вихованців правильно організувати цей процес удома.

Успіх педагогічної діяльності значною мірою забезпечує професіоналізм вихователя - високу професійну кваліфікацію і компетентність, володіння ефективними професійними вміннями і навичками, способами успішного розв'язання професійних завдань. Основними його рисами є:

1) педагогічна ерудиція - обсяг необхідних знань, які вихователь застосовує у своїй діяльності для розв'язання педагогічних завдань;

2) педагогічне мислення - практичність, конкретність, оперативність мислення, його логічність, системність гнучкість, оригінальність та креативність, здатність бачити процеси та явища в динаміці й розвитку;

3) педагогічна інтуїція - швидке прийняття рішення педагогом з передбаченням подальшого розвитку ситуації без повного її аналізу;

4) уміння організувати педагогічне спілкування - зробити його оптимально комфортним, сприяти розкриттю індивідуальності дитини, уміння

викликати повагу, довіру в дітей, бути авторитетом у їхніх очах. Професіоналізм вихователя дітей дошкільного віку полягає передусім у глибокому усвідомленні значення періоду дитинства в житті людини та його самобутності, неповторності. Вищою формою професіоналізму вихователя є *педагогічна майстерність*. Проте шлях оволодіння педагогічною майстерністю, творчістю тривалий і складний [62].

Вихователь як фахівець із вищою освітою повинен мати високу культуру, бути представником передової частини суспільства - еліти. Висока культура поведінки разом із високим рівнем розвитку інтелекту, тобто освіченістю, визначається як інтелігентність.

Як бачимо, педагогічна діяльність ставить високі вимоги до комплексу психологічних якостей вихователя дошкільного навчального закладу. Урахування цих вимог у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів ЗДО відіграє важливу роль в укомплектуванні дошкільних закладів морально вихованими, освіченими працівниками, професійно здатними за своїми психологічними якостями до діяльності вихователя.

2.2.Сутність та структура педагогічної майстерності вихователя закладу дошкільної освіти

Сучасний стан розвитку й реформування системи освіти характеризується орієнтованістю на кожну особистість, розкриття її задатків і можливостей, спрямованістю на захист інтересів дитини, уникнення усередненості та рецептурності в навчанні. Вагомого значення це набуває на першому етапі соціального становлення особистості, у період здобуття дітьми суспільної дошкільної освіти.

У Базовому компоненті дошкільної освіти чітко визначено її мету - «сформувати базис особистісної культури дитини через відкриття їй світу в його цілісності та різноманітності як сукупність чотирьох сфер життєдіяльності - Природи, Культури, Людей, Самої себе [3].

Зміст сучасної дошкільної освіти спрямований на збереження дитячої субкультури, зорієнтований на цінності та інтереси дитини, урахування її вікових можливостей. Головне завдання дошкільної освіти на сучасному рівні розвитку цивілізації полягає не в засвоєнні дитиною системи галузевих знань, а розкритті перед нею науки життя в доступній формі: формуванні практичних і життєво необхідних умінь, навичок орієнтуватися в нових умовах життя, знаходити своє місце серед інших, відчувати межу припустимої поведінки, ініціювати добродійність тощо. З цих позицій сучасний заклад дошкільної освіти покликаний виконувати соціальну, оздоровчу, освітню, культурно-розважальну, просвітницьку функції. Вихователь же дошкільного закладу має реалізувати у своїй професійній діяльності такі напрями: психологічний, педагогічний, організаційний, методичний, дидактичний, управління та контролю, підготовки і підвищення кваліфікації. Тому вагомою у цьому контексті є його професійна майстерність.

Майстерність є вершиною професійної творчості людини, формою самореалізації особистості у професійній діяльності, це рух до «акме» і вияв самого «акме», рух до «аксі» і вияв «яксі» [83]. Водночас майстерність – найвищий рівень якісної праці, діяльності людини загалом та педагога зокрема.

Майстерність – найвищий рівень педагогічної діяльності, прояв творчої активності особистості педагога. У своєму становленні вона проходить декілька послідовних етапів, переходячи з одного рівня на якісно новий рівень. Якщо говорити про витoki майстерності, то їх складає комплекс властивостей особистості, які забезпечать самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на основі рефлексії. Майстерність також полягає в здатності та вмінні зазирнути в себе, оцінити свої дії, стосунки з людьми, пізнати свій внутрішній світ, зрозуміти себе і разом з цим – в умінні бачити і розуміти те, як до тебе ставляться інші люди, як вони тебе розуміють [23].

Майстерність є проявом якості людини, що з одного боку відображається в якості її праці, її діяльності, а з іншого – якість праці, якість творчості людини

знаходить «відбиток» на якості людини. Завдяки взаємним переходам потенційної і реальної якості відбувається або звеличення якості людини, її професіоналізму, майстерності, або ж спостерігається зворотне явище – деградація якості, втрата потенціалу [87, с. 25].

Категорія «майстерність» часто зустрічається у філософсько-естетичному спадку М. Реріха, для якого – це якісність праці, рівень і одночасно вершину досконалості, що виявляється у праці, її продуктивності [87].

Осмислюючи систему понять М. Реріха, які так чи інакше розкривають різні смислові аспекти майстерності, розуміння цього феномену Н. Теличко [87] об'єднує схемою, що знайшло відображення на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Розуміння майстерності за Н.Теличко

Майстерність можна порівняти з вершиною любові, яка проявляється у професійній діяльності. Майстерність постає як вершина творчої діяльності, що реалізує гармонію цілого, здатної до синтезу цілого (створювати «єдність»), у якому відображені досконалість і краса (у І. Зязюна – це краса педагогічної дії [65]). Саме педагог-майстер вміє осягати невичерпну сутність предмету своєї праці, творчості.

Для нас важливим є визначення сутності та структури педагогічної майстерності вихователя закладу дошкільної освіти.

Питання педагогічної майстерності завжди було предметом уваги багатьох видатних вітчизняних та зарубіжних учених-класиків А. Дістервега, І. Зязюна

Я. Коменського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. У наукових працях висвітлені питання професійної підготовки педагога, розглянуті умови формування педагогічної майстерності, її складові. Автори виводять своє розуміння такого складного явища, як педагогічна майстерність. Сьогодні немає єдиного тлумачення цього поняття. З узагальненням вітчизняного та зарубіжного досвіду «педагогічна майстерність» розглядається як найвищий рівень педагогічної діяльності, що виявляється в творчості викладача, в постійному вдосконаленні мистецтва навчання, виховання та розвитку людини. Педагогічна творчість передбачає педагогічну діяльність, під час якої відбувається створення принципово нового в суті, організації освітнього процесу.

У Педагогічному словнику « педагогічна майстерність» по трактована як характеристика високого рівня педагогічної діяльності [19, с.251]. Уже Педагогічна енциклопедія це поняття трактує як високе мистецтво виховання і навчання, що постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогу, який працює за покликанням і любить дітей. Педагог – це спеціаліст високої культури, який глибоко знає свій предмет, добре ознайомлений з відповідними галузями науки чи мистецтва, практично розбирається в питаннях загальної і, особливо, дитячої психології, досконало володіє методикою навчання і виховання [67].

Л. Кайдалова педагогічну майстерність аналізує як високий рівень професійної діяльності викладача. Ззовні вона проявляється в успішному творчому вирішенні найрізноманітніших педагогічних завдань, в ефективному досягненні способів і цілей навчально-виховної роботи. З внутрішньої сторони майстерність – це функціонуюча система знань, умінь, навичок, психічних процесів, властивостей особистості, що забезпечує виконання педагогічних задач [27].

Постановка проблеми педагогічної майстерності, її подальшої онтологічної експлікації немислима без звертання до рефлексії з погляду нових наук, що

активно почали розвиватися в кінці ХХ століття, – креатології (наука, що вивчає закони творчості людини, і розглядається науковцями як політеоретичний комплекс, у склад якого входять психологія творчості, теорія педагогічної творчості, креативна психопедагогіка), акмеології (наука про закономірності розвитку дорослих людей під впливом освіти виникла на стику психології та педагогіки, що актуалізує її використання у формуванні педагогічної майстерності майбутніх учителів.), квалітології (наука про якість об'єктів і процесів будувалася виходячи з принципу триєдності: теорії якості, кваліметрії і теорії управління якістю) [87, с. 20, 24].

Взаємозв'язок і взаємозалежність між креатологією, акмеологією, аксіологією (наука про цінності) та квалітологією у розумінні педагогічної майстерності відображено на рис. 2.2.

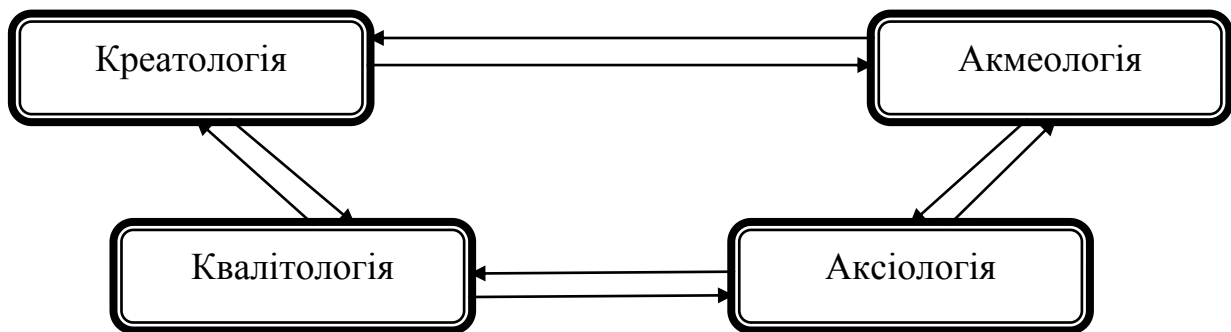

Рис. 2.2. Взаємозв'язок і взаємозалежність між креатологією, акмеологією, аксіологією та квалітологією (за Н. Теличко [87, с. 24])

Розглядаючи креатологію, приходимо до висновків, що людина постійно повинна творити в собі вчителя. Тим більше це відноситься до педагога, викладача, вчителя, тобто до особи, чиєю професією стає навчання і виховання інших. Учитель, який творить іншу людину, покликаний спочатку усвідомити постійне самотворення себе як людини і як вчителя. Однією з умов особистісного і професійного зростання науковці вбачають самоосвіту вчителя [87].

Педагогічна майстерність постає як концентрований вираз креативної онтології педагога, в котрому через призму професійної педагогічної діяльності

(освіту, навчання і виховання) проявляється у «зібраному вигляді» сенс творчого буття людини [87, с. 27].

Педагогічну майстерність з позицій педагогічної акмеології можна розглядати як цілісний феномен, що характеризує якість діяльності й індивідуальність педагога, не може розглядатися як проста сума складових, але є інтегральним показником науковості й нормативності дій і мистецтва поведінки як зовнішнього плану майстерності, а також властивостей індивідуальності (унікальність, універсальність, цілісність) як внутрішнього плану майстерності [87, с. 75].

Майстерність постає як форма реалізації квалітативної онтології людини (квалі – якість, квалітативізм – вчення про якість)» [87, с. 30].

Педагогічна майстерність з аксіологічного підходу розглядається як цінністю педагога.

А. Макаренко вважав, що секрет педагогічної майстерності полягає в знанні особливостей педагогічного процесу, умінні його побудувати і надати йому руху. Тому оволодіння педагогічною майстерністю доступне кожному педагогу, якщо він працює над собою, оскільки основою її формування є, перш за все, практичний досвід [36].

Педагог-майстер досягає високих результатів професійної діяльності, володіє індивідуальним стилем роботи, реалізує свій творчий потенціал за рахунок знання психології студентів і умілого конструювання педагогічного процесу. Проте майстерність виявляється в діяльності, але не зводиться тільки до неї. Її не можна обмежити високим рівнем розвитку спеціальних умінь. Суть майстерності – в особистості викладача, в його позиції, здатності проявляти творчу ініціативу на основі власної системи цінностей.

Педагогічна майстерність – це, насамперед, висока культура організаторської, управлінської, виховної, трудової, ігрової і громадської діяльності викладача, наділеного якостями творчої особистості, що дозволяє вирішувати всі питання навчально - виховної роботи разом зі студентами в

умовах співдружності та співтворчості, враховуючи інтереси і рівень вихованості кожного, а також індивідуальні та психологічні особливості кожного студента [65].

Аналізуючи педагогічну майстерність не можна лишити поза увагою погляди педагогів-класиків на цей феномен.

Своє бачення педагогічної майстерності неодноразово висловлював А. Макаренко, який вважав, що педагогічна майстерність не є справою талановитих людей, що майстром може зробитися кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам буде працювати. Педагог багато розмірковував про педагогічну майстерність на сторінках своїх праць, зокрема у таких, як «Педагогічна поема», «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду», «Про мій досвід», «Мої педагогічні погляди» тощо. Він був переконаний, що майстерність завжди розвивається в діяльності, але до неї не зводиться, не обмежується лише високим рівнем розвитку соціальних узагальнених умінь[64].

Сутність її – в особистості вчителя, його позиції, здатності проявляти творчу ініціативу.

Педагогічна майстерність, що базується на вміннях, кваліфікації, на думку А. Макаренка, – це знання педагогічного процесу, вміння його побудувати, привести в рух. Тому нерідко педагогічну майстерність зводять до вмінь і навичок педагогічної техніки, в той час, як це – тільки один із компонентів майстерності, що проявляється ззовні. А. Макаренко стверджував, що «педагогічна майстерність може бути доведена до великого ступеня досконалості, майже до ступеня техніки ...» [64].

Серед здібностей, завдяки яким А. Макаренко досяг успіхів у розв'язанні педагогічних завдань, передусім варто назвати здібності відчувати й розуміти глибини людської психіки, її особливості. «Я вмів розпізнавати, – писав педагог, – їхні почуття з ознак, мені одному відомих: з глибини погляду, з рум'янцю ніяковості, з далекої уваги з-за рогу, з ледь охриплого голосу, зі

стрибків і бігу після зустрічі» [64]. Завдяки спостережливості педагог-новатор міг блискуче діагностувати ситуацію, що забезпечувало точний прогноз настрою або поведінки підлітка чи дорослого. Таке тонке і глибоке знання особистості вихованців пояснюється не тільки педагогічною інтуїцією, талантом А. Макаренка – він доклав багато зусиль для фіксації та терплячого накопичення знань про кожного учня.

Для педагогів-вихователів сучасності суттєвого значення і вагомості набуває таке висловлювання великого педагога: «Майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом, але це спеціальність, якій потрібно навчати, як потрібно навчати лікаря його майстерності, як потрібно навчати музиканта».

А. Макаренко застерігав, що не можна здійснювати виховання молоді з розрахунку лише на талант. «Потрібно говорити тільки про майстерність, тобто про дійсні знання виховного процесу, про виховані уміння. Я на досвіді прийшов до переконання, що розв'язує питання майстерність, основана на вмінні, на кваліфікації» [36].

Педагогіка є мистецтвом мистецтв, а педагог усіх митців перевищує, якщо досконало оволодіє педагогічними знаннями, вміє їх застосовувати й передбачати наслідки зробленого: такими міркуваннями займатися, як би змогти легше і більш успішно виконувати свій обов'язок.

Удосконаленню педагогічної майстерності вчителя особливу вагу приділяв В.Сухомлинський. Учений звертає увагу на особистісний аспект витоків педагогічної майстерності. Він підкреслював, що ще у школі потрібно формувати інтерес до професії вчителя, виховувати в учнів любов і повагу до неї, бажання присвятити своє життя педагогічній діяльності. Головною невичерпною проблемою В. Сухомлинський вважав удосконалення педагогічної майстерності на основі постійного духовного зростання вчителя, його знань і культури. Педагог стверджував: « ... в індивідуальній роботі з досвідченим педагогом завдання директора полягає в тому, щоб разом з ним (часто більше завдяки здібностям педагога, ніж директора) знайти ту сферу

творчості, з якої починається даліше вдосконалення педагогічної майстерності. А вдосконаленню в нашій роботі немає меж» [86].

Звертаючись до вихователів, він пише: «Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, – у самій дитині, у її ставленні до знань і до вас, учителів. Це – бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Піклуйтеся про збагачення цього ґрунту, без нього немає школи» [86, с.

153]. Педагогічна майстерність реалізується в діалектиці взаємодії вчителя й учня, вона проявляється в учнях, в тому, як підтримується в школярах «вогонь» бажання вчитися, до подолання труднощів, до творчості й натхнення – ось основна думка В. Сухомлинського [86].

Педагогічна майстерність, за В. Сухомлинським, формується у педагогічному колективі і передбачає наявність педагогічної ідеї «Педагогічна ідея – це образно кажучи, повітря, на якому парять крила педагогічної майстерності» [86, с. 19]. Ось чому педагогічна майстерність – це перш за все майстерність думки, майстерність, яка стосовно місії сучасного вчителя неможлива без дослідницького підходу. Тому вчитель-майстер завжди опозиціонується як учитель-дослідник.

Розкриваючи роль учителя в духовному житті колективу та особистості, В. Сухомлинський зазначав: «Мистецтво впливу особи вихователя на колектив вихованців полягає в тому, щоб, говорячи про будь-який предмет, він доторкався до сердець конкретних вихованців, пробуджував в них думки й тривоги про самих себе і зрештою приводив до найживотворнішого джерела вихованця – прагнення» [86].

Великий педагог радив колегам розвивати мистецтво індивідуальної бесіди з вихованцем. «Уміння вислухати скаргу, взагалі, уміння слухати дитину – велике педагогічне мистецтво. Там, де немає цього мистецтва, немає і не може бути виховання» [86]. Щодо питання майстерності виховної роботи В. Сухомлинський мав таке бачення: «Добре керувати школою означає добре

знати науку виховання, яка повинна стати основою наукового керівництва вихованням і освітою, організації роботи колективу школи – вчителів та учнів: бути майстром навчально-виховного процесу, володіти мистецтвом впливу на дитину, підлітка, юнака, дівчину. Адже виховання в широкому розумінні – це постійне збагачення – оновлення як тих, хто виховується, так і тих, хто виховує»[86].

Нам імponує думка В. Сухомлинського [86], котрий пов'язує педагогічну майстерність з педагогічною культурою, в якій виокремлює такі виміри проблеми майстерності, як гармонійний розвиток розумових здібностей учня, виховання в ньому бажання вчитися, інтересу до знань, прагнення оволодівати духовними багатствами, жити повноцінним інтелектуальним життям; гармонійну єдність освіти і виховання, перетворення знань в особисті переконання, єдність навчання і морального виховання, багатство і багатогранність джерел морального виховання школярів, єдність педагогічних переконань учителів і батьків тощо.

У теоретичному спадку В. Сухомлинського конкретизовані основні складові педагогічної майстерності [86].

Педагог відносить до них:

– гуманізм – ставлення до дитини як найвищої цінності, що виявляється гармонійним поєднанням доброти, любові, милосердя, чуйності;

– професіоналізм – глибоке знання вчителем навчального предмету, його методики, сучасних досягнень педагогіки і психології;

– педагогічні здібності – комунікабельність, інтуїція, переконання, оптимізм, здатність до творчості;

– педагогічна взаємодія – професійний такт учителя, культура мови і спілкування з учнями, врахування психофізіологічних особливостей дитини [86].

Прояв майстерності полягає в успішному вирішенні професійно-педагогічних завдань та високому рівні організації навчально виховного

процесу. Сутність майстерності – в тих якостях особистості педагога, які породжують цю діяльність та сприяють її успішності. Ці якості полягають не лише в професійних знаннях та уміннях, а й в сукупності певних властивостей особистості, її позиції, які й дозволяють педагогу творчо та продуктивно діяти.

Педагогічна майстерність є вищим рівнем якості педагогічної діяльності й відповідно якості вихователя. Вона акумулює в собі не лише якість професіоналізму (функціональна якість), але й якість особистості, тобто системно-соціальну якість людини. Внутрішня обумовленість педагогічної майстерності як функціональної і системно-соціальної якості визначається внутрішнім розвитком особистості педагога, акумулюючим ефектом онтогенезу особистості, системою її ціннісних орієнтацій, системою здібностей, антропотипом людини, а зовнішня обумовленість – освітнім середовищем, соціумом, економікою, культурою, духовним простором, менталітетом, етносом. Педагогічна майстерність виявляється «вкоріненою» в культурі і постає як феномен культури, її «відбиток». Діалектика зовнішніх і внутрішніх планів педагогічної майстерності відображає діалектику зовнішньої та внутрішньої обумовленості педагогічної майстерності як якості. Категорія педагогічної майстерності розглядається крізь категорію якості як таку, що відображає вищу, креативну форму прояву педагогічної діяльності [65, с. 26].

За І. Зязюном педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [63].

Критеріями педагогічної майстерності педагога, в тому числі і вихователя закладу дошкільної освіти, виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними

умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога й професійно значимі особистісні риси і якості [67, с. 251].

Важливим і об'єктивним аспектом проблеми є дослідження структури педагогічної майстерності.

У структурі педагогічної майстерності дослідники виділяють чотири відносно самостійні, але взаємопов'язані блоки:

1) професійно-педагогічні знання (наукові, професійні, психолого-педагогічна ерудиція тощо);

2) особистісні та професійно значущі якості (особистісні, специфічні професійно-педагогічні, розвинене педагогічне мислення, спрямованість особистості тощо);

3) педагогічні здібності;

4) навички та вміння будувати освітній процес, мистецтво здійснення педагогічної діяльності (педагогічна техніка, педагогічний досвід, методичне мистецтво, педагогічні вміння та навички тощо). Умовність виділення цих складових пов'язана з їх складним переплетінням на психологічному рівні.

Елементами педагогічної майстерності, за І. Зязюном, є [65, с. 26-29]:

1) Гуманістична спрямованість як системотвірний компонент, що виражається в ціннісних орієнтаціях учителя у вигляді гуманістичної стратегії при реалізації цілей педагогічної діяльності, самоствердження педагога, а також у його системі педагогічної взаємодії з учнями.

2) Професійна компетентність, яка виконує роль фундаменту педагогічної майстерності, що додає їй глибини, ґрунтовності, свідомості.

3) Педагогічні здібності, які забезпечують швидкість розвитку майстерності та полегшують успішність виконання вчителем професійних функцій:

- комунікативність (доброзичливість, товариськість);

- перцептивні здібності (професійна пильність, емпатія, педагогічна інтуїція);

- динамізм особистості (здатність до впливу і логічного переконання);
- емоційна стійкість (здатність володіти собою);
- оптимістичне прогнозування;
- креативність (здатність до творчості).

4) Педагогічна техніка, що спирається на знання й здібності та поєднує всі засоби педагогічної дії і взаємодії для ефективної педагогічної діяльності:

- уміння керувати собою (володіння тілом, емоційним станом, технікою мови);
- уміння взаємодіяти у процесі вирішення педагогічних завдань (дидактичні, організаційні вміння, володіння технікою контактної взаємодії).

Н. Мачинська [56] визначає такі рівні педагогічної майстерності вихователя (рис. 2.3):

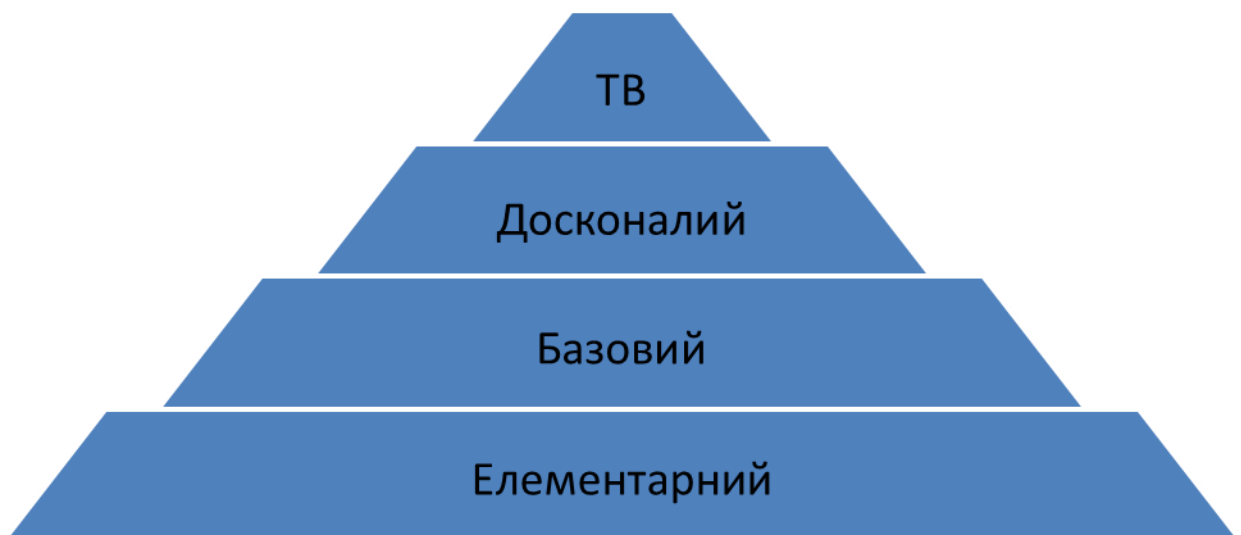

Рис.2.3. Рівні майстерності: елементарний, базовий, досконалий, творчий

На думку О. Матвієнко [94], визначення «педагогічної майстерності» доцільно подати у вигляді схеми (рис. 2.4), яка містить низку складових, умовно розподілених на особистісні та діяльнісні.

Рис. 2.4. Складові педагогічної майстерності

Особистісні та діяльнісні компоненти педагогічної майстерності, як видно з рис. 2.4, не просто наскрізно взаємопов'язані, а відповідають один одному на кожному рівні підготовки та вдосконалення вихователя. Проаналізуємо погляди О. Матвієнко на кожен із складових [94].

Педагогічний потенціал – це сукупність біологічних і соціальних властивостей, якостей і здібностей людини, що сприяють оволодінню педагогічною професією і вдосконаленню педагогічної майстерності. Педагогічний потенціал включає такі взаємопов'язані компоненти: педагогічні задатки, можливості; спрямованість на роботу в галузі педагогічної діяльності; знання специфіки педагогічної праці, знання й уміння реалізовувати способи вирішення педагогічних завдань; усвідомлення особистісних якостей, важливих у педагогічній діяльності.

Структурним компонентом педагогічного потенціалу (а, отже і майстерності) є педагогічні здібності. Педагогічні здібності забезпечують швидкість удосконалення майстерності й полегшують успішність виконання

вчителем його професійних функцій. Вони виявляються в особливій чутливості до педагогічних цілей, засобів і результатів міжособистісних стосунків педагога та учнів, здатності запобігти настанню втоми при роботі з людьми, витримувати емоційні навантаження у процесі спілкування.

На основі педагогічного потенціалу в процесі навчання у студентів формуються педагогічні знання й уміння, на основі яких у подальшому формуватимуться їхня професійно-педагогічна компетентність. Конкретні знання, уміння і навички є базою професійної компетентності вчителя.

Професійне знання повинне формуватися відразу на всіх рівнях:

- методологічному (знання закономірностей розвитку, зумовленість цілей виховання тощо);
- теоретичному (знання законів, принципів, правил педагогіки і психології, основних форм діяльності тощо);
- методичному (рівень конструювання освітнього процесу);
- технологічному (рівень вирішення практичних завдань навчання і виховання в конкретних умовах) [94, с. 38].

Педагогічні вміння – це володіння функціональною системою психічних і практичних дій та операцій, спрямованих на управління розумовою діяльністю учнів у процес їх навчання, розвитку та виховання. Для формування педагогічних умінь велике значення мають суб'єктивна готовність майбутніх педагогів і їх здатність реалізувати свої знання, а також різноманітні елементарні вміння та навички, необхідні для професійної діяльності.

В умовах переходу до Національної рамки кваліфікацій [52, с.3-4] формування педагогічної майстерності слід розглядати крізь призму компетентнісного підходу в освіті, формування в майбутніх вихователів ключових і професійних компетенцій.

Компетенція розглядається як комплекс знань, умінь, навичок, здібностей, цінностей, необхідних для ефективної професійної та соціальної діяльності й особистісного розвитку майбутнього фахівця. При цьому наголошується на

здатності до діяльності, поєднанні знань і вмінь із психосоціальними якостями [94, с.40].

На думку І. Зязюна, професійно-педагогічна компетентність є основою професійної майстерності педагога [65, с. 27]. Вона інтегрує досвід, теоретичні знання, практичні уміння і важливі для педагога особистісні якості. Компетентність педагога містить дві основні складові:

- професійно-кваліфікаційного характеру;
- професійно-особистісного характеру, які повинні сприяти гармонійному розвитку особистості професіонала.

Як особистісна якість, професійно-педагогічна компетентність базується на фундаментальній освіті та емоційно-ціннісному ставленні до педагогічної діяльності та має структурно-рівневу будову у вигляді мотиваційних, цільових, когнітивно-операційних компонентів. Рівень професійної компетентності педагога позначається не лише на його діяльності, а й на його самореалізації як засобі самоутвердження через самовираження і саморозвиток. Він проявляється у ставленні педагога до світу і самого себе, способі самоствердження, досягненні вищого ступеня професійної активності.

Особистісну зрілість філософи, психологи та педагоги розглядають з різних позицій: як результат, процес та особистісну рису. Теоретичний аналіз філософських підходів до проблеми дозволяє виділити методологічні передумови особистісної зрілості. Дослідження показало, що сходження до гуманізму як базової філософської основи сучасної педагогіки дозволяє визначати особистісну зрілість кожного суб'єкта педагогічного процесу як пріоритетну мету сучасної освіти [94, с. 41].

Особистісна зрілість визначає індивідуальний педагогічний досвід вчителя. Він інтегрує знання, ціннісні відносини, мотиви, потреби, таким чином формує компетенції та визначає професійно-педагогічні якості, що виявляється в готовності застосовувати одержані знання й уміння у практичній діяльності. Професійний досвід (як частина життєвого досвіду) має суб'єктивний характер,

підтвердженням тому можуть бути реальні життєві спостереження за діяльністю кількох людей, які, виконуючи одну і ту саму роботу (діяльність), мають неоднаковий професійний досвід.

Сукупність зрілості та розвиненості соціально значущих особистісних характеристик вихователя, реалізованих у його професійній діяльності характеризує загальна педагогічна культура. Загальна культура педагога передбачає уявлення та розуміння прекрасного і потворного, визнання духовної цінності піднесеного, вишуканого, глибоке розуміння естетичних явищ, усвідомлення справжнього мистецтва та краси, необхідність гармонійного вирішення комплексу завдань у процесі художньо-естетичного та ідейно-морального виховання учнів, розвитку фізичних і духовних сутнісних сил і творчих здібностей.

Систему діяльності майбутніх вчителів з оволодіння педагогічною майстерністю на суб'єктивному рівні характеризує цілісне педагогічне мислення [94, с. 43] як розумова діяльність, яка передбачає:

- осмислення сутності педагогічної праці; знання суміжних з педагогікою і психологією наук; прогнозування інноваційної та творчої діяльності у професійно-педагогічному плані;
- проєктування знань на їх реалізацію в технології педагогічної діяльності;
- прийняття цілісного педагогічного мислення як необхідності;
- рефлексивність (самопізнання);
- самооцінку, цілепокладання, зацікавленість, творче ставлення.

Педагогічне мислення умовно відносимо до діяльнісної складової майстерності вчителя, оскільки акцентуємо на його діяльнісній природі.

Результатом формування цілісного педагогічного мислення майбутнього вихователя є [94, 101]:

- сукупність психолого-педагогічних понять, теоретичних побудов, уявлень про освітній процес та особистість у ньому як єдине ціле;

- впевнене розуміння цілісного педагогічного знання, вміння самостійно поводитися з ним, розбиратися в ньому, використовувати для певних цілей;
- сукупність даних педагогічної діяльності, що включають в себе інформацію про властивості, закономірності процесів і явищ, а також правила використання цієї інформації для прийняття рішень.

Формування цілісного педагогічного мислення має на меті досягнення високого рівня здатності та готовності виконувати професійну діяльність на основі застосування сучасного педагогічного знання, цілісного сприйняття освітнього процесу та особистості як унікальності та індивідуальності.

У діяльності вихователя тісно пов'язані між собою фундаментальні знання і практичний досвід роботи, що включає способи і форми педагогічної взаємодії, поєднані у творче ціле з метою розвитку дітей. Ці компоненти педагогічного мислення визначають надалі індивідуальний стиль педагогічної діяльності-дії. Створення оригінального, самобутнього й неповторного стилю – справа власної творчої ініціативи майстра, це його індивідуальний стиль.

Індивідуальний стиль виявляється в характерній педагогічній техніці вихователя – сукупності раціональних засобів, умінь та особливостей його поведінки, спрямованих на ефективну реалізацію обраних методів і прийомів навчально-виховної роботи з учнем, учнівським колективом відповідно до мети навчання, виховання, їх об'єктивних і суб'єктивних умов. Педагогічна техніка передбачає:

- високу культуру мовлення;
- володіння мімікою, пантомімікою, жестами;
- вміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом;
- вміння керуватися основами психотехніки (розуміння власного психічного стану, вміння керувати собою);
- здатність до «бачення» внутрішнього стану учнів і адекватного впливу на них [94,с. 48].

Педагогічна техніка містить дві групи компонентів.

Перша пов'язана з умінням педагога керувати своєю поведінкою:

- техніка мовлення (керування диханням, дикцією, гучністю, темпом мовлення);
- техніка володіння своїм організмом (мімікою, пантомімікою);
- психотехніка (керування емоціями, настроєм для зняття зайвого психічного напруження, збудження творчого самопочуття);
- техніка керування увагою, уявою (оперування вмінням соціальної перцепції); техніка зовнішнього вигляду.

Друга група – вміння впливати на особистість і колектив:

- техніка організації контакту, управління педагогічним спілкуванням;
- техніка нав'ювання тощо.

Таким чином, педагогічна техніка – це вміння використовувати власний психофізичний апарат як інструмент виховного впливу. Як стандартні форми, засоби і методи педагогічної техніки, так і новітні технології дають змогу педагогу підвищувати вплив на учнів і досягати успіхів в освітньому процесі.

Особистісна професійна позиція вихователя – продукт педагогічного мислення, наслідок повного усвідомлення природи освітнього процесу і водночас показник рівня професійної готовності до освітньої діяльності. Професійна позиція – це точка зору, ставлення до призначення своєї професії і дії, поведінка, зумовлена ними; це система інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних ставлень до світу, педагогічної дійсності та педагогічної діяльності; ставлення педагога до учнів у взаємодії з ними, яке визначає всю його професійну поведінку [94, с. 49].

Першоосновою праці вихователя є морально-етична діяльність, а основою його професійного зростання – моральне самовдосконалення на етичних та естетичних засадах. У домінуванні естетичного й етичного полягає сутність науково-методологічної парадигми педагогічної майстерності І. Зязюна [65]. Етико-естетичні імперативи педагогічної майстерності визначають особистість учителя, його педагогічну культуру, внутрішню потребу в самоосвіті та

саморефлексії, яка виявляється в ефективному педагогічному впливі на духовний, емоційний, естетичний, інтелектуальний і фізичний розвиток дитини [94, с. 50].

Самоактуалізація вихователя – це інтегральна характеристика особистості, що виражається в можливо більш повному виявленні та розвитку своїх особистісних можливостей і втілення їх у реальних результатах, духовних і матеріальних продуктах діяльності, потребі в самовдосконаленні. Майбутній вихователь буде здатним реалізувати свій потенціал, якщо основні напрями його зусиль у професійній діяльності будуть оптимально розподілені між мотиваційно- ціннісним і практико-діяльнісним компонентами виховання.

Педагогічна інноваційна творчість включає ідеї, методи, технології, комплекс елементів, які несуть прогресивні засади; творчий пошук; оригінальне вирішення педагогічних і навчально-виховних проблем [94, с. 59].

Акмеологічна спрямованість особистості – актуалізація творчої активності людини, «націлювання» її на самовдосконалення, самореалізацію, досягнення вершин у власній діяльності. У структурі акмеологічної спрямованості виділяють: ціннісні орієнтації (соціальні та професійні), цілепокладання (соціальне і професійне), мотивацію (соціальну і професійну), прагнення до успіху (соціального та професійного).

Отже, педагогічна майстерність – це система, яка охоплює всі структурні компоненти педагогічної компетентності, високий рівень прояву яких у теоретичній і практичній діяльності сприяє збагаченню загальної культури педагога, розвитку гуманістичної спрямованості, вдосконаленню його творчих здібностей.

Безперечно, цей поділ є умовним, оскільки виділені складові взаємодоповнюються та значною мірою відображають близькі грані педагогічної досконалості.

Автори Н. Мачинська, А. Федорович, Н. Яремчук визначають такі шляхи формування педагогічної майстерності:

- самовиховання загальної та педагогічної культури (потреба, самопізнання, планування, реалізація, контроль, корекція);
- засвоєння професійних знань, умінь, навичок;
- громадянська активність;
- педагогічна практика, досвід;
- вивчення передового педагогічного досвіду [56].

Із метою оволодіння педагогічною майстерністю необхідно:

- безпосередньо займатися практичною діяльністю, набувати професійного досвіду;
- аналізувати власну методику навчання і виховання, намагаючись відшукати шляхи її вдосконалення;
- використовувати досвід інших педагогів;
- вивчати методику колег, допомагаючи втілювати різноманітні методи і форми освітньої діяльності;
- займатися самоосвітою, постійно працювати над самовдосконаленням.

2.3. Культура педагогічного спілкування вихователя як основа його педагогічної майстерності

У педагогічній практиці спілкування є найважливішим чинником професійного успіху. Саме тому навчання і відпрацювання навичок спілкування стають першочерговим завданням педагога, який прагне до ефективної взаємодії з колегами, з дітьми та їх батьками. Спілкування педагога становить основу його педагогічної майстерності.

Визначаючи спілкування видом людської діяльності, яка відіграє значну роль в інших видах діяльності, можна окреслити три види людської діяльності: перетворюючу, пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну, які спрямовані на пізнання і перетворення природи, суспільства і людини [17]. У той же час, духовна культура особистості є цілісною системою елементів: культури етичного мислення, культури відчуттів, культури поведінки і культури спілкування, яка у

свою чергу включає і культуру мови, що представлено на рис. 2.5

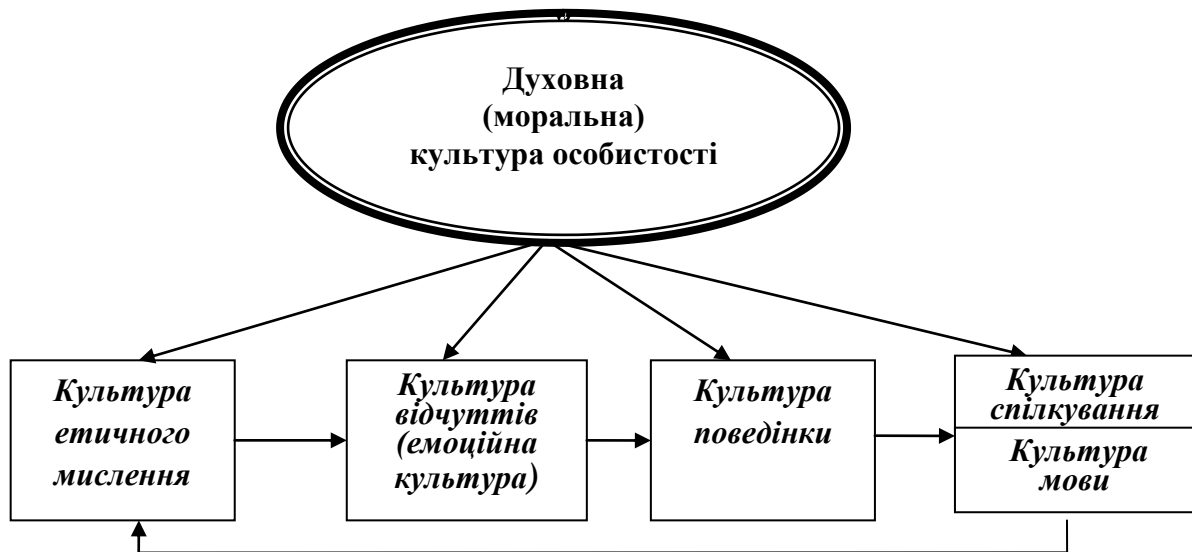

Рис. 2.5. Структура духовної (моральної) культури особистості

Отже, як засвідчує аналіз рис.2.5, саме культура мислення, культура відчуттів і культура поведінки, які є складовими моральної культури, реалізуються через культуру мовлення. За такого розуміння проблеми мовленнєва культура особистості не може бути відокремленою від самої особистості, її духовності і моральності.

Спілкування – складний, багатогранний процес встановлення й розвитку контактів між людьми, що спричинений потребами у спільній діяльності та передбачає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії й розуміння іншої людини [56, с. 79]. Будь-яка справа не може успішно здійснюватися, якщо між тими, хто її виконує, не будуть налагоджені контакти, порозуміння та узгодження дій.

Як наголошують Н. Мачинська та А. Федорова, у період дошкільного дитинства від народження до семи років виникають і розвиваються чотири форми спілкування з дорослим:

- ситуативно-особистісна;
- ситуативно-ділова;

- позаситуативно-пізнавальна;
- позаситуативно-особистісна [56, с. 84].

Уже з двох років дитина взаємодіє з ровесниками, відбувається розвиток таких форм спілкування з ними, як емоційно-практична, ситуативно-ділова, позаситуативно-ділова [56, с.84]. У спілкуванні з дорослими малюк поводить себе інакше: розмовляє більш-менш спокійно, без зайвої експресії; намагається дотримуватися узвичаєних норм висловлювань.

У спілкуванні з дорослими малюк поводить себе інакше:

- розмовляє більш-менш спокійно, без зайвої експресії;
- намагається дотримуватися узвичаєних норм висловлювань, літературних мовних правил;
- підтримує ініціативу дорослого, його пропозиції;
- намагається відповідати на запитання, більш-менш уважно слухає розповіді й повідомлення, продовжує розпочату дорослим розмову;
- більше слухає, ніж розповідає сам;
- отримує оцінку своїх дій і збагачується інформацією про навколишній світ.

Автори визначають мотиви спілкування дитини з дорослими:

- потреба в доброзичливій увазі;
- потреба у співпраці;
- потреба у повазі;
- потреба у взаєморозумінні та співпереживанні. з однолітками;
- потреба у враженнях; в активній діяльності; у визнанні й підтримці[56].

Педагогічне спілкування – система взаємодії педагога з дітьми з метою здійснення на них виховного впливу, формування педагогічно доцільних взаємин, створення сприятливого для їхнього психічного розвитку мікроклімату; це система органічної соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного

впливу, організація взаємовідносин з допомогою комунікативних засобів. Воно є тривалим у часі, отож має враховувати особливості міжособистісного спілкування, стилі управління та комунікативної взаємодії, моделі та рівні спілкування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу нам виокремити три взаємозалежні компоненти спілкування: комунікативний (обмін інформацією), інтерактивний (організація взаємодії) і перцептивний (взаємовплив і взаєморозуміння), що представлено на рис. 2.6.

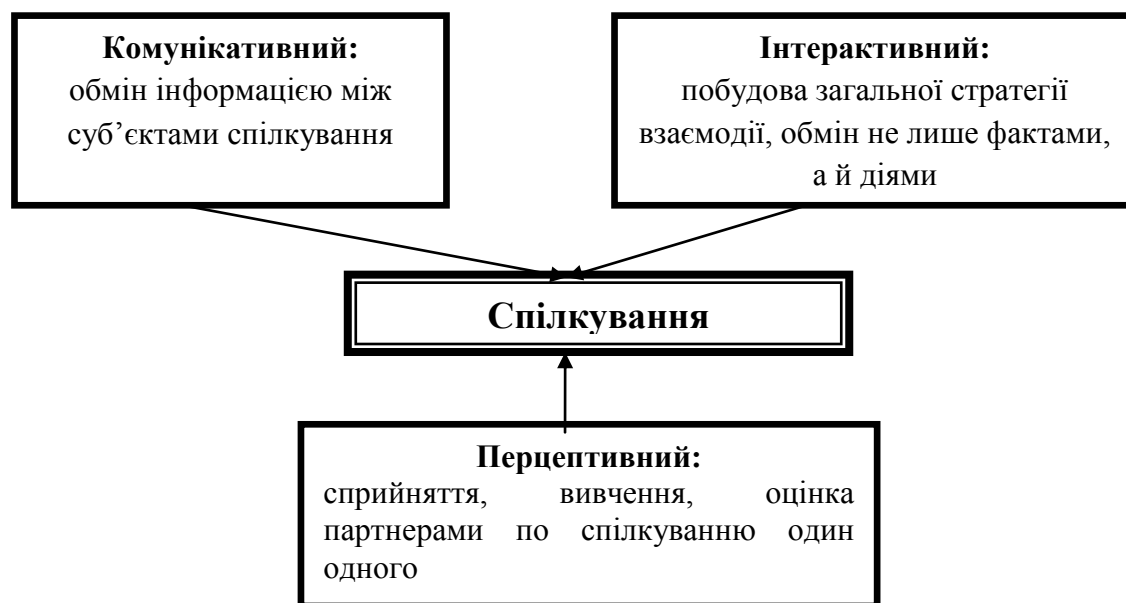

Рис. 2.6. Компоненти спілкування

Отже, комунікативна складова процесу спілкування визначає особливості обміну інформацією (з урахуванням знань, умінь і досвіду) між активними суб'єктами спілкування. У свою чергу, засобами комунікативного процесу є різні знакові системи: мова (або вербальне спілкування) та жести, міміка, інтонації (або невербальне спілкування).

Інтерактивний компонент спілкування: організація суб'єктами спілкування спільної стратегії взаємодії. Розрізняють різні програми взаємодії між людьми (від співробітництва – до конкуренції).

Перцептивний компонент спілкування, як свідчать результати нашого дослідження, містить у собі процес взаємного сприймання і розуміння

співрозмовниками один одного. Перцепція, насамперед, процес формування образу іншої людини в свідомості співрозмовника. Тоді основними механізмами пізнання іншої людини є ідентифікація та рефлексія [56, с. 56].

Отже, процес спілкування як цілісний феномен аналізується нами крізь призму обміну інформацією між його суб'єктами. В одному випадку особистість може розглядатися в ситуації спілкування «сама по собі», тобто як «автономний суб'єкт», в іншому – як носій цінностей групи людей. Тобто, культура спілкування вихователя співвідноситься з культурою спілкування суспільства та з культурою особистості [94, с. 74].

Специфічно-культурною формою спілкування є комунікативна діяльність – як живий обмін інформацією між людьми за допомогою знаків і символів, за якого інформація передається цілеспрямовано, приймається вибірково, а взаємодія здійснюється відповідно до певних правил і норм та рівня соціального інтелекту учасників комунікацій.

Отже, можемо зробити висновок, що процес комунікативної діяльності вихователя будується як система зв'язаних актів, де кожен такий «акт» – це взаємодія двох суб'єктів, наділених здатністю до ініціативного спілкування людей.

У процесі спілкування можна визначити такі складові:

- предмет спілкування – інша людина, партнер по спілкуванню як суб'єкт;
- потреба в спілкуванні – прагнення людини до пізнання і оцінки інших людей, а через них і з їхньою допомогою – до самопізнання, до самооцінки;
- комунікативні мотиви – заради чого здійснюється спілкування;
- комунікативна дія – одиниця комунікативної діяльності, цілісний акт, адресований іншій людині (ініціативні або у відповідь дії);
- завдання спілкування – мета, на досягнення якої спрямовані різноманітні дії, що здійснюються в процесі спілкування [17, с. 20].

Головними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні є:

- 1) особистісна орієнтація – готовність бачити і розуміти співрозмовника; самоцінне ставлення до іншого;
- 2) рівність психологічних позицій співрозмовників;
- 3) проникнення у світ почуттів і переживань, готовність стати на позицію співрозмовника;
- 4) нестандартні прийоми спілкування, що є наслідком відходу від суто рольової позиції педагога.

Таким чином, спілкування включає не лише передачу і прийом інформації (як комунікація), але і сприйняття партнера по спілкуванню, здійснення дії на нього. Поняття культури спілкування більшістю науковців аналізується в контексті комунікативної компетентності, компетентності у спілкуванні, комунікативної підготовки [94]. Визначені поняття розкриваються через формування в людини умінь донести інформацію, підтримувати контакти, досягати певні цілі в спілкуванні.

На нашу думку, коли актуалізується проблема культури спілкування, домінантною у цих процесах є особистість. Культура спілкування підкреслює гуманістичну спрямованість, в якій інша людина сприймається і детермінується як вища цінність. Адже висока культура спілкування передбачає вміння найдоцільніше і ефективно користуватися всілякими засобами дії, максимально реалізувати свій комунікативний потенціал.

Н. Мачинська, аналізуючи погляди В. Кан-Калика, виокремлює п'ять стилів педагогічного спілкування:

1. Спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю. Головним є активно-позитивне ставлення до дітей, любов до справи, співроздуми та співпереживання щодо сумісної діяльності. Немає протиставлення «ми» і «ви». Замість однобічних впливів вихователя на дітей існує спільна творча діяльність.

2. Спілкування, що ґрунтується на дружньому ставленні. Базується на особистому позитивному сприйнятті дітьми вихователя, який виявляє приязнь,

повагу до дітей. Такий стиль слугує загальним фоном та передумовою успішності взаємодії вихователя з групою (не переходячи до фамільярності). Товариськість повинна бути педагогічно доцільною, не суперечити загальній системі взаємодії педагога з дітьми.

3. Спілкування-дистанція. Обмежується формальними взаєминами. Навіть позитивне ставлення педагога до дітей не дає йому змоги уникнути авторитарності, що знижує загальний творчий рівень спільної з дітьми роботи. Такий стиль може позитивно впливати на зовнішні показники дисципліни, організованості дітей, проте може спричинити особистісні зміни – конформізм, фрустрацію, неадекватність самооцінки, зниження рівня домагань. Певна дистанція між педагогом та вихованцем необхідна, проте вона не може бути головним критерієм у стосунках.

4. Спілкування-залякування. Поєднує в собі негативне ставлення до дітей і авторитарність в організації діяльності. Виявляється у невмінні організувати спілкування на основі спільної діяльності. Така форма спілкування ілюструє, як не слід діяти.

5. Спілкування-загравання. Поєднує в собі позитивно-ліберальне ставлення до дітей. Педагог прагне завоювати авторитет, хоче подобатися дітям, однак не намагається відшукати доцільних способів організації взаємодії, не гребує дешевими прийомами. Це задовольняє честолюбство незрілого педагога, проте справжньої користі йому та дітям не приносить [56, с. 94].

Стилі спілкування-залякування та спілкування-загравання є свідченням професійної недосконалості педагога, а спілкування-дистанція певною мірою може бути перехідним етапом до спілкування-залякування.

Авторка також визначає моделі педагогічного спілкування [56, с. 96].

1. Диктаторська модель («Монблан») – гірська вершина. Педагог підноситься над групою, «відірваний» від дітей, мало цікавиться їхніми інтересами та взаєминами з ними, витає в світі знань, науки. Спілкування зводиться до інформування, що зумовлює пасивність, безініціативність.

2. Неконтактна модель («Китайська стіна»). Між педагогом і вихованцями існує дистанція. Під час спілкування педагог постійно підкреслює свою перевагу над дітьми, офіційний статус. Поблажливо-протекційне ставлення до дітей заважає організувати взаємодію.

3. Модель негнучкого реагування («Робот»). Характеризує поведінку педагога, який цілеспрямовано й послідовно діє на підставі певної програми, інструкцій, незважаючи на обставини, що потребують змін у спілкуванні. Він ніби робить усе правильно, проте не враховує, що педагогічна дійсність змінюється. Реальна і спланована лінії не перетинаються, рівень взаємодії низький.

4. Модель вибіркового реагування («Локатор»). Переважає вибірковість педагога в організації взаємовідносин з дітьми, орієнтація на групі дітей (сильних чи слабких), залишаючи без уваги інших. Це руйнує цілісну й безперервну систему педагогічного спілкування.

5. Авторитарна модель («Я сам»). У процесі взаємодії вихователь чує тільки себе. Він постає як головна дійова особа, нерідко гальмуючи ініціативу малюків. Поглинений своїми думками, ідеями, педагогічними завданнями, не відчуває партнера взаємодії. Втрачається зворотний зв'язок.

6. Гіперрефлексивна модель («Гамлет»). Педагога хвилює не зміст спілкування, а те, як він виглядає, як його сприймають (йому властиві постійні сумніви: чи правильно його зрозуміють, чи адекватно відреагують на його зауваження, чи правильно тлумачать, чи не ображаються тощо). Це породжує неврози, неадекватні вчинки та реакції.

7. Гіпорефлексивна модель («Глухар», «Тетерук»). Педагог зосереджений на собі, головний, а іноді й єдиний ініціатор освітнього процесу, заперечує всі інші форми ініціативи. Мова монотонна, чує лише себе. Суб'єкти взаємодії ізольовані. Вихователь не реагує на дитину, не усвідомлює її переживань та потреб. За таких умов знижується ініціатива, активність, не формується мотиваційна сфера навчання.

8. Модель активної взаємодії («Друг», «Союз»). Переважають дружні стосунки, діалог, емоційно-позитивний стиль стосунків. Іноді у спілкуванні може спричинити для вихователя втрату ділового контакту.

Вихователь закладу дошкільної освіти повинен володіти гнучкістю переходу від одного стилю до іншого, враховуючи конкретну ситуацію спілкування (з дітьми, їхніми батьками, колегами).

Індивідуальний стиль педагогічного спілкування вихователя – цілісна система операцій педагогічного спілкування, що забезпечує ефективну взаємодію педагога з вихованцями і визначається цілями, завданнями освітньої діяльності і властивостями різних рівнів індивідуальності педагога.

Система формування індивідуального стилю спілкування:

1. Вивчення своїх особливостей.
2. Визначення недоліків у особистісному спілкуванні (подолання сором'язливості, негативних нашарувань).
3. Оволодіння елементами педагогічного спілкування на основі власних індивідуальних особливостей.
4. Оволодіння технологією педагогічного спілкування відповідно до стилю спілкування, що склався.
5. Реальна практична освітня діяльність, спілкування з дітьми, досвід, закріплення індивідуального стилю спілкування [56, с.96].

Етапи професійно-педагогічного спілкування такі:

I. Моделювання спілкування – здійснюється на основі планування комунікативної структури:

- прогнозування результатів спілкування;
- визначення педагогічних цілей і завдань спілкування;
- аналіз загальної педагогічної та морально-психологічної атмосфери спілкування;
- облік творчої індивідуальності самого педагога;
- облік індивідуальних особливостей учня (батьків);

– визначення пропонованої системи методів і прийомів спілкування. Все це разом узятє становить випереджувальну стадію педагогічного спілкування. Цю стадію потрібно добре продумувати.

Правильно прогнозована методична та змістовна структура спілкування повинна сприяти ефективному результату.

II. Організаційний етап – початковий період спілкування, організація безпосередньої взаємодії з учнями (батьками), початок контакту, багато в чому визначає успішність подальшого розвитку змістовного і соціально-психологічного аспектів педагогічної діяльності.

Найважливішими елементами цього етапу є:

- конкретизація спланованої моделі спілкування;
- уточнення умов і структури майбутнього спілкування;
- здійснення початкової стадії безпосереднього спілкування.

Педагог повинен уточнити з перших миттєвостей загальний настрій аудиторії (слухача) і можливості роботи за допомогою обраних на попередньому етапі методів роботи.

III. Управління процесом спілкування – використання ефективних методів спілкування що допомагають керувати ініціативою в системі розпочатого спілкування.

IV. Аналіз здійсненої системи спілкування і моделювання спілкування в майбутній діяльності. Педагог аналізує використану ним систему спілкування та прогнозує подальше спілкування з співбесідником [35, с. 30-32].

Для того, щоб майбутній вихователь зміг усвідомлено і цілеспрямовано використовувати ефективні техніки педагогічного спілкування у роботі з батьками, необхідно виробити у нього відповідні педагогічні вміння [35].

Так, для ефективної педагогічної діяльності виділяємо наступні комунікативні вміння вихователя:

- 1) вміння спілкуватися на людях;
- 2) вміння через вірно створену систему спілкування організувати

спільну з вихованцями творчу діяльність;

3) вміння цілеспрямовано організовувати спілкування і керувати ним [35].

Основними функціями педагогічного спілкування є:

– організаційна, що полягає в цілеспрямованій організації спільної навчальної діяльності вчителя та учня, у їхній особистісній відповідальності за якість освітнього процесу;

– конструктивна, що забезпечує педагогічну взаємодію вчителя та учня під час вивчення конкретного навчального предмета або дисципліни;

– інформаційна, що передбачає передачу актуально-значущої інформації, яка стосується освітнього процесу та міжособистісної взаємодії його учасників;

– комунікативно-стимулювальна, що уособлює узгодження різних форм навчально-пізнавальної діяльності (індивідуальної, групової), організацію взаємодії та взаємодопомоги з метою забезпечення педагогічного співробітництва; –

– спонукальна, що стимулює активність дітей, спрямовує їх на виконання тих або інших завдань;

– емотивна, що передбачає пробудження необхідних емоційних переживань, які підвищують продуктивність міжособистісної взаємодії вихователя з дітьми [35, с.41].

У структурі педагогічного спілкування, як і в будь-якому іншому спілкуванні з професійною спрямованістю, виокремлюють вербальну та невербальну активність суб'єктів, що поєднуються загальним поняттям їхньої комунікативної поведінки.

Комунікативна поведінка вихователя виступає як синтез організування мовного процесу, його невербальної активності, що впливають на створення емоційно-психологічної атмосфери педагогічного спілкування, відносини між учителем та учнями, на стиль їхньої спільної діяльності. Вербальна комунікативна поведінка вихователя має такі ознаки:

– точність;

- змістовність;
- інформаційність;
- доступність;
- ясність;
- емоційність.

Невербальна комунікативна поведінка педагога охоплює весь спектр оптико-кінестетичної системи знаків (жести, міміку, пантоміміку), просторово-часові форми (проксемику), такесичні форми (ольфактоніку) та фонаційні форми (екстралінгвістику та паралінгвістику. Незважаючи на те, що невербальна активність індивіда здебільшого має неусвідомлені екстраполяції, що виступають надійними індикаторами проявів справжніх відчуттів, вона повинна відрізнятися:

- змістовністю;
- інформаційністю;
- ясністю;
- поважністю.

Дійсно, невербальною поведінкою складно керувати, її складно приховувати, але навчитися використовувати у власній практичній діяльності різні невербальні прийоми зараз є одним з головних завдань сучасного педагога

Ефективність спілкування і взаємодії, можна вимірювати за допомогою наступних критеріїв, на підставі яких і має досліджуватися комунікативний потенціал особи та комунікативні уміння:

- доцільність (придатність підібраних засобів для досягнення бажаного результату);
- надійність (ступінь вірогідності здобуття необхідного ефекту);
- продуктивність (здобуття максимальної користі, якнайповнішого використання ситуації взаємодії);
- економічність (відповідність витрати часу, сил і засобів цінностям кінцевого результату);

– безпека (мінімізація ризику несподіваних негативних наслідків) [17, с. 19].

Володіння фахівцем культурою професійного спілкування включає передусім знання власне його мови (опанування спеціальною термінологією, особливостями побудови синтаксичних конструкцій тексту, що забезпечує сформованість мовної компетенції особистості). Наступною важливою складовою частиною є здатність використовувати ці знання на практиці, доречно поєднуючи вербальні та невербальні засоби спілкування відповідно до конкретної ситуації, професійного завдання, тобто сформованість комунікативних навичок.

Особливості організації та реалізація навчального процесу в освітніх закладах, в умовах пандемії гострої респіраторної інфекції COVID-19, що викликана внаслідок поширення коронавірусу SARS-CoV-2, зазнали значних змін і змусили педагогів перейти до навчальної взаємодії в так званий онлайн-режим, тобто із звичайної системи комунікації, що передбачала насамперед живе спілкування [18, с. 47].

Для розвитку навичок невербальної комунікації вихователів і підвищення продуктивності проведення онлайн-взаємодії з дітьми та їх батьками, а також збільшення спроможності вихователя вживати невербальну мову в педагогічній діяльності з урахуванням домінантних репрезентативних систем дітей, потрібно:

1. Скласти уявлення про власну домінантну репрезентативну систему, з'ясувати, ким насправді ти є – візуалом, аудіалом або кінестезиком, а потім формувати таке уявлення про інших.

2. Вивчити основні види жестикуляції, мімічних проявів і пантомімної активності індивідів з урахуванням їхніх етнічних або національних особливостей.

3. Опанувати особливості невербальної поведінки інших, спостерігаючи за людьми на вулиці, у транспорті, у кафе тощо.

4. Спробувати дивитися кінофільми без звуку, спостерігати зарухами кіногероїв та інтерпретувати їхню невербальну активність.

5. Навчитися вживати такі предикати в реченнях, що відповідають репрезентативним системам (модальностям) кінестезиків, аудіалів, візуалів, і використовувати їх у режимі онлайн-навчання та особливо тоді, коли для учнів виявляється найбільш складно зрозуміти навчальний матеріал.

У такий спосіб вирішення проблеми, що пов'язана з підвищенням ефективності взаємодії у режимі онлайн, ми вбачаємо в розвитку навичок невербальної комунікації вихователів та їхньої спроможності вживати невербальну мову в педагогічній діяльності з урахуванням домінантних репрезентативних систем дітей [18, с. 47].

Культура спілкування у всесвітній мережі передбачає такі компоненти: культуру подання інформації; культуру сприймання та користування інформацією; культуру використання нових інформаційних технологій тощо.

Серед якостей, необхідних педагогу для ефективного спілкування, виокремлюють:

- автентичність (природність у стосунках);
- відкритість (готовність відкрити іншим свій внутрішній світ, щирість);
- конкретність (відмова від загальних міркувань, уміння говорити про свої конкретні переживання, думки, дії);
- ініціативність (схильність до діяльної позиції у стосунках із людьми);
- доброзичливість (здатність відчувати, виявляти уважність і симпатію, готовність підтримати інших) та ін. [59, с. 91].

Педагогічна взаємодія є ефективною за умов реалізації всіх трьох сторін спілкування – перцептивної (увага, уява), комунікативної (переконування, навіювання), інтерактивної (стратегій взаємодії: суперництво, уникнення, пристосування, компроміс, співпраця) [59, с.92].

Аналізуючи погляди вчених, нами основними компонентами культури педагогічного спілкування/комунікативної культури визначено;

- когнітивний (повнота, міцність і усвідомленість комунікативних знань, що впливають на результативність соціальної взаємодії);
 - мотиваційно-ціннісний (позитивна мотивація до спілкування, усвідомлення спілкування як однієї із цінностей у системі цінностей);
 - діяльнісно-практичний (комунікативна діяльність, комунікативні уміння, соціальний інтелект);
 - рефлексивно-саморегулятивний (самопізнання студентом власних психічних актів, станів, поведінки; розуміння дій і поведінки інших учасників взаємодії, оцінку цього процесу та, за необхідності, його корекцію).
- Схематично структуру комунікативної культури особистості студента нами представлено на рис. 2.7.

Рис. 2.7 . Структура культури спілкування вихователя

Отже, культуру спілкування майбутнього вихователя вважаємо набутою здатністю особистості, яку необхідно формувати й розвивати в процесі

цілеспрямованої й систематичної освітньої роботи закладу вищої освіти, яка характеризується як його особлива якість, що характеризується сукупністю комунікативних знань, сформованістю умінь контролювати і регулювати свою мовну поведінку, грамотно і переконливо аргументувати свою позицію, вміння налагоджувати педагогічну комунікацію в процесі педагогічної діяльності, швидко орієнтуватись у комунікативній ситуації й обирати необхідний стиль поведінки для досягнення мети комунікативного акту, продуктивно співпрацювати в процесі вирішення професійно-педагогічних завдань.

2.4 . Педагогічний такт вихователя закладу дошкільної освіти

Педагогічний такт – міра педагогічно доцільного, домірного, відповідного ситуації і особливостям конкретної особистості впливу вихователя на дитину.

I. Синиця визначає декілька підходів до трактування поняття «педагогічний такт»:

- педагогічний такт – це природна здатність учителя впливати на учнів;
- педагогічний такт – це складова загальної культури вчителя;
- педагогічний такт – це відмінне знання свого предмета;
- педагогічний такт нерозривно пов'язаний з усіма наведеними якостями, але й має свою специфіку. Він правильно визначається як чуття (чуття доречності, доцільності).

Педагогічний такт виявляється через культуру мовлення вчителя, особливості поведінки. Крім цього, у:

- 1) здатності швидко оцінювати реальну ситуацію і знаходити оптимальні рішення;
- 2) моральній чистоті, позитивній дії, вмінні керувати своїми почуттями, емоціями;

3) поєднанні високої принциповості та вимогливості з чуйним, людським ставленням до учня, критичності і самокритичності при оцінці своєї праці та своїх вихованців;

4) несприйнятті шаблону, формалізму, застою думки й справи;

5) умінні висловлювати розпорядження, вказівки та прохання без благання, але й без марнославства;

6) умінні слухати співрозмовника, не виказуючи байдужості та зверхності;

7) гуморі без насмішки;

8) врівноваженості, самовладанні й діловому тоні спілкування без дратівливості та сухості (за О. Кіліченко).

Педагогічний такт передбачає наявність у педагога таких рис:

– гуманне ставлення до дітей;

– уважність і спостережливість, уміння бачити моральний бік своїх та чужих дій;

– уміння керувати собою та стримувати негативні емоції;

– витримка, самовладання і здатність навіть у гостро конфліктних ситуаціях приймати педагогічно доцільні рішення;

– уміння передбачати усі можливі наслідки своїх слів і вчинків; – самокритичність і уміння виправити допущені помилки;

– творче мислення, сміливість у розв’язанні моральних проблем (табл.2.1) [56, с. 120].

Таблиця 2.1

Структура педагогічного такту

Особливості педагогічного спілкування	Педагогічна техніка	Індивідуальні особливості педагогічного такту
Єдність ділового і психологічного контакту; чуйність і турботливість; спокійна впевненість, врівноваженість у	Уміння переконливо доводити; уміння викликати у свідомості дітей відповідні образи; уміння тактовно триматися; емоційність	Особливості інтелектуальної основи педагога; мовленнєва культура; характерологічні особливості; особливості

спілкуванні; витримка і самовладання; довіра і доброзичливість; відсутність «зривів»; щирість, простота і природність	викладання; образність і емоційність мовлення; цілісна спрямованість виховного впливу	темпераменту; відмінності у рівні розвитку педагогічного такту; відмінності у творчому характері педагогічного такту; готовність
---	---	--

Принципи педагогічного такту:

Гуманістична спрямованість впливу педагога. В ній виявляються повага до особистості дитини, колег, батьків і прагнення зберегти їхню гідність, сприяти подальшому розвитку. Гуманістично спрямований вихователь намагається встановити духовний контакт з кожним вихованцем, відчувати дитину, розпізнавати її настрої, прагнення, що особливо важливо у стосунках зі слабкими, хворими й дратівливими дітьми, а також із тими, хто помиляється в оцінюванні своїх дійсних учинків, слів.

Підхід до дітей з оптимістичною гіпотезою. Віра у можливості перевиховання педагогічно занедбаних дітей, у здатність до морального вдосконалення людини, навіть із ризиком помилитися, виявляється у впевненій позиції педагога та його бадьорому настрої, у прагненні створити мажорну атмосферу спілкування, готовності допомогти кожному відчути свою силу.

Опора на позитивне у вихованця. Пошук позитивного в особистості, звернення до гідності, щоб разом із дитиною, опираючись на її сильні риси, долати недоліки у поведінці – необхідна умова тактовного підходу до чуйної душі малюка.

Принцип єдності вимоги й поваги до дитини. У педагогічній діяльності вимога є важливим способом впливу на дошкільнят. Педагогічний такт вихователя дає змогу дитині побачити в цій вимозі вияв поваги до її особистості. Позиція педагога – бути водночас і вимогливим, і добрим до дітей, виявляючи довіру й турботу. Залишаючись непримиренним до порушень норм моралі з боку вихованців, вихователь обов'язково зберігає повагу й гарні стосунки з дітьми, допомагаючи виходити зі складних ситуацій.

Принцип «Золотої середини», певна гармонія у розподілі суворості й ласки має бути завжди. Надмірна вимогливість підштовхує до непослуху, надмірна серйозність – до легковажності, надмірна поблажливність – до грубості та ін.. Вміння не переборщити – ознака здібного педагога.

Збереження власної гідності, зміцнення педагогічного авторитету. Руйнування авторитету зводить нанівець силу виховного впливу педагога. Інтерпретація вихователем провини дитини не повинна розривати психологічного зв'язку з нею, а, поглиблюючи гуманні стосунки, створювати в її свідомості зразок для наслідування у ставленні до себе та інших. Застосування цього принципу дає змогу педагогу розумно відступати, зберігаючи гідність.

Раціоналізація негативних емоцій характеризує тактику дій вихователя. Позитивні емоції, що виникають під час спілкування, слід безпосередньо й відкрито виражати, а негативні – пропускати через фільтр свідомості. Вихователю ЗДО потрібно вчитися змінювати емоційні реакції на розсудливі.

Піклування про фізичне й моральне здоров'я дитини. Вияв поваги до особистості – це не лише моральне явище, це також вплив на психічний і фізичний стан дошкільника. Педагогічний такт дає змогу торкнутися цих сфер особистості дуже обережно [56, с. 120-121].

Важливим аспектом педагогічної комунікації в сучасних умовах є дотримання етичних норм поведінки в інформаційному просторі. Інтернет дав змогу людині значно розширити межі свого спілкування у віртуальному просторі за допомогою електронних засобів: 91 % користувачів використовують його саме для цього, передусім за існування бар'єрів у реальній взаємодії.

Нетикет (netiquette – від англ. net – мережа та франц. etiquette – етикет; мережевий етикет, інтернет-етикет) – формальні правила безпечної та комфортної поведінки, спілкування в Інтернеті; сукупність норм (правил) поведінки в інформаційному просторі.

Нетикет віртуального писемного спілкування охоплює публічні (форуми, чати, блоги) та приватні (e-mail, інтернет-пейджер і мобільні телефони з SMS) жанри [56, с. 122].

Правила мережевого етикету:

- 1) пам'ятайте, що Ви розмовляєте з людиною;
- 2) дотримуйтесь тих самих стандартів поведінки, що й у реальному житті;
- 3) пам'ятайте, що Ви перебуваєте у віртуальному просторі;
- 4) поважайте час і можливість інших;
- 5) зберігайте особистість;
- 6) допомагайте іншим там, де Ви це можете зробити;
- 7) не втручайтеся в конфлікти й не припускайте їх;
- 8) не зловживайте своїми можливостями;
- 9) навчіться вибачати іншим їхні помилки;
- 10) поважайте право на приватне листування, не читайте чужі листи [56, с. 123].

Варто пам'ятати, що свою думку слід висловлювати коректно; завжди перевіряти правопис повідомлення; вчасно відповідати на особисте повідомлення.

2.5. Майстерність педагогічної взаємодії в організації різних видів діяльності дошкільників

Педагогічна взаємодія – це системне, стійке виконання дій, що спрямоване на те, щоб викликати відповідну реакцію партнера, причому викликана реакція, своєю чергою, породжує певний вплив. До структури педагогічної взаємодії належать: суб'єкти взаємодії (педагог, діти, батьки); взаємний зв'язок суб'єктів (відносини між ними); взаємний вплив суб'єктів один на одного; взаємні зміни суб'єктів педагогічного спілкування. Від запропонованого вихователем стилю

взаємостосунків залежить формування у дитини почуття самоповаги та власної гідності.

Основні форми організації дітей:

- спеціально організована навчальна діяльність (заняття);
- ігри;
- самостійна діяльність дітей (художня, рухова, мовленнєва, ігрова, трудова, дослідницька та ін.);
- індивідуальна робота;
- спостереження, екскурсії, походи, свята та розваги, гуртки тощо.

Їх можуть організувати фронтально, підгрупами, індивідуально залежно від віку дітей, педагогічної мети, матеріально-технічного забезпечення закладу дошкільної освіти, професійної майстерності педагога.

Організують освітню діяльність в ЗДО у розвивальному середовищі, яке формується сукупністю природних, предметних, соціальних умов та простору власного «Я» дитини. Практичні зусилля педагогів щодо його створення і використання підпорядковуються інтересам дитини та лініям її розвитку у різних сферах життєдіяльності відповідно до чинних програм розвитку.

До прийомів емоційної активації дітей під час організації освітньої діяльності можна зачислити: незвичайний початок занять (наприклад, прихід у гості до дітей казкового персонажа); музичний або віршований уривок як привітання (на музичне заняття входять під музичний супровід) тощо. Ігри слід розглядати не ізольовано від освітньої діяльності педагога, а в тісному зв'язку з нею. Можна навіть стверджувати, що рівень творчих ігор дітей є переконливим показником якості всієї педагогічної роботи в ЗДО.

Провідною в дошкільному віці є ігрова діяльність, яка у кожному віковому періоді має свої особливості, що передбачає використання специфічних форм і методів педагогічної взаємодії.

Керівництво нею має такі особливості:

- 1) планомірне педагогічне активне формування практичного досвіду дитини;
- 2) виокремлення під час організації навчальних ігор (ігор-занять, ігор-інсценувань, демонстрації зразка ігрових дій, ігор-драматизацій) головного;
- 3) своєчасне оновлення ігрового середовища, підбір іграшок та ігрового матеріалу;
- 4) організація спілкування з дітьми, спрямованого на формування прогресивних для кожного вікового періоду ігрових способів дій.

Індивідуальну роботу з дітьми як самостійну організаційну форму проводять з дітьми усіх вікових груп у вільні години (під час ранкового прийому, прогулянок тощо) у приміщеннях і на свіжому повітрі. Її організують з метою активізації пасивних дітей, додаткових занять з окремими дітьми (новенькими, тими, що часто пропускають через хворобу, інші причини та гірше засвоюють програмовий матеріал під час фронтальної роботи).

Співпраця – це гуманістична ідея спільної освітньої діяльності дітей і дорослих, скріпленої взаєморозумінням, проникненням у духовний світ одне одного, колективним аналізом перебігу і результатів цієї діяльності [56, с. 144].

В основу стратегії співпраці покладено ідеї стимулювання і спрямування педагогом пізнавальних інтересів дітей (табл. 2.2.) [56, с. 149].

Таблиця 2.2

Реалізація індивідуального, особистісного і діяльнісного підходів у навчанні

<i>Психологічні основи</i>	<i>Шляхи реалізації</i>
<i>Індивідуальний підхід</i>	
Індивідуально-типологічні особливості дітей. Відмінності на рівні розвитку пізнавальних процесів психіки	Використання засобів вербальної і невербальної комунікації. Безпосереднє звернення до кожної дитини. Індивідуальні завдання. Оптимальне навантаження і темп діяльності. Тактовна оцінка досягнень
<i>Особистісний підхід</i>	

Особливості спрямованості особистості. Місце особистості у системі міжособистісних взаємин. Підпорядкування логіки розвитку психічних процесів логіці розвитку особистості. Перетворення психічних процесів у свідомі регулятори дій	Поєднання високої вимогливості і поваги до особистості. Сприятлива психологічна атмосфера для спільної діяльності і спілкування. Позитивні очікування щодо кожної дитини
<i>Діяльнісний підхід</i>	
Психічні властивості особистості у діяльності і проявляються, і формуються	Формування мотивів, цілей, дій, знань, умінь і навичок у процесі навчання. Змінення предмета активності дітей відповідно до суб'єктивного досвіду

Це розгалужена мережа взаємних дій за такими лініями: – педагог – дитина – діти; – дитина – дитина – у парах (діадах) і трійках (тріадах); – групова взаємодія дітей; – педагог – педагогічний колектив.

Принципи педагогічної взаємодії: принцип суб'єктності; принцип ціннісної орієнтації; принцип цілісності (системності) [56]. Дотримання принципу суб'єктності в освітньому процесі припускає спрямованість впливу вихователя на свідомість вихованця, стимулювання самостійного осмислення того, що відбувається, і зв'язків «Я» дитини з реальним світом. У процесі взаємодії педагог не повинен забувати про те, що дитина – завжди суб'єкт, хоча міра її суб'єктності може бути й низькою. Принцип ціннісної орієнтації припускає виявлення та розкриття для дітей ціннісного змісту довкілля, виявлення соціального значення та особистісного змісту предметів і подій. Зумовлюється не тим, що робить педагог, а тим, чим він наповнює те, що робить разом із дітьми. Педагогічний вплив завжди наповнюється ціннісним змістом.

Принцип цілісності (системності) орієнтує дошкільного педагога на особистісну цілісність дитини як носія соціальних відносин. Припускає одночасне апелювання до розуму дітей, їхніх емоцій і волі, щоб у єдиному акті діти виявили і виразили пережите актуалізоване педагогом ставлення до об'єкта довкілля, світу.

Алгоритм реалізації принципу цілісності педагогічної взаємодії

<i>Сприймаю ставлення</i>	<i>Фокушую форми</i>	<i>Виражаю ставлення</i>
чую мовлення;	аналізую сприйняття	говорю;
бачу емоції;	дію	емоційно забарвлюю
спостерігаю, дію		

Професійне володіння методикою педагогічної взаємодії складається з таких елементів:

- уміння вдумливо аналізувати життєдіяльність та освітню діяльність дітей, їхні результати;
- уміння вдумливо аналізувати педагогічні ситуації;
- знання основних методів педагогічної взаємодії, їхніх видів і форм, а також умов їхнього ефективного застосування;
- володіння набором спеціальних знань і навичок практичного використання прийомів взаємодії, тобто педагогічною технікою;
- уміння передбачати педагогічний ефект, якого можна досягти у тій чи іншій ситуації [56, с. 149].

Групи прийомів педагогічного впливу у виховній діяльності:

1. Створювальні прийоми коригують поведінку дітей на основі виникнення позитивних почуттів: радості, вдячності, поваги, довіри до вихователя, віри у власні сили. Вони сприяють розвитку нових позитивних якостей.

До створювальних прийомів належать:

- переконування;
- навіювання;
- заохочення;
- доброта;
- увага;
- прохання;
- організація успіху у навчанні;

- залучення у цікаву діяльність.

2. Гальмівні прийоми сприяють подоланню негативних якостей, вчинків. Вони збуджують переважно негативні почуття: сором, незручність, розчарування, засмучення, жаль, каяття.

До цієї групи прийомів належать:

- паралельна педагогічна дія (вплив на вихованця через колектив);
- наказ;
- ласкавий докір;
- удавана байдужість;
- натяк;
- іронія;
- обурення;
- засудження;
- покарання;
- попередження [56].

До найефективніших механізмів впливу належать:

зараження, навіювання, переконування, наслідування, завдання яких – формування поглядів, переконань і створення установок.

У роботі вихователя переконування й навіювання нерідко підкріплюють один одного. Переконуючи дітей у важливості дотримання гарної поведінки, дошкільний педагог наводить яскраві факти, які своєю сугестивною виразністю впливають на установки дітей. Задля удосконалення педагогічної взаємодії слід робити її значно впливовішою.

Рекомендують використовувати засоби театральної педагогіки. Не важко помітити спільні особливості у професії актора і вихователя. Адже в драматургії заняття чи в організації іншого виду дитячої діяльності є і використання розмовного матеріалу (читання, розповідь, бесіда, пояснення тощо), і мінімальних декорацій – інтер'єру групової кімнати, дидактичних матеріалів (ілюстрацій, макетів, моделей, елементів одягу конкретного

персонажа тощо), музичного супроводу, і водночас вихователь залишається собою – особистістю, яка цілеспрямовано виховує, навчає, розвиває.

Майстерність педагога й актора визначається трьома взаємообумовленими складовими: теорією, технікою і методами роботи над матеріалом, його організацією і впровадженням у дію.

Якщо теорію можна опанувати порівняно легко і швидко, то методом і технікою слід оволодівати поступово, поетапно, напруженим тренуванням як основою професійної підготовки й актора, і вихователя. Систематичним тренуванням техніку слід доводити до рівня підсвідомої, рефлексивної діяльності. У зв'язку з цим головне завдання педагога полягає не тільки в постійній роботі над собою, а й у формуванні потреби систематичного самовдосконалення [56, с. 154].

Для педагогічної взаємодії характерна педагогічна імпровізація – організація непідготовленої комунікації. Вона спирається на здатність оперативно і правильно оцінювати ситуації, вчинки дітей, приймати рішення відразу, на основі попереднього досвіду і знань, ерудиції, інтуїтивного пошуку, та органічно втілювати його у спілкуванні, продуктивно діяти у змінних ситуаціях.

Організаційними умовами забезпечення педагогічної взаємодії є [56,с.155]:

- оцінка педагогом загального стану освітньої діяльності;
- оцінка досвіду взаємодіючих сторін, їхніх особистісних відносин, формування цілей, доцільних логіці розвитку системи, життєдіяльності суб'єктів взаємодії;
- відбір змісту, життєво важливого для кожного із суб'єктів;
- відбір і «вибудовування» найактуальніших варіантів взаємодії з «простору альтернатив», заданих загальною моделлю;
- реалізація цих варіантів;
- оцінка їхньої ефективності.

2.6. Імідж вихователя закладу дошкільної освіти

Професія педагога – особлива. Викладачі – це ті люди, які завжди на очах, поряд з ними знаходяться студенти, колеги. Часто педагог втрачає авторитет серед студентів, бо нецікавий їм як особистість. А без інтересу до особистості педагога немає інтересу до дисципліни, яку він викладає. Інша справа, що в подальшому інтерес до особистості педагога згасає, а розпалюється інтерес до дисципліни. Таким чином, інтерес до особистості педагога – засіб активізації інтересу до дисципліни. Саме студенти дають енергію життя викладачу, а викладач дарує відкриття «нових горизонтів». Тому образ педагога має надихати. Як би не був професійно підготовлений викладач, він просто зобов'язаний постійно вдосконалювати свої особистісні якості, створюючи, таким чином, власний імідж.

Імідж (від лат. *imitari*, що означає імітувати, а у перекладі з англ. *image* – образ, вираз) – образ, який складається не тільки із зовнішнього вигляду (одяг, прикраси, зачіска, макіяж), але і з постави, ходи, уміння говорити, рухатися. Все це створює образ людини [59]. Тому «іміджбілдинг» (побудова образу) – обов'язок кожної людини, яка себе поважає, а тим більше – педагога.

Професійні вміння та навички педагога самі по собі не забезпечують успішне здійснення професійної діяльності і не створюють гідну репутацію. Для цього необхідно викликати прихильність до себе аудиторії, колег, керівників, тобто створити свій неповторний імідж. Іншими словами, кожній людині необхідний свій діловий імідж, тобто те уявлення, яке вона створює сама про себе і яке виступає як зовнішнє відображення особистості такої людини та показник її ділових і суто людських якостей.

Отже, поняття «імідж» можна трактувати як сприйняття нас іншими людьми, наше публічне «Я». Це цілісне поняття, яке складається з окремих компонентів, зовнішній бік яких завжди відображає внутрішній зміст. У межах такого іміджу інформація доходить точніше і швидше. Про вдалий імідж можна

сказати, що це кращий варіант самоподачі, самопрезентації. Створення його, як правило, передбачає інтелектуальні зусилля, що розвивають особистість. Тому можна сказати, що ця робота – ще й саморозвиток. А для людей з творчим потенціалом, якими є педагоги, – один із основних способів самовираження.

З точки зору педагогіки, імідж – цілеспрямовано сформований, інтегральний образ, обумовлений відповідністю внутрішніх і зовнішніх якостей суб'єкта, призначений забезпечити гармонійний взаємовплив цього суб'єкта з навколишнім світом. Являючи собою систему взаємопов'язаних характеристик фахівця, імідж стає засобом вирішення особистих і професійних проблем. Наявність професійного іміджу є необхідною умовою, яка дозволяє вихователеві показати себе дітям як професіонала, в той же час не нівелюючи його людську індивідуальність [92, с. 216].

В іміджі педагога відображаються його унікальність, неповторність, привабливість, приємні манери, життєрадісність, сучасність, культура.

Імідж педагога – один із основних засобів реалізації принципу виховання своєю особистістю. Позитивний імідж сучасного викладача вищої школи тісно пов'язаний із психолого-педагогічною культурою особистості педагога.

Що стосується іміджу вихователя закладу дошкільної освіти, то М. Апраксина розуміє його як цілеспрямоване створення візуально-аудіального образу педагога, який дозволяє найбільш вигідно й привабливо проявитися найкращим особистісно-діловим якостям фахівця [92].

Імідж можна розглядати як цілісну систему, що складається з двох основних компонентів, кожен з яких є комплексним поєднанням різних елементів знань і вмінь:

→ зовнішній вигляд (основні напрями зазначення та вибору індивідуального стилю особистості педагога; практичне застосування знань про діловий одяг; використання науки про колір);

→ внутрішній зміст (володіння культурою педагогічного спілкування; знання основ ораторського мистецтва; опанування основами евристики;

раціональна поведінка в стресових і конфліктних ситуаціях; уміння використовувати гумор у різних педагогічних ситуаціях) [4, с. 58]

Структура іміджу педагога передбачає такі складові:

–образ, який виникає при першій появі педагога в студентській аудиторії і залишається за його відсутності; зовнішня складова (зовнішність, манери, хода, голос, міміка, одяг, зачіска);

–процесуальна складова (форми звертання, професіоналізм, енергійність, темперамент, виразність);

–внутрішня складова (інтелект, спосіб мислення, цілі та засоби їх досягнення, інтереси, ерудиція);

–позиція, установка, легенда – сприймаються позитивно лише за умови високого рівня психологічної та педагогічної культури особистості.

При формуванні іміджу педагога його особисті якості переплітаються з тими, що приписуються йому оточуючими.

Хто створює імідж?

По-перше, сама людина, яка планує, як повернутись до оточуючих, що про себе повідомляти.

По-друге, це професійно можуть робити іміджмейкери.

По-третє, велику роль у створенні іміджу відіграють засоби масової інформації.

По-четверте, його створюють оточуючі люди – друзі, рідні, співробітники.

В іміджі кожної людини є те, що дісталось їй у спадок і від природи: ріст, риси обличчя тощо.

Інтелігента людина справляє враження, що в ній все гармонійно – від зачіски до костюму, до манер та вміння спілкуватись.

Внутрішня відповідність образу професії (внутрішнє «Я»), є одним із основних складових педагогічного іміджу, оскільки вміння подобатись і привертати до себе інших людей є необхідною якістю в професійних та особистих контактах [92].

Не менш важливим є те, що імідж не повинен розходитися з внутрішніми установками педагога, має відповідати його характеру та поглядам. Створюючи власний образ, ми самоудосконалюємося. Дуже часто особистість педагога – це неповторність, несхожість, уміння демонструвати свою індивідуальність, оригінальність. І це проявляється в кожній компоненті педагогічного процесу, в реакції на поведінку тих, хто навчається, на їх внутрішній світ, погляди тощо.

Внутрішній образ педагога – це перш за все його культура, безпосередність та свобода, несподівані ідеї та експромти під час занять, володіння собою в різних ситуаціях.

Найбільш значущими складовими іміджу є:

- зовнішній вигляд;
- використання вербальних і невербальних засобів спілкування;
- внутрішня відповідність образу професії.

Вербальні й невербальні засоби спілкування є дуже важливими складовими іміджу. Як людина говорить, чи може налаштувати словом до себе іншу людину, які жести і пози при цьому демонструє, як стоїть або ходить – все це впливає на сприймання нас іншими людьми. Тому для підвищення власного рейтингу і позитивного сприйняття оточуючими важливо звертати на це увагу і уміти вигідно себе подати. Уже доведено, що 35 % інформації людина отримує при словесному (вербальному) спілкуванні, а 65 % – при невербальному.

Зовнішній вигляд допомагає людині привернути до себе увагу, створити позитивний настрій, бути не тільки симпатичною людиною, а й прекрасним педагогом.

Педагог усім своїм зовнішнім виглядом привертає до себе і колег, і студентів. В ньому постійно повинен відображатися внутрішній світ, любов до людей і піклування про них. Негативним є як зайва увага до своєї зовнішності, так і недбале ставлення до неї. Бажано, щоб у зовнішності педагога не було елементів, які відволікали б увагу студентів, заважали їм зосередитися. Педагог є прикладом для студентів у всьому, і в одязі теж, він зобов'язаний стежити за

модою, одягатися елегантно, але скромно. Костюм не повинен заважати виконанню педагогічних операцій: працювати з апаратурою і приладами, писати на дошці, схилитися до учнів, сідати тощо. Одяг повинен гармоніювати з фігурою, виглядом педагога, бути красивим і охайним. Елегантно, гарно одягнений педагог викликає позитивні емоції студентів, піднімає їх настрій, спонукає стежити за собою, виховує їх смак. Усе у вигляді педагога – і зачіска, і костюм, і косметика, і парфуми – повинні сприяти вихованню тих, хто навчається.

Педагог повинен працювати над своєю зовнішністю доти, доки не з'явиться звичка завжди добре виглядати, мати свій стиль, образ, який включає не тільки зовнішній вигляд (одяг, прикраси, зачіска, макіяж), але й уміння користуватися парфумами, говорити, рухатися, стояти і ходити.

Увесь вигляд педагога повинен гармонійно доповнювати його професійну діяльність, його індивідуальність, допомагати у вихованні студентів. «Я повинен бути естетично виразним, тому я жодного разу не вийшов у нечищених черевиках або без краватки. Я не допускав до уроку вчителя, який був одягнений неохайно. Тому у нас стало звичкою ходити на роботу в кращому костюмі. І я сам ходив на роботу в кращому своєму костюмі, який у мене був». Головне в зовнішньому вигляді – охайність і чистота, елегантність і відчуття міри. Педагог повинен уміти гарно одягатися, враховуючи тенденції сучасної моди, але при цьому уникати крайнощів.

Необхідно відзначити важливість правильної постави і ходи педагога. Для цього необхідно: максимально розвернути плечі, щоб вони «дивилися» точно в бік, а лопатки на спині майже сходилися. Вирівняти тіло, «підтягти» голову назад і уверх, злегка втягнути підборіддя, щоб при погляді в профіль шия і голова продовжували тіло, а не видавалися вперед. Потім потрібно підтягти живіт і таз. Руки вільно розташовані уздовж тіла, пальці розслаблені.

Створюючи власний імідж, необхідно врахувати, що імідж буває позитивний і негативний. Завдяки іміджу також можна судити про людину, її характер, інтелект, поведінку тощо.

Створення іміджу в будь-якій галузі є процедура, що підлягає певним узагальненням. І побачити спрямованість цього процесу можна, звернувшись до науки про знакові системи – *семіотики*. Знак визначається як умовне об'єднання форми і змісту в єдину сутність.

Першим принципом є те, що погляди, враження, думки про вас у будь-якої людини можуть сформуватись на підставі прямої інформації, що формує імідж.

Інформація може усвідомлюватись чи не усвідомлюватись людиною, оскільки знаходиться у підсвідомості і проявляє себе лише в почуттях. В узагальненому вигляді цей принцип можна сформулювати так: впливаючи на людей з метою створення у них позитивного враження, необхідно впливати не тільки на їх свідомість, а й на підсвідомість, щоб у них виникало почуття приємного при згадуванні вашого імені.

Другий принцип можна представити таким чином: формуючи свій імідж, необхідно впливати, перш за все, на підсвідомість людей, ніж на їх свідомість. Думка, що виникла у людини під впливом підсвідомої інформації, розцінюється нею як власна, бо джерело її виникнення не очевидне. А оскільки люди звичайно собі довіряють більше, ніж іншим, то і підсвідомому враженню вони будуть довіряти більше, ніж свідомому.

Особистий імідж є важливою складовою кар'єрного росту, а саме:

–імідж впливає на тих, хто приймає рішення в питаннях професійного росту;

–ми віримо тому, що бачимо;

–ми люди зайняті, тому здатні приймати рішення на підставі першого враження;

–ми діємо, свідомо чи ні, але як представники своєї організації чи професії;

–добре виглядати і впевнено себе почувати – це добре.

Тому для іміджу люди беруть те, що краще всього застосовувати: посміхатись всім і всюди, демонструвати відвертість і увагу, слідкувати за одягом та зачіскою.

Для професіонала важливим є контакт з оточуючими і значною частиною іміджу є: висока самооцінка, впевненість у собі; віра в добро та в людей; соціальна та особиста відповідальність; бажання змінюватись і вміння ризикувати при здоровому почутті самозбереження.

Успішне застосування іміджу в професійній діяльності педагога передбачає знання психолого-педагогічних принципів:

- гармонії візуального образу;
- комунікативності;
- саморегуляції;
- мовленнєвого впливу.

Специфіка професійної діяльності педагога полягає в постійній розумовій та емоційній напрузі. Тому потрібен такий професійний імідж, який приносить задоволення самій людині та виправдує очікування інших людей.

Акмеологія (від грец. акме – вершина, найвищий ступінь будь-чого + logos – слово, вчення) – наука досягнення вершин людських якостей, оволодіння досконалістю в обраній, в тому числі й професійній, діяльності. У кожній людині – своя вершина, свій Олімп, і кожний прагне до нього: хто злітає на нього, хто «дереться по його кам'янистих стежках». І кожна людина – «олімпієць», кожен благородний у своєму прагненні до перемоги над собою – до досягнення своєї вершини. Отже, акмеологія як наука вивчає можливості самореалізації творчого потенціалу людини на шляху до вершин професіоналізму і майстерності.

Педагогічна акмеологія – це наука про шляхи досягнення професіоналізму і компетентності в праці педагога. Одним із центральних понять педагогічної акмеології є поняття професіоналізму педагога. Під ним розуміється інтегральна характеристика особистості педагога, що припускає

володіння ним видами професійної діяльності та наявність у педагога поєднання професійно важливих психологічних якостей, які забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань з навчання та виховання .

Навчання є першим етапом на шляху до оволодіння людиною професійною майстерністю. В оволодінні професією визначна роль належить вищому навчальному закладу, бо саме за роки навчання студенти одержують необхідний для майбутньої професійної діяльності фундамент знань, у них формується професійна спрямованість, з'являються певні вміння і навички.

Акмеологія відбиває положення і доробки нового напрямку міждисциплінарних досліджень людини, який виник на межі природничих, суспільних, гуманітарних, технічних наук і вивчає закономірності та механізми розвитку людини, її зрілості й особливо при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку. Ступінь зрілості людини і вершина цієї зрілості – це багатомірний стан людини, що охоплює тривалий етап її життя і завжди показує, наскільки вона відбулася як професіонал, як особистість. Відзначимо, що цей стан не є статичним утворенням, а навпаки, відрізняється більшою або меншою варіативністю і мінливістю.

Головною акмеологічною проблемою є аналіз того, як проходить самовдосконалення, як відбувається формування професійної спрямованості, розвиток здібностей до діяльності, стимулювання професійної компетентності. Саморух до вершин майстерності залежить від суб'єктивних (мотиви, спрямованість, здібності, професійні дії та уміння), об'єктивних (середовище, що може бути більш - менш продуктивним) і суб'єктивно-об'єктивних чинників (що пов'язані з іншими людьми).

Найбільше значення і розвиток сучасна акмеологія має в управлінській, педагогічній та спортивній діяльності. Педагогічна акмеологія, як і будь-яка нова наука, не може розвиватися без чіткого визначення та понятійного апарату.

Професіоналізм педагога повинен відповідати критеріям, серед яких:

–*об’єктивні критерії*: ефективність педагогічної діяльності (її основних видів – навчальної, розвиваючої, виховної, а також допоміжних у праці педагога – діагностичної, коректувальної, консультативної, організаційно-управлінської, самоосвітньої тощо);

–*суб’єктивні критерії*: стійка педагогічна спрямованість (ба- жання залишатися в професії), розуміння ціннісних орієнтацій професії педагога, позитивне ставлення до себе як до професіонала, задоволеність працею;

–*процесульні критерії*: використання педагогом соціально прийнятних, гуманістично направлених способів, технологій у своїй праці;

–*результативні критерії*: досягнення в педагогічній праці результатів, що затребувані суспільством (формування якостей особистості студентів, які забезпечать їх підготовленість до життя в суспільстві, що швидко змінюється).

Рівні професіоналізму педагога являють собою ступені, етапи його руху до високих показників педагогічної праці:

–рівень володіння професією, адаптація до неї, первинне засвоєння викладачем норм, менталітетів, необхідних прийомів, технологій;

–рівень педагогічної майстерності як виконання на високому рівні найкращих зразків передового педагогічного досвіду, що були накопичені у професії; володіння прийомами індивідуального підходу до студентів, методами передачі знань; здійснення особистісно орієнтованого навчання тощо;

–рівень самоактуалізації педагога в професії, усвідомлення можливостей педагогічної професії для розвитку своєї особистості, саморозвиток засобами професії, свідоме посилення своїх позитивних якостей та загладження негативних, закріплення індивідуального стилю;

–рівень педагогічної творчості як збагачення педагогічним досвідом своєї професії за рахунок творчого внеску, внесення авторських пропозицій, що стосуються як окремих завдань, прийомів, засобів, методів, форм організації навчального процесу, так і тих, що створюють нові педагогічні системи .

Акмеологія і педагогічна майстерність розглядаються в комплексі з іншими ознаками педагогічної досконалості (професіоналізм і вираження якостей особистості педагога), а також у співвідношенні загального (нормативність, педагогічне ремесло) до часткового (педагогічне мистецтво) у його структурі. Педагогічна майстерність є способом буття педагога і розкриття всіх його знань, умінь та якостей.

Акмеологія консультування – це індивідуальна робота з педагогами, що пов'язана з наданням допомоги у досягненні власних вершин професійної діяльності, педагогічної майстерності, формуванням і реалізацією Я-Концепції тощо.

Акмеологія різнобічно аналізує особливості найважливішого ступеня розвитку людини – зрілості. Стан зрілості не з'являється в людини раптом і відразу. На нього і на те, яким він є, «працює» усе попереднє життя людини. Не тільки природна схильність, але й прожите життя значною мірою визначають, з яким запасом міцності підійде людина до ступеня зрілості, які ціннісні орієнтації і відносини складуть ядро її особистості та які здібності, запас знань, умінь і навичок будуть характеризувати її як суб'єкта діяльності, коли вона стане дорослою.

Найвищий для кожної людини рівень її розвитку, який припадає на будь-яку частку періоду зрілості, є її акме, її вершина. Наскільки вона буде високою, змістовно багатогранною і багатою, наскільки новаторсько-оригінальними будуть результати її дій при досягненні акме, все це залежить від особливостей життєвого шляху, який пройшла людина до свого акме, від соціальної, економічної, політичної, правової, соціально-психологічної ситуації, в яку вона потрапить, піднявшись на ступінь зрілості.

Істотними ознаками «акме» вважають прогресивну спрямованість, інтенсивність, його принципову незавершеність, тобто відкритість до наступного витка розвитку, що дає необхідний ключ до продуктивного розуміння освітніх процесів, керівництва індивідуально-професійним

розвитком, орієнтації на постійне удосконалення і творчий розвиток, що при відповідних умовах може йти невинно по висхідній траєкторії.

Серед актуальних проблем, що сьогодні вирішує акмеологія, можна виділити виявлення ознак, які повинні бути сформовані у людини на етапі її дитинства та юнацтва, щоб потім вона могла проявити себе у різних напрямках на етапі зрілості; вивчення механізмів та результатів впливу макро-, мезо- та мікросоціумів, природних умов на людину для розробки стратегії організації її життя таким чином, щоб вона могла досягти ступеня зрілості.

Як люди відрізняються один від одного, так і їх акме, що оцінюється з урахуванням конкретних умов його прояву, завжди показує, чого вони варті як індивіди, як особистості і суб'єкти діяльності. Це відкриває ще одну групу завдань, що вирішує акмеологія – наукове висвітлення феноменології акме, виявлення його загального та індивідуального прояву у різних людей, вивчення факторів, що визначають якісно-кількісні характеристики акме. Це необхідна умова для досягнення і здійснення повноцінного акме людини.

Акмеологія науково аналізує зрілість і акме більш вузько, маючи на увазі тільки оволодіння професією, досягнення в ній рівня майстерності. Аналіз сутності професіоналізму, бачення і розуміння шляхів, що ведуть до нього, мають не тільки теоретичне, а й практичне значення. Сьогодні велика кількість людей у різних сферах діяльності не є професіоналами. Це призводить до великих втрат у різних галузях життєдіяльності. Зрозуміло, наскільки актуальною є розробка акмеологією кола проблем професіоналізму. У зв'язку з цим наступне завдання акмеології полягає у виділенні характерних якостей професіоналів екстракласу, виділенні змісту явища високого професіоналізму, відповідних йому понять.

Для виділення найбільш характерних ознак професіоналізму, високий рівень якого стає доступним для людини на ступені зрілості, необхідно чітко бачити зв'язок складових його психічних утворень з усіма блоками властивостей, що входять до його особистісної та суб'єктної структури. Це дає

підстави виділити ще одну проблему акмеології – залежність між особливостями професіоналізму зрілої людини та її іншими проявами поза сферою професійної діяльності.

Не можна вважати допрофесійну і професійну підготовку повноцінними, якщо у людини не з'явиться постійне прагнення до професійного зростання. Ця акмеологічна проблема викликає необхідність через проведення комплексних розробок пропонувати максимально технологічні стратегію і тактику організації та практичного здійснення процесу переходу фахівця, який починає свою самостійну діяльність, на все більш високі рівні професіоналізму.

Але найбільш актуальною проблемою акмеології є створення методичного інструментарію, який дозволить виявляти рівень професіоналізму, досягнутого як окремою людиною, так і спільністю людей.

Акмеологічний підхід до розвитку особистості будується на основі готовності до інновацій, проектування мети власної діяльності, моделювання маршруту професійного самовдосконалення з урахуванням своїх потенційних здібностей і потреб суспільства.

З позицій системно-структурного підходу навчальний процес у вищій школі, який ми розглядали як умову становлення професіоналізму, можна розглядати в двох аспектах. По-перше, це досить складна система, що має свої компоненти: методи, форми і засоби навчання, пов'язані між собою єдиною метою; по-друге, це підсистема більш широкої системи «педагогічного процесу», який є єдністю процесів навчання і виховання.

Як об'єкт акмеологічного дослідження освітній процес розглядається у вигляді продуктивно функціонуючої педагогічної системи, у структурі якої можна виділити:

–мету як системоутворювальний компонент у вигляді образу кінцевого результату;

–зміст навчання, яким повинні опанувати студенти;

–засоби комунікації (форми, методи і засоби впливу на студентів для

забезпечення необхідного результату);

–викладачів як носіїв знань про мету, навчальну інформацію, засоби комунікації, студентів і тих, хто володіє мистецтвом такої організації навчально-виховного процесу, теоретичним і практичним результатом якого є формування особистості студента з необхідними якостями.

У прогнозуванні результату навчання можна виділити два його види: стратегічний і локальний. Стратегічний результат – системне бачення особистості випускника вищого навчального закладу з його готовністю до продовження освіти в інших педагогічних системах (навчання протягом всього життя). Локальний результат – прогнозується як формування повноцінної основи в загальноособистісному й інтелектуальному розвитку студента для успішного досягнення стратегічного результату.

В образі особистості випускника закладу можна виділити такі системні характеристики:

1. Спрямованість, що розглядаємо як складне особистісне утворення, що є потребо-мотиваційною сферою людини. Спрямованість – це інтерес до обраного виду діяльності, схильність як діюча форма реалізації інтересу, установка на позитивне ставлення до діяльності і прагнення домогтися успіхів у ній. Критеріями оцінки спрямованості є задоволеність студентів діяльністю, вміння відчувати її привабливість, усвідомлене ставлення до неї, що виявляється в умінні ставити перед собою завдання, переборювати труднощі в діяльності, а також доводити роботу до кінця.

2. Моральна стійкість особистості, що дозволяє їй зберегти психічне здоров'я і не «зламатися» в умовах несприятливого середовища. Ця якість виявляється в активній життєвій позиції, емоційній стійкості особистості, вольових якостях, культурі спілкування і ціннісних орієнтаціях, якими керується випускник вищого навчального закладу.

3. Креативність. Категорія креативності в психологічних дослідженнях розглядається і як вищий рівень інтелектуальної активності мислення, і як

особливий тип інтелектуальної здатності, результат творчих досягнень. Креативність – багатостороннє явище, що виявляється в інтелектуально-творчій ініціативі, широті асоціацій, швидкості, гнучкості й оригінальності мислення, динамізмі психічних процесів, у готовності і високій мотивації до творчої діяльності.

4. Готовність до продовження освіти. Готовність до продовження навчання – стійка системна властивість особистості, що містить у собі: переконання в правильному виборі діяльності; мотивацію, що характеризує позитивне ставлення до обраної професії й об'єкта майбутньої професії на рівні стійких інтересів і схильностей; наявність знань з обраної діяльності та первинних умінь для творчого вирішення завдань, спеціальних здібностей в обраному виді діяльності і якостей особистості для їхньої реалізації, гарного розвитку емоційно-вольової сфери, яка знаходить своє вираження в саморегуляції дій, самоосвіті та самовихованні.

Виділені й обґрунтовані системні якості особистості є головним результатом, до якого необхідно прагнути у вищому навчальному закладі і наявність яких є умовою досягнення високого рівня професіоналізму. У цих якостях виявляються мотиваційно- ціннісні аспекти, тобто вони відтворюють певне ставлення до соціальних цінностей, свого професійного вибору, до себе і навколишніх людей.

Всі проблеми, що розглядалися вище, свідчать про складність досягнення акме. Їх подолання можливе шляхом оволодіння методами якісної оцінки та кількісного вимірювання особистісного і професійного розвитку та акмеологічними технологіями допомоги людині в організації і здійсненні нею самою свого особистісного і професійного розвитку. Досягнення високого рівня інтелекту й розвитку особистості, здатність до навчання, постійна потреба у самоосвіті – велика сила, здатна стояти у витоків інноваційних процесів, що допомагає досягти високої якості життя та життєздатності.

2.7. Особистісне та професійне самовдосконалення вихователя закладу дошкільної освіти

Довго учись сам, якщо хочеш навчити інших.

Г.С. Сковорода

Вимога постійного особистісного і професійного зростання є чи не найважливішою для професії педагога. Адже саме вона пов'язана із донесенням до широкого загалу людей усіх новітніх досягнень у культурі, науці і техніці, найвищих моральних норм та ідеалів з метою забезпечення прогресивного розвитку кожного вихованця, актуалізації його творчих потенційних сил зростання і розвитку. Для цього вихователь повинен сам досягти високого культурного і професійного рівня, що стає можливим лише завдяки невтомній праці над собою.

Визначна роль самовдосконалення учителя-вихователя для розвитку педагогічної майстерності і творчості обумовлює увагу багатьох прогресивних педагогів минулого і сьогодення до цього складного феномена.

Педагоги минулого наголошують на тому, що вихователь має спершу виховати себе. Вихователеві, який хоче виховати, а не зіпсувати дитину треба слідувати за власною поведінкою, яка б не суперечила його словам. Я. Коменський зазначав, що педагогам соромно стояти нижче від працюючих ремісників. Видатний німецький педагог А. Дістервег, вважаючи самоосвіту, самовиховання суттєвою передумовою розкриття творчого потенціалу педагога, у «правилах» для вихователя закликав кожного вчителя бути вихованим, постійно працювати над собою, навіть тоді, коли навчаєш і виховуєш інших. Підкреслюючи необхідність постійної самоосвіти вчителя, К. Ушинський стверджував, що педагог існує як фахівець, допоки вчиться сам. В. Сухомлинський закликав учителів бути не просто «споживачами» педагогічних знань, а дослідниками і раціоналізаторами і заохочував до поєднання індивідуального і колективного самовдосконалення педагогів.

Самовдосконалення педагога важливе не лише для підвищення ефективності його професійної діяльності, а й для особистісного зростання самого педагога.

Майбутній вихователь ставить перед собою мету якомога краще підготуватися до майбутньої професійної діяльності. Отже, змістом (завданнями) професійного самовиховання студента повинні бути всі професійно значущі якості його особистості, що охоплюють як його світогляд, так і фізичне здоров'я.

Можна виділити три групи вимог, які висуваються до педагога.

Першу і найбільш важливу *групу вимог* складають вимоги до педагога як до представника суспільства, держави і виконавця найважливішого соціального замовлення: він формує особистості не інакше як своєю особистістю. Тому вихователь сам повинен бути вихованим, мати ідейно-політичні погляди і морально-педагогічні якості, а також професійні інтереси і потреби, переконання і мотиви поведінки, чітке уявлення про педагогічний ідеал, професійну етику.

Друга група вимог до особистості педагога стосується його індивідуального досвіду - професійної підготовленості (що передбачає глибокі знання не тільки фахових дисциплін, але й знання психології, історії і теорії педагогіки, технології педагогічного процесу) і загального розвитку. При цьому якісна характеристика професійної підготовленості вихователя залежить не від кількості засвоєних ним знань і вмінь, а від розвиненості в нього емоційно-мотиваційної сфери, процесів педагогічного творчого мислення, від сформованості педагогічно вагомих вольових звичок, тобто від рівня загального психічного розвитку та сформованості педагогічної техніки.

Третя група вимог до особистості майбутнього педагога стосується проблеми розвитку психічних процесів, а саме розвитку педагогічного мислення - здатності до педагогічного аналізу і синтезу, наявності критичності, самостійності, широти, гнучкості, активності, швидкості, а також розвитку

спостережливості, пам'яті, творчої уяви. Досить важливим для педагогічної діяльності вихователя є його емоційно-вольові якості, оскільки специфікою професійної діяльності є керівництво активністю і діяльністю вихованців, цілеспрямований вплив на їхню психіку. С.Єлканов зазначає: «Якщо вогонь розпалюється вогнем, а душа формується душею, то душа вихователя повинна володіти такими якостями, які здатні викликати в душі вихованця відповідний емоційний відгосок, відповідну вольову реакцію» [56]. Незважаючи на різноманітність типів нервової системи, темпераментів, характерів і здібностей, педагоги ЗДО мають вирізнятися високою емоційною чуттєвістю до особистості вихованця, володіти сильною волею. Емоційно-вольова сфера кожного вихователя інтимна, індивідуально різноманітна, а емоції та воля безпосередні. Вони виникають у конкретних ситуаціях і залежать від багатьох факторів. Дуже важливо, щоб почуття і воля вихователя сформувалися морально, контролювалися його свідомістю, визначалися чіткою соціальною позицією, гуманістичною спрямованістю [66].

Тому необхідно, щоб усі почуття і вольові якості - цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість, обов'язковість, терплячість, здатність до гальмування - постійно самовдосконалювалися вихователем. Вимогам цієї групи підлягають і психофізичні особливості вихователя. Це стан здоров'я, культура темпераменту, пристосованість людини до вимог професії, вплив на свої природні дані.

Дослідник професійного самовдосконалення Т. Вайніленко розглядає його як складний і багатогранний феномен і дає таке визначення: «*Професійно-педагогічне самовдосконалення* є процесом і результатом творчого, цілеспрямованого, самостійного, само-детермінованого руху фахівця від Я-реального до Я-ідеального, від Я-потенційного до Я-актуального, що здійснюється у формі професійного *самовиховання, самоосвіти, самоактуалізації*, забезпечує досягнення педагогом позитивних особистісних змін і є передумовою його успішної творчої самореалізації в професії» [13].

У самому терміні «самовдосконалення» міститься вказівка на його сутність. Так, «само-» вказує на скерованість дій на самого суб'єкта діяльності, здійснення їх самостійно, їх внутрішню детермінованість, автоматичність під впливом внутрішніх механізмів. «Удосконалення» свідчить про спрямованість дій на досягнення досконалості.

Дослідниця виділяє такі сутнісні ознаки професійно-педагогічного самовдосконалення:

- *аутоспрямованість* як спрямованість на самого суб'єкта дії - самовдосконалення педагога характеризується збігом суб'єкта й об'єкта даної діяльності. Збіг об'єкта і суб'єкта самовдосконалення, з одного боку, ускладнює його реалізацію, бо потребує певного «роздвоєння» людини під час будь-якої діяльності на її виконавця та контролера, а з іншого - спрощує, оскільки забезпечує найбільш повне усвідомлення всіх індивідуальних особливостей об'єкта формуючого впливу;

- *самостійність* - професійне самовдосконалення здійснюється вихователем самостійно;

- *саждетермінованість* - у процесі самовдосконалення, що ґрунтується на власній ініціативі вихователя, необхідність і напрямок самозміни визначаються зсередини як суто особистісне завдання);

- *інтегративність* - багатогранне, усеохоплююче явище, самовдосконалення інтегрує усі форми творчої самоактивності педагога в напрямку досягнення ним вершин педагогічної майстерності, творчості;

- *усвідомленість* - самовдосконалення, на відміну від стихійних форм саморозвитку, таких, як наслідування, гра, є усвідомленою і цілеспрямовано здійснюваною активністю педагога;

- *позитивна модальність* - якісно-змістова характеристика суб'єктивного ставлення індивіда до чогось. Самовдосконалення забезпечує досягнення педагогом виключно позитивних, прогресивних, еволюційних особистісних змін;

- *творчий характер* - процес самовдосконалення педагога складається з цілого комплексу творчих завдань, виконання яких неможливо алгоритмізувати[13].

Структура процесу самовдосконалення: мотивація, мета, завдання, напрямки, засоби і результат.

В основі мотивації самовдосконалення студента лежить ціла сукупність спонук. Становлення її і перетворює самовдосконалення у звичну форму діяльності. Становлення мотивації відбувається в кілька стадій.

На *початковій стадії* (молодший підлітковий вік) джерелами і спонуками активного ставлення до своєї поведінки є вимоги і контроль з боку дорослих. Активність особистості виявляється у виборі варіанту поведінки. Як правило, це або вчинки «за інструкцією», або наслідування як відтворення зразка чужих вчинків. Наприклад, до школяра вчителі і батьки висувають єдині вимоги - сумлінно вчитися, вчасно виконувати завдання, не порушувати дисципліну в школі, бути старанним. Поступово людина стає більш незалежною від безпосередніх зовнішніх впливів - вона без зайвого нагадування дорослого сідає за виконання уроків, виконує громадські доручення тощо.

На *другій стадії* розвитку мотивації особистісного вдосконалення змінюються джерела спонукань і характер самовдосконалення: безпосередні зовнішні вимоги замінюються реальною ситуацією, яка примушує особистість змінитися. Реальні умови визначають характер активності - «вимушеність» усвідомлення необхідності чинити так чи інакше, а спосіб реалізації цієї активності - свідома саморегуляція поведінки, хоча наслідування повністю не зникає. Це більш високий рівень свідомості й активності особистості. Наприклад, випускник загальноосвітньої школи опиняється перед вибором: або йти працювати, або продовжувати вчитися. Ця ситуація змушує його вдосконалюватися - серйозно готуватися до вступних іспитів або ж до самостійної трудової діяльності.

На *вищій стадії* розвитку особистості спонукальним фактором до самовдосконалення стає не пряма зовнішня вимога і навіть не по-треба-стимул, яка вимагає вольових зусиль, а такі потреби особистості, які не вимагають примусу в прямому розумінні. На цій стадії перебувають люди, які не помилилися з вибором професії і цілком здатні присвячувати повністю себе їй. А щоб бути справжнім майстром своєї справи, необхідно постійно вдосконалюватися. Педагог, який не займається самовдосконаленням — «мертвий» педагог.

Отже, мотивація - це провідний компонент самовдосконалення, а процес її формування підлягає закономірностям становлення будь-якої якості особистості. В основі лежить адекватна дія самої людини: щоб навчитися плавати - треба залізти у воду, щоб навчитися самовдосконалюватися - слід постійно працювати над собою.

Мета самовдосконалення майбутнього вихователя полягає в досягненні вершин особистісної і професійної досконалості, максимальному наближенні до педагогічного ідеалу, модель якого є в кожного вихователя. Мета деталізується в низці завдань, які є досить специфічними для кожного вихователя і визначаються його індивідуальними особливостями та педагогічною спрямованістю. На думку Т.В. Вайніленко, усі завдання педагогічного самовдосконалення можна умовно розподілити за трьома основними напрямками:

- 1) *розвиток педагогічної майстерності* (як удосконалення професійно значущих рис і якостей);
- 2) *підвищення компетентності* (збагачення професійно значущих знань);
- 3) *актуалізація власного творчого потенціалу* (як прояв творчих сутнісних сил педагога в професійній діяльності).

Засобами самовдосконалення, тобто своєрідними знаряддями впливу на себе і свою поведінку, є самовиховання, самоосвіта, самоактуалізація.

Результат самовдосконалення - це ті зміни, які відбуваються в особистості як наслідок реалізації плану чи програми самовдосконалення.

Засоби самовдосконалення - це своєрідні знаряддя і способи впливу на себе. Головним засобом самовиховання є адекватна практична діяльність людини. Т. Вайніленко вважає, що головними засобами самовдосконалення виступають різноманітні форми творчої самоактивності педагога. Провідними формами самовдосконалення дослідниця вважає:

- професійне самовиховання;
- професійну самоосвіту;
- професійну самоактуалізацію педагога [13].

Кожна з визначених форм має свої завдання й можливості для досягнення професійного зростання вихователя.

Професійно-педагогічне самовиховання - це усвідомлена діяльність вихователя, спрямована на формування й розвиток у собі професійно значущих та корекцію негативних якостей особистості відповідно до вимог педагогічної професії».

Розглядаючи самовиховання як діяльність і вищу форму активності особистості, не можна забувати, що ця діяльність, як і будь-яка інша, є своєрідним соціальним досвідом, який від природи нікому не даний і яким необхідно оволодіти.

Самовиховання вихователя передбачає роботу над усіма професійно значущими якостями його особистості, світоглядом, фізичним здоров'ям і полягає у формуванні необхідних рис і якостей педагога. Особлива увага приділяється його педагогічній техніці, зокрема комунікативним, організаторським, перцептивним, саморегуляційним, рефлексивним та іншим умінням і навичкам. Відповідний їх рівень забезпечує дотримання педагогічної етики та сприяє розвитку загальної педагогічної культури вихователя.

У процесі самовиховання педагог через самопізнання і самотворення досягає розвитку і вдосконалення професійно важливих якостей і вмінь.

Систему методів і прийомів самовиховання доцільно розглядати в послідовності, що відповідає логіці його протікання, починаючи від виникнення потреби в ньому і закінчуючи досягненням певних результатів.

Самопізнання реалізується через самодіагностику, самоспостереження, самоаналіз, самовипробування, самооцінку.

Самопрограмування - складання самозобов'язань, визначення девізу життя і пріоритетів діяльності, розробка планів і програм самовиховання.

Самовплив - головними його прийомами є саморегуляція, самостимулювання, самоінструкція, самонаказ, самопереконавання, самонавіювання, самосхвалення, самозаохочення, самоосуд та інше.

Найбільшої продуктивності досягає індивідуальне самовиховання за умови його поєднання з колективним самовихованням у педагогічному колективі.

Якісно відмінним засобом самовдосконалення є професійно-педагогічна самоосвіта.

Самоосвіта педагога - це самостійна пізнавальна діяльність педагога, спрямована на оновлення і вдосконалення наявних загальнокультурних та професійних знань з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності¹.

Через самоосвіту вихователь реалізовує власні пізнавальні інтереси, задовольняє пізнавальні потреби, розвиває інтелектуальні здібності.

Самоосвітні запити формуються в процесі безпосереднього зіткнення з педагогічними проблемами й поділяються на *освітні* (стосовно змісту окремих розділів і тем навчальних дисциплін), *методичні* (щодо методики викладання фахових дисциплін), *психолого-педагогічні* (щодо психологічних і загальнопедагогічних закономірностей і особливостей) та *особисті* (стосовно специфічних освітніх інтересів кожного окремого педагога). Важливою є збалансованість професійно-педагогічної самоосвіти за усіма названими напрямками.

Основу професійної самоосвіти становить пізнавальна діяльність педагога, у процесі якої він оволодіває новою інформацією, поглиблює набуті знання і засвоює нові, професійно значущі, досягає розвитку професійного мислення, розширення професійної свідомості, загальної ерудиції, підвищення власної професійної компетентності.

Основними способами самоосвіти педагога є опанування передового педагогічного досвіду, опрацювання літератури та отримання інформації з інших джерел (соціальні мережі, телебачення, творчі зустрічі тощо), а також письмова розробка певної проблеми, підготовка виступів, доповідей, рефератів. У процесі самоосвіти вихователь знаходить необхідні джерела інформації, фіксує і систематизує інформацію, осмислює передовий педагогічний досвід і на цій основі конструює й прагне продуктивно розв'язати конкретні професійно-педагогічні завдання.

Завдання самоосвіти педагога визначають різні рівні опрацювання інформації. Вихователь може ознайомлюватися з нею, вивчати теоретичні основи, засвоювати практичний аспект, детально і різнобічно опрацьовувати матеріал. Освітня діяльність педагога передбачає первинне і повторне опрацювання та осмислення матеріалу, його запам'ятовування, трансформацію у практичну діяльність.

Крім індивідуальних форм професійно-педагогічної самоосвіти, у педагогічній діяльності використовуються і колективні (участь у педагогічних радах, семінарах, конференціях, роботі методичних об'єднань, навчання на курсах підвищення кваліфікації, проведення дослідницької роботи тощо), які стимулюють самоосвіту кожного педагога, забезпечують обмін її результатами в педагогічному колективі та сприяють прояву різних поглядів на отриману інформацію й вироблення спільної думки про неї.

Професійно-педагогічна самоактуалізація - це виявлення і мобілізація вихователем власних потенційних сил та неповторної творчої сутності в умовах професійно-педагогічної діяльності. Іншими словами, самоактуалізація

педагога забезпечує відкриття власної індивідуальності, розгортання внутрішніх сил, творчих здібностей, умінь, розкриття мотивів, життєвих цінностей та їх реалізацію в педагогічній професії.

Засновники теорії самоактуалізації особистості психологи А. Маслоу, К. Роджерс важливими передумовами і засобами самоактуалізації педагога в професії вважають прийняття своєї сутності, безупинне прагнення до єдності, інтеграції, до найповнішого самопізнання, відкритість досвіду і віра у свої можливості, а також «зняття маски», усвідомлення і відкритий прояв почуттів, існування у вигляді процесу, а не статичної сутності, яскраве переживання, повна концентрація на власних почуттях, самозабуття в творчості, вибір на користь особистісного зростання, відмова від бездумної дії (так, як усі), щохвилинна актуалізація всіх своїх можливостей, моменти найвищих переживань та ін. Лише повноцінне функціонування і поведінка відповідно до своєї істинної природи, лише поведінка, яка зумовлена потребою в розвитку, а не ліквідацією якогось дефіциту, забезпечують самоактуалізацію педагога. Людина актуалізується в боротьбі і подоланні перешкод, часто сама прагне цієї боротьби. Процес росту вимагає постійної готовності ризикувати, помилятися, відмовлятися від старих звичок і творити. *Творення* є провідним механізмом вияву професійно-творчого потенціалу вихователя і відіграє вирішальну роль у процесі самоактуалізації. Професійна самореалізація вихователя є вищою формою життєдіяльності і водночас характеристикою цілісності його особистості та рівня соціальної активності.

Кожна з представлених форм самовдосконалення є самодостатньою і має специфічні завдання, зміст, засоби й особливості реалізації. Проте лише завдяки їх тісному і гармонійному поєднанню педагог досягає поставлених цілей самовдосконалення. Займаючись самовихованням, педагог звертається до самоосвіти та використовує прийоми самоактуалізації.

Т. Вайніленко виділяє такі етапи професійно-педагогічного самовдосконалення: *діагностування, цілепокладання, планування, виконання,*

контролю й корекції, що є спільним для всіх форм самовдосконалення. Самовдосконалення – це своєрідний рух по спіралі. Вихователь постійно конкретизує цілі самовдосконалення, коригує засоби, а досягнувши результатів, висуває нові цілі [13].

Успішність самовдосконалення залежить від ефективності реалізації кожного з виділених етапів, які мають специфічні функції, засоби, та відіграють свою особливу роль у цьому процесі.

Діагностування (від лат. *diagnostikos* «здатний розпізнавати») - це виявлення педагогом реального стану розвитку своєї особистості як професіонала, сформованості професійно значущих рис і якостей, наявності особистісних недоліків і позитивних рис, наявності індивідуальних особливостей педагогічної діяльності та усвідомлення причин недоліків чи недостатньої сформованості важливих професійних рис і якостей [60].

Діагностування здійснюється завдяки використанню різноманітних прийомів самопізнання, таких, як самоспостереження, самоаналіз, самооцінка, самокритика.

Самоспостереження - це процес стеження за тим, що трапляється, але це не самоспоглядання. Воно передбачає роботу пам'яті, думки, фіксацію і аналіз вчинків за певний проміжок часу. Вагомими є не факти самі по собі, а те, які думки, почуття, ставлення і якості особистості вони виражають.

Самоаналіз - другий спосіб пізнання себе, який є набагато складнішим і вимагає критичної оцінки фактів, співвіднесення їх з певними цінностями. Це процес оцінки: чому саме трапляється, унаслідок яких якостей самої особистості.

Самооцінка означає не просто фіксацію рівня розвитку особистості, а ціннісне ставлення до якостей особистості, що обов'язково передбачає задоволення позитивними якостями і потребу в їх закріпленні, незадоволення негативними або недостатньо розвиненими якостями своєї особистості і бажання внести зміни на краще.

Самокритика - опрацювання результатів самоспостереження за допомогою двох методів - самоаналізу і самооцінки. В основі самокритики лежить розвинуте мислення. Знаходити і виділяти головне — абетка мислення. Тому майбутнім вихователям у процесі фахової підготовки необхідно розвивати і тренувати розум, удосконалювати психічні процеси і розумові дії. Як в основі самоспостереження лежить спостережливість, так самокритика ґрунтується на критичності розуму, тобто вмінні бачити позитивне і негативне в навколишній дійсності.

Цілепокладання в процесі самовдосконалення здійснюється на основі перспективного самопроекування педагога, виявлення невідповідностей між бажаним і реальним особистісним проявом у професії. Різниця між Я-ідеальним та Я-реальним, Я-потенційним та Я-актуальним задає позитивний потенціал руху педагога до досконалості. У результаті аналізу та визначення особистісних проблем у професійній діяльності педагогом приймається рішення про необхідність самовдосконалення, ставиться й обґрунтовується його загальна мета, що конкретизується в низці завдань відповідно до пріоритетності окремих напрямків роботи над собою, реальних педагогічних умов та наявної ситуації професійного розвитку вихователя.

Планування виявляється в розробці системи конкретних дій педагога із самовдосконалення, проектуванні процесу самовдосконалення та прогнозуванні його результатів, які засвідчать його ефективність. Результати планування дій педагога із самовдосконалення закріплюються в розроблених ним програмі чи плані самовдосконалення. Програма самовдосконалення містить пріоритетні напрямки, цілі самовдосконалення й передбачувані шляхи і терміни їх реалізації. План самовдосконалення складається на основі більш детального визначення конкретних дій самовдосконалення та точної вказівки на їх час і спосіб реалізації. У педагогічній практиці використовують різні види програм: зафіксовані на папері плани або самозобов'язання, усвідомлена мета або

завдання, перелік правил, спроектованих бажаних результатів, заборон і обмежень тощо; плани - на день, тиждень, місяць, півроку, рік.

Виконання безпосередніх дій із самовдосконалення як на основі розробленого плану і програми, так і обумовлених конкретною ситуацією, передбачає застосування вихователем окремих методів і прийомів, засобів і форм самовдосконалення, адаптованих до індивідуальних особливостей педагога, створення сприятливих умов для власного професійного зростання, утілення в практику діяльності більш високих вимог до власної особистості і професійної активності, забезпечення зв'язку самовдосконалення з іншими процесами й напрямками діяльності педагога. На цьому етапі майбутній педагог застосовує такі методи і прийоми самовпливу - самоінструкцію, самопідбадьорення, самопереконавання та способи і прийоми самопримусу-самонаказ, самопідкорення, самонавіювання.

Самоінструкція. Суть цього прийому полягає в тому, що студент може свідомо регулювати свою педагогічну поведінку, заздалегідь передбачаючи свої дії в тій або іншій педагогічній ситуації. Усвідомлення вчинків оберігає людину від багатьох імовірних помилок, а при цьому досвід, що накопичується, розвиває звичку обмірковувати наступні дії. Самоінструкція виявляється чимось на зразок репетиції, що передує справі, і водночас засобом управління власною поведінкою. Застосування самоінструкції є найбільш ефективним у період практики в дошкільному навчальному закладі (наприклад, самоінструкція щодо прояву витримки в складних ситуаціях, щодо оптимального розподілу уваги під час роботи з дітьми на заняттях і поза них).

Самопідбадьорення - звернення до самого себе з метою зміцнення віри в себе. У процесі самопідбадьорювання використовуються такі прийоми: самозаспокоєння, навіювання впевненості в досягненні мети, навіювання впевненості в собі (я зможу), орієнтування на свій ідеал, авторитетних людей (а як їм було?). Самопідбадьорення може мати форму самокритики. Тоді

використовуються такі прийоми: зауваження на свою адресу: (Чого розкис? Не будь розмазнею...), самокритика в присутності свідків, друзів.

Самопереконавання - переконання себе в чому-небудь через добір доказів і аргументів. На основі аналізу фактів свого життя і завдяки точним логічним доказом студент може виробити свідому настанову - серйозно взятися за свій подальший професійний розвиток. Завдяки самопереконаванню можна перебудувати самосвідомість, ставлення до різноманітних явищ життя, і, як наслідок цього - власну поведінку. Самопереконавання вимагає активної і нелегкої розумової роботи, своєрідної дискусії самого із собою. Висуваючи аргументи і контраргументи, зважуючи «за» і «проти», людина з'ясовує істину і приймає її як керівництво до дії. За допомогою самопереконавання можна регулювати психічні стани, вчинки як шляхом засудження себе і проявів своєї поведінки, так і схваленням і спонуканням до зміни їх. Для самопереконавання майбутній вихователь повинен володіти достатньою інформацією про те, у чому хоче переконати себе (у тому числі й інформацією для контраргументів), достатньо реальними здібностями аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати тощо, тобто достатнім рівнем розвитку мислення.

Самонаказ - веління самому собі, вольовий вплив на себе в ситуації, коли є якісь сумніви, послаблення волі, дійовий засіб для вироблення самовладання й уміння управляти собою навіть у найскладніших ситуаціях. Самонаказ, який відповідає провідним життєвим цілям людини, її переконанням, є значно ефективнішим, ніж самонаказ, який суперечить спрямованості особистості, її основним переконанням. Ефективність самонаказу ще більше зростає, якщо поєднується із самопереконаванням, тобто коли людина знаходить все нові й нові докази й аргументи на користь виконання самонаказу. Самопереконавання може завершуватися прийнятим рішенням і самонаказом виконати його: «Потрібно!», «Зробити!», «Уперед!», «Досить!» тощо. Самонаказ і самопереконавання взаємопов'язані. Самонаказ є найбільш дієвим, якщо він дається на основі

самопереконавання, а самопереконавання приводить до вольового акту, якщо воно завершиться самонаказом виконати прийняте рішення.

Самопідкорення - це добровільне підкорення себе комусь чи чомусь у силу розуміння необхідності, наприклад, студентові, який краще навчається, у якого краще розвинена воля, здатність раціонально розподіляти свою пізнавальну активність тощо.

Самонавіювання (аутосугестія) - процес навіювання, адресований самому собі, за якого суб'єкт і об'єкт навіювального впливу збігаються. Це дієвий спосіб саморегуляції психічних станів через словесні впливи. Реалізується самонавіювання при дещо загальмованому стані кори головного мозку, у стані релаксації. Воно сприяє підвищенню рівня саморегуляції, що дає можливість суб'єкту викликати в себе ті чи інші відчуття, сприйняття, керувати процесами уваги, пам'яті, емоційними реакціями. Самонавіювання ґрунтується на уяві людини. Шляхом самонавіювання можна максимально мобілізувати свої сили і волю і набути навичок самовладання, тобто здатності здійснювати діяльність і в ситуаціях, що дезорганізують її і впливають на її емоційну сферу. У процесі самонавіювання аргументи не використовуються, вони не потрібні - це і відрізняє самонавіювання від самопереконавання. Здійснюючи самонавіювальний вплив, людина повинна вірити в самонавіювання. Сумнів і критика негативно впливають на дієвість цього методу. Ефективність самонавіювання залежить також від уміння повністю відволіктися від усього стороннього і переключитися тільки на зміст фраз - формул самонавіювання і відчуття того, що вони виражають. Різновидом самонавіювання є аутогенне тренування.

Контроль і корекція дій із самовдосконалення ґрунтується на порівнянні досягнутих і запланованих дій та результатів власного професійного самовдосконалення, аналізі виявлених відхилень та їх імовірних причин, на основі чого плануються й реалізуються необхідні шляхи вдосконалення власної роботи над собою. Контроль за дотриманням планів і реалізацією програми самовдосконалення, за їх відповідністю цільовим установкам і пріоритетним

завданням самовдосконалення здійснюється педагогом чи майбутнім вихователем у формі регулярних самозвітів з можливим доповненням їх різноманітними формами самозаохочення і самопокарання.

Самоконтроль і самозвіт. У процесі роботи над собою студент поступово оволодіває здатністю стежити за своїми вчинками ніби збоку. Причому, на відміну від самоспостереження, що фіксує те, що вже відбулося, і готує факти для подальшого аналізу, самоконтроль супроводжує думки або дії, що відбуваються зараз або будуть відбуватися в майбутньому. У нього особливі функції: не просто сприймати, бачити, фіксувати, що відбувається, а давати йому оцінку, вносити в нього корективи. *Поточний контроль* реалізується в процесі виконання дій із самовдосконалення та забезпечує їх оперативну регуляцію на основі виявлених невідповідностей між передбачуваними й реальними умовами та способами їх виконання. *Підсумковий контроль*, що застосовується по завершенні окремих стадій самовдосконалення, визначає їх ефективність та доцільність подальшого використання застосовуваних методів і прийомів. Ефективність самоконтролю підвищується, коли він доповнюється самозвітом у процесі практичної діяльності і самовдосконалення в цілому.

Самозвіт - це звіт самому собі про хід реалізації плану чи програми самовдосконалення. У разі потреби (за результатами самозвіту) проводиться корекція самовдосконалення шляхом зміни певних його орієнтирів, планів та регуляції дій.

Отже, виявлення ефективних форм і прийомів самоосвіти, самовиховання, самоактуалізації сприяє їх закріпленню, а усвідомлення досягнутих результатів професійного самовдосконалення є вагомим стимулом для подальшої роботи вихователя над собою.

Як цілеспрямований, свідомо організований процес самовдосконалення вимагає залучення ефективних технологій і прийомів самоуправління педагога (закріплених у сучасному терміні «самоменеджменту») з метою успішної організації усіх напрямків та етапів самовдосконалення.

Професійно-педагогічний самоменеджмент (*самоорганізація, самоуправління*) - це специфічна активність педагога, що ґрунтується на технологіях ефективного використання часу та цілеспрямованої регуляції поведінки і дій, спрямована на організацію власної діяльності в різних сферах життєдіяльності й розвитку. Він виступає важливим механізмом самовдосконалення, який забезпечує ефективну організацію всіх форм та етапів роботи вихователя над собою [39].

Професійне самовдосконалення педагога відіграє важливу роль у підвищенні якості його професійної діяльності та успішної творчої самореалізації. Ефективність етапів самовдосконалення суттєво залежить від володіння вихователем технікою самоменеджменту.

Вимоги реформування сучасної освіти вимагають індивідуального підходу до підвищення професійної майстерності майбутніх вихователів, зміну форм її здобуття та самоосвіти. Саме самоосвіта значною мірою пов'язана з організацією індивідуальної траєкторії освіти, оскільки кожна особистість є неповторною, з власними потребами, цілями, інтересами, мотивами, задоволення яких вимагає індивідуальних способів, форм, підходів.

Поняття індивідуальна траєкторія розвитку в сучасній педагогіці неоднозначне і трактується як:

– індивідуальний зміст навчання на основі компетентнісного підходу і послідовність його засвоєння відповідно до виявлених попередньо можливостей особи [71, с. 171];

– персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в

закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план (Закон «Про освіту»);

- набір конкретних дидактичних і методичних засобів із забезпечення розвитку педагога, що ґрунтується на його індивідуальних особливостях, до яких належать рівні навченості, научуваності і когнітивні психічні процеси[71];

- певна послідовність елементів навчальної діяльності кожного індивіда з реалізації власних освітніх цілей, що відповідає їхнім здібностям, можливостям, мотивації, інтересам, що здійснюється при координуючій, організуючій, консультуючій діяльності викладача [71];

- прояв стилю викладацької діяльності кожного педагога, який залежить від його мотивації і навченості, та здійснюється в співпраці з іншими суб'єктами. Він переконує, що індивідуальна освітня траєкторія має бути орієнтованою на створення умов для самовираження особистості при обов'язковому досягненні нею поставленої навчальної мети [71];

- доцільний вибір педагогом змісту, форм, методів, технологій, прийомів освіти на основі узгодження індивідуальних цілей, потреб, мотивів інтересів працівника та цілей, вимог освітньої організації (навчального закладу, установи) [21];

- унікальний шлях, яким рухається педагог до результатів (що представляє собою своєрідний синтез можливого й бажаного), тобто освітнього запиту особистості і обмежень, викликаних рівнем професійної компетентності педагога [71].

Отже, як засвідчує проведений аналіз, індивідуальна освітня траєкторія розвитку передбачає планування вихователем власного особистісного зростання задля підвищення професійної майстерності, самовираження та самовдосконалення; певний персональний орієнтир для розвитку професійного потенціалу педагогічного працівника, що реалізується через вільний вибір освітньої діяльності, методів та форм професійного самовдосконалення.

В основі професійного розвитку педагога – його знання, творчість, особистісний потенціал та самоосвіта.

Тому завданням освітньої організації, у якій працює педагог, є створення умов для забезпечення реалізації індивідуальної траєкторії освіти за його вибором та підтримкою фахівців і керівництва.

Спираючись на дослідження щодо управління навчанням та розвитком персоналу (А. Кібанова, М. Магури, Г. Нікіфорова та ін.). Г. Полякова [71] визначає переваги, пов'язані з організацією навчання й розвитку педагогів на основі реалізації індивідуальної траєкторії освіти (Табл. 2.4):

Таблиця 2.4

Переваги використання індивідуальної траєкторії освіти та саморозвитку педагогічного працівника

Для закладу освіти	Для педагога
Здійснення підвищення професійної компетентності й кваліфікації педагогічного працівника найбільш раціональним і ефективним для нього способом сприяє мотивації освіти колективу.	Розширення можливостей освітнього простору, можливість вибору найефективніших, найзручніших для працівника шляхів і способів непевної освіти.
Забезпечення конкурентоспроможності освітньої організації (навчального закладу, установи) через підвищення професійної майстерності педагогів.	Зростання професійної компетентності й кваліфікації педагогічного працівника, що забезпечує його цінність і конкурентоспроможність в закладі освіти.
Можливість вибору навчання й саморозвитку приваблює кваліфіковані кадри, знижує плинність кадрів.	Формування й розвиток універсальних навичок, що урізноманітнює сфери професійної діяльності.
Планування розвитку кар'єри різними способами є джерелом визначення потреб працівників у професійній освіті.	Зручний шлях освіти (частіше без відриву від основної роботи) надає можливості кар'єрного росту й підвищення рівня життя працівника.
Моделювання індивідуальних траєкторій навчання й розвитку працівників веде до ефективних організаційних змін у закладах освіти.	Мотивований шлях освіти підвищує мотивацію й задоволення ефективною працею (перехід від ідеї «задоволений робітник краще працює» до ідеї «ефективна праця

	надає задоволення»).
Індивідуальна траєкторія навчання веде до ефективного навчання працівника і, як наслідок, до бажання використовувати нові технології, що у свою чергу є найкоротшим шляхом їх впровадження й розповсюдження.	Послаблення стресу та підвищення здатності працівника пристосовуватись до змін і роботи у складних умовах життєдіяльності.
Здійснення цілеспрямованого саморозвитку працівника шляхом узгодження мети закладу освіти й педагога.	

Отже, індивідуальна траєкторія розвитку педагога має враховувати особистісний потенціал учителя і враховувати сформованість у нього таких психологічних якостей як оптимізм, життєстійкість, особистісна автономія, самоефективність, толерантність до невизначеності, рефлексивність.

Індивідуальна траєкторія розвитку педагога – це ніби перспективний план його саморозвитку і передбачає певний термін реалізації (3, 5 років тощо). Уже на конкретний навчальний рік учитель складає індивідуальний маршрут розвитку, в основі якого робота над розробкою певної методичної теми, та узгоджує його з закладом освіти, в якому працює вчитель і реалізує свій маршрут особистісного зростання в процесі професійної діяльності.

Завдання для самоконтролю та самоперевірки

1. Обґрунтуйте поняття педагогічної майстерності.
2. Хто з учених вивчав питання педагогічної майстерності вихователя закладу дошкільної освіти?
3. Що ви розумієте під поняттям «професіоналізм вихователя»?
4. У чому полягає відмінність між поняттями «професійна компетентність» та «професіоналізм»?
5. Яка структура педагогічної майстерності вихователя?
6. Що називають педагогічною технікою? Яка її структура?
7. Які особливості внутрішньої і зовнішньої педагогічної техніки?

8. Обґрунтуйте сутність праксеміки та такесики, їх роль в діяльності вихователя ЗДО.

9. Обґрунтуйте сутність культури педагогічного спілкування вихователя ЗДО.

10. Розмежуйте поняття педагогічного такту, педагогічної етики, педагогічного іміджу.

Практичні завдання:

1. Заповніть фрейм «Педагогічні якості вихователя» (рис.1).

(фрейм – схематична (графічна, таблична) репрезентація за родово-видовою залежністю певного явища (факту, об'єкта чи процесу), що уможливорює стисло подати значний за обсягом зміст навчального матеріалу[5]).

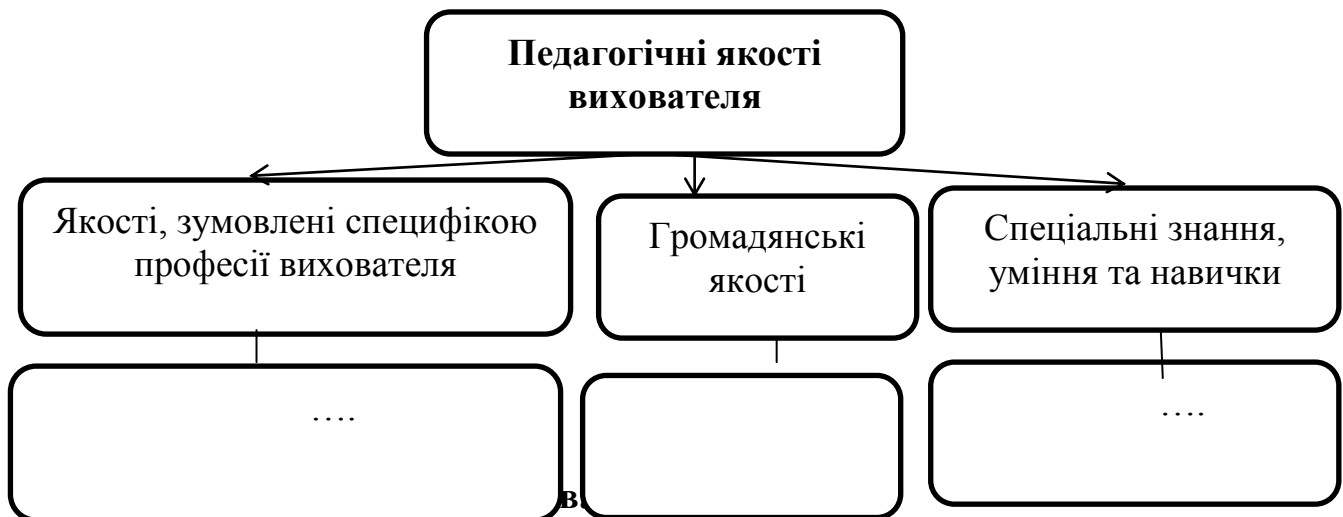

Рис. 1. Фрейм «Педагогічні якості вихователя»

2. Проаналізуйте вислів К. Д. Ушинського «Жоден педагог ніколи не може стати хорошим вихователем-практиком без такту...Ніяка психологія неспроможна заступити людині психологічного такту, який незамінний у практиці в силу того, що діє швидко і вмить... і який передбачає приязнь без удаваності, справедливість без прискіпливості, доброту без слабкості, порядок без педантизму і, головне, постійну розумну діяльність».

3. Обґрунтуйте думку Л.С.Макаренка «Вихователь повинен уміти організувати, ходити, жартувати, бути веселим, сердитим... себе так вести, щоб кожен рух його виховував».

4. Скориставшись теоретичним матеріалом (Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. Х.: Вид-во НФаУ, 2009.140 с. С. 16-17 [27]), побудуйте модель професійної компетентності викладача, що виступає як єдність його теоретичної та практичної готовності.

5. Заповніть таблицю 1 [6, с. 83].

Таблиця 1

Моделі техніки мовлення педагога

Ознака мовлення	Характеристика	Позитив	Негатив
Швидкість	Жвава манера говорити	- упевненість учителя в собі;	- імпульсивність вчителя; - учні не встигають усвідомити суть розповіді
	Повільна манера говорити	- розсудливість; - поміркованість	Неупевненість учителя в собі
	Помітні коливання у швидкості мовлення	захоплює увагу учнів своєю непередбачуваністю	нестача рівноваги, вразливість, легка збудливість учителя
Гучність	Велика	<i>Студенти далі заповнюють самі</i>	
	Мала		
	мінлива		
Артикуляція	Чітка вимова слів		
	Нечітка вимова слів		
Висота голосу	Фальцет		
	Грудний голос		
	Високий, пронизливий		
	Низький		
Режим (течія) мовлення	Ритмічне мовлення		
	Строго циклічне		
	Плавна манера мовлення		

6. Доповніть та проаналізуйте подані критерії педагогічного спілкування, за якими можна визначати сформованість педагогічної майстерності:

- визнання рівності особистісних позицій, відкритість та довіра між учасниками педагогічної взаємодії (переваги активної ролі, реальної участі дитини в освітньому процесі);

- зосередженість вихователя на дитині шляхом використання прийому «власного імені», підбадьорювання, заохочення, розуміння; приховування негативних емоцій; переконання дитини з метою формування у неї віри у свої сили; терпляче вислуховування дитини, що дає змогу задовольнити потребу у самовираженні, формує позитивне ставлення до вихователя; персоніфікована манера висловлювання (подання інформації від першої особи – «Я вважаю...»); звертання до особистого досвіду);

- поліфонія взаємодії (забезпечує кожному учаснику комунікації можливість викласти свою позицію; пошук рішень у процесі взаємодії з урахуванням думок кожного учасника; реалізується у формі розвивальної допомоги, надаючи яку вихователь не прагне вирішити проблем дитини, а розкриває перед ним простір для застосування зусиль, праці душі);

- двоплановість позицій педагога у спілкуванні (вихователь веде діалог не лише з дитиною, а й з собою; беручи участь у взаємодії, він одночасно аналізує ефективність втілення свого задуму) тощо.

7. Створіть пам'ятку вихователю щодо взаємодії з дітьми дошкільного віку.

11. Завдання: здійснити моніторинг сформованості основних компонентів професійної педагогічної майстерності вихователя ЗДО (табл.2)

Моніторинг сформованості основних компонентів професійної педагогічної майстерності вихователя

<i>Основні ознаки педагогічної майстерності (ПМ)</i>	<i>Самооцінка сформованості кожної ознаки ПМ (за 10-бальною шкалою)</i>	<i>Наявність чи відсутність бажання досягти високого рівня сформованості кожної з визначених ознак (+ чи –)</i>

12. Провести самоаналіз сформованості професійних якостей

Для того, щоб студент чітко усвідомив власні професійні якості, пропонуємо йому відповісти на такі запитання:

1. Як мене сприймають оточуючі?
2. Які мої здібності розуміти партнера?
3. Які мої сильні і слабкі сторони в спілкуванні?
4. Що мені потрібно коректувати в своїй поведінці, щоб успішно спілкуватись з людьми?
5. Наскільки я можу включатись в ситуації обговорення?
6. Наскільки я можу моделювати ситуації і що мені потрібно подолати в собі, щоб цьому навчитись?

РОЗДІЛ III

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ

3.1. Вправи на підвищення педагогічної майстерності майбутнього вихователя

Вправи з розвитку уміння педагога доцільно виражати своє ставлення за допомогою невербальних засобів спілкування.

1. Вправи на виявлення скутість м'язів. Зігніть і напружте вказівний палець руки, перевірте, як розподіляється м'язова енергія, куди йде напруга (у сусідні пальці, у кисті, у лікоть, у шию, чи напружена друга рука); постарайтеся забрати зайву напругу - палець тримайте напруженим, але звільніть шию, потім плече, потім лікоть, щоб рука рухалася вільно, а палець залишався напруженим.

2. Вправи на розслаблення і поступову скутість всієї мускулатури: на рахунок до 10 розслабте всі м'язи (від голови до кінчиків пальців ніг), а потім напружте їх. Рахунок може бути мимовільним і змінним.

Вправи, спрямовані як на формування уяви, так і на вміння володіти своїм тілом

1. «Чудеса техніки». Завдання: уявіть, що ви знаходитеся виставці досягнень "Побутова техніка". Але виставка не проста, а чарівна, тобто всі експонати невидимі. Ви повинні за допомогою міміки і пантоміміки зобразити ці експонати і їх дію.

2. «День народження». Уявіть, що у вашої колеги з групи день народження. За допомогою міміки і пантоміміки ви повинні її привітати.

3. «Я – інструмент». Уявіть себе музичним інструментом і за допомогою міміки і пантоміміки зобразіть його.

4. «Пори року». Уявіть любиму пору року. Відчуйте її. Визначте найбільш істотну ознаку її. За допомогою міміки і пантоміміки зобразіть.

5. «Синтезія». Вибирається ведучий, якому повідомляють, що під час його відсутності група вибере один із чотирьох кольорів (червоний, синій, жовтий, зелений). Після того, як колір вибраний, ведучий вертається і учасники по черзі демонструють йому рух тіла, який за їхніми відчуттями виражає задуманий колір.

Вправи, спрямовані на формування техніки мовлення

1. Вимовляти у швидкому темпі п'ятискладові словосполучення як слова з наголосом на останньому складі.

бівігідіжі бевегадеже бавагадажа
 бовогодожо бувугудужу бивигидижи
 зікіліміні зекелемене закаламана
 зоколомоно зукулумуну зикилимини
 пірісітіфі пересетефе парасатафа
 поросотофо пурусутуфу пириситифи
 хіцічішіці хецечешеще хацачашаща
 хоцочошоцо хуцучушуцу хицичишици

2. Чітко, але без напруги вимовляти початкові приголосні та кінцевий приголосний у словах: «склад, скляр, страх, струс, струп, страж, склеп, сплін, скрип, штраф, шквал, вдих, взвод, вміст, вплив, вступ, втрюх».

3. Вимовляти сполучення приголосних у словах, не допускаючи «ковтання» закінчень: «шторм, корм, горн, сонм, нерв, спазм, цикл, ритм, скарб, горб, корж, шарж, гонг, корд, торф, ферзь, ямб, ромб, стенд, з'їзд, дрозд, спорт, фант, перс, толк, франк, транс, танк, торф, темп, френч, харч, вольт, гольф, дерть, шурф, парк, культ, кварц, марш, цинк, борщ, вовк, брязк, блиск, міст, хист, хвіст, бюст, вість, шість, свист, кокс, мопс, такт, фрукт, фрахт, путч, банк, повість, текст, перст, центр, шерсть, пункт, Берне».

Вправа 4. Промовляння скоромовок

1. Лиха тому зима, у кого кожуха нема. Чоботи ледащо і їсти нема що.

2. Словом як шовком вишиває, а ділом як шилом шпигає.
3. Не ходи по полю, не топчи куколю, не лупай очима - не твоя дівчина.
4. Ми з тобою як риба з водою: я на лід, а ти - під спід.
5. Ти йому про діло, а він тобі про козу білу.
6. Млин меле - мука буде, язик меле - біда буде.
7. Що у тебе вийшло - тарантас чи дишло?
8. Тишком нишком вийшла мишка із нори, в шкряботушки ніс і вушка догори.
9. Був собі Карпо Карпович Полікарпович та розполукарпився на маленькі полукарпенята.
10. Летів горобець через безверхий хлівець та вхопив гороху без червоточини, без почервоточини та й пурх - полетів.
11. Наш паламар усіх паламарів перепаламарив, перевипаламарив, нашого паламаря жодний паламар не перепаламарить, не перевипаламарить.
12. Не той, товариші, товаришу товариш, хто при товаришах товаришу товариш, а той товаришу товариш, хто й без товаришів товаришу товариш.
13. Юра ловить рибку ловко, скоро мовить скоромовку: виринає рибка близько, розсипає срібні бризки.
14. Хоч варила не варила, аби добре говорила.
15. Хвалилася вівця, що у неї хвіст як у жеребця, та ніхто тому не вірив.
16. Ченчик, ченчик невеличкий, на ченчику черевички, шапочка-кіпчаточка, добрий вечір, дівчаточка.
17. Дзижчала дзига і вертілась, дзенькнула, впала і розбилась.
18. Дзвонить дзвонар, дзижчить комар, гудуть джмелі, старі й малі.
19. Женці жито жали, жавши, в жмурки грали, жали-жартували, жали - жмурилися.
20. Біля броду бобри білий брід берегли. Багато добра у бобрихи і бобра.
21. Не турбуйте курку, курка клює крупку. Крупка дрібненька, курка рябенька.

22. У голубки-горлички туркотливе горличко. Горличка туркоче, горличка воркоче.

23. У дворі трава, на траві - дрова. Раз дрова, два дрова, три дрова - не вміщає двір дрова.

24. Маша з села вола вела. В село віл Машу вів.

Вправи на вербалізацію ознак експресії емоційних станів.

1. Описати експресивні ознаки шести емоційних станів: радості, подиву, відрази, гніву, страху, страждання, на які кожен член групи орієнтується при з'ясуванні емоційних станів іншої людини.

Кожен член групи пише самостійно на аркуші паперу. Потім всі по черзі зачитують написане індивідуально вголос для спільного обговорення.

Учасники відзначають загальні ознаки, скорегувати неадекватні ознаки.

Вправи на удосконалення вміння розвивати професійно-особистісні якості (емпатії, стриманості, толерантності, відповідальності, терпимості) під час спілкування з дітьми та їх батьками.

1. Впевнені, невпевнені, некоректні».

Завдання: розділивши групу студентів на команди, викладач пропонує перевтілитись у вихователів-практиків, котрі ведуть розмову з батьками своїх вихованців та мають відповісти на їх питання або прохання різними способами: як толерантна, ввічлива та стримана особа; як агресивна та безтактна людина; невпевнена; упевнена, знаюча особистість.

Ймовірні ситуації:

– У Вас є особисті плани після робочого дня, а один з батьків запізнюється та просить Вас зачекати його ...;

– Один з батьків, що дійсно цікавиться навчанням та вихованням своєї дитини, завжди ставиться до роботи вихователя з розумінням, просить Вашої консультації з певного питання...;

– Після багаторазового повторення на одне й те саме питання мати або батько дошкільника все одно не може зрозуміти або не звертає уваги на Вашу відповідь

Вправи на налагодження взаємодії

1. Взаємодія.

Створити 4 малих групи. Кожній групі розробити і змодельовали проблемну ситуацію педагогічної взаємодії:

- 1 підгрупа – вихователя з дитиною;
- 2 підгрупа – вихователя з батьками дітей;
- 3 підгрупа – вихователя з колегами;
- 4 підгрупа – вихователя з колективом дітей;

Студенти, які спостерігають за розвитком педагогічної ситуації, озвучують варіанти її вирішення. На обговорення однієї педагогічної ситуації – 2-3 хв.

2. Інтелектуальна гойдалка.

Завдання: Студенти групуються у дві команди і по чергово озвучують поняття, пов'язані з професійною майстерністю вихователя ЗДО, які записуються у зошитах і на дошці у дві колонки.

Результатом виконання цієї вправи є окреслення поняттєво-термінологічного поля, що характеризує всі аспекти педагогічної майстерності вихователя.

3. Вправи «Розфарбуй слово».

Опис вправи.

Ведучий. Одним із дієвих методів розвитку мовлення дошкільників є використання лексичних вправ, що збагачують словник дитини.

Прошу учасників узяти по одній площинній фігурі та об'єднатися в чотири групи за кольором. На кожній фігурі написано слово, яке буде заборонено називати. Ви повинні описати це слово, не називаючи його.

Приклад завдання: халат (як сніг, як цукор, як пелюстки і ромашки), заборонене слово - білий.

Примітка. Під час виконання цього завдання доцільно використовувати інтерактивний метод «Коло ідей».

4. Продовжіть вислів

Мета: сприяти розвитку сміливості у висловлюваннях, допитливості та гнучкості думки.

Час виконання: 5 хвилин.

Опис вправи.

Тренер. Я буду зачитувати вам прислів'я, а ваше завдання – закінчити його на власний розсуд, використовуючи при цьому гнучкість, думки та образність слова.

Завдання буде йти колом.

Менше говори, більше... .

Хто любить працювати, тому... .

Не смійся з іншого, щоб... .

Не кажи того, чого... .

Менше говори - більше... .

Не соромся питати про те, чого... .

Що менше думок, то більше... .

З мудрим говорити, що

Солодкими словами можна... .

5. Настрій дітей.

Придумайте і напишіть якнайбільше способів поліпшення настрою дітей.

Як зробити так, щоб на дитячому обличчі осяяла щаслива посмішка?

6. Рефлексія.

Обміняйтеся враженнями від заняття, закінчивши такі речення:

1. У ході заняття я зрозумів, що.....
2. Найкориснішим для мене було.....
3. На місці педагога я б.....

3.2. Поради майбутнім вихователям в організації педагогічної взаємодії

Алгоритм вирішення педагогічних задач

Аналітичний етап:

- аналіз і оцінка педагогічної ситуації;
- усвідомлення наявної проблеми;
- аналіз вихідних даних;
- формулювання самостійної педагогічної задачі, яка потребує свого вирішення (тобто формування педагогічної ситуації в педагогічну задачу).

1. Конструктивний етап (етап проектування):

- планування засобів розв'язання вже сформульованої задачі; – розробка конкретного «проекту» розв'язання задачі.

2. Виконавчий етап:

- практичне застосування розробленого «проекту», тобто реалізація задуму.

3. Результативний етап:

визначення найбільш оптимального й ефективного способу розв'язання педагогічної задачі [36, с. 305]

Програма дій у нестандартній ситуації:

1) швидко і всебічно проаналізувати ситуацію, у якій опинився, відповідаючи на такі питання:

- а) що спричинило цю ситуацію;
- б) характер взаємин на даний момент;
- в) яким є психічний стан партнера (ів) у спілкуванні;

2) поставити мету в розв'язанні ситуації;

3) побудувати план своєї поведінки:

а) спокійно вислухати свого партнера (у ситуації конфлікту);

б) угамувати хвилювання звичним для вас способом (дихальні вправи, самонавіювання, рахувати тощо);

- в) у процесі взаємодії не давати можливості емоціям керувати вашими діями;
- г) продумати позу, жести, міміку, інтонацію на момент спілкування;
- д) діяти впевнено;
- є) за потреби знімати м'язові затискачі;
- 4) передбачити ускладнення, які можуть виникнути в процесі взаємодії;
- 5) виділити основні моменти, на які слід звернути увагу (під час виступу чи проведення відкритого заняття).

Логічні правила усного мовлення

Для полегшення правильної побудови усного мовлення, як для педагога, так і для студента, існують логічні правила усного мовлення:

- якщо у фразі є зіставлення, то виділяються обидва слова, що протиставляються;

- при поєднанні двох іменників виділяється той, який стоїть у родовому відмінку;

- завжди виділяються однорідні члени речення;

- прикметник у більшості випадків не бере на себе наголосу. Визначення мовби зливається з визначуваним словом, яке трохи виділяється.

- якщо ж потрібно підкреслити саме визначення, слід удатися до інверсії – зміни прийнятого в граматиці порядку слів

- якщо до слова належить декілька визначень, то вони виділяються всі, крім останнього, яке зливається з визначуваним словом;

- при порівнянні виділяється те, з чим порівнюється, а не предмет порівняння. При цьому необхідно стежити, щоб наголос не падав на допоміжні слова;

- частки «не» і «ні» інтонаційно не виділяються. Вони зливаються із словом, до якого належать, причому наголос падає на саме слово: «ні тобі, ні мені», «як не старайся, нічого у тебе не вийде».

Рекомендації для виявлення творчого підходу до організації початку заняття, використовуючи технологію організації поетапного педагогічного спілкування

- 1) прогностичний етап – моделювання передбачуваного спілкування під час підготовки до заняття;
- 2) комунікативна атака – організація безпосереднього спілкування в момент початкової взаємодії;
- 3) керування спілкування у ході педагогічного процесу;
- 4) аналіз комунікативної взаємодії і моделювання подальшої діяльності з урахуванням отриманих результатів

Практичні прийоми акторської психотехніки в роботі вихователя

1. Дія, увага, розкутість м'язів, уява, спілкування, задачі, надзавдання, скрізна дія – основні поняття системи театральної педагогіки, які повинен знати сучасний вихователь.
2. Перетворення професійної необхідності в творче натхнення, уникнення емоційного фарсу.
3. Заняття потрібно розпочинати з інтригуючи сцен. Відчувати простір у спілкуванні, час при його проведенні. Витримувати економність і не метушливість у поведінці.
4. «Повішай піджак на вішак» або «тіло на кілок» для зняття хвилювання перед відповідальним виступом. Цей прийом звільняє від «зажимів».
5. Позитивна установка на свою творчу працю. «Чим сильніше духовне піднесення і натхнення, тим більше значень входить у свідомість» (В.О.Сухомлинський).
6. Вироблення почуття сценічної рівноваги, збалансованості, почуття простору.

7. «Фізична дія». «Той, хто виконує маленькі фізичні дії, той вже знає половину системи» (К.С. Станіславський).

8. Налаштування на дію: вхід а залу, пересування у ній, внутрішня зібраність, організованість.

Умови результативного використання творчих завдань:

- 1) конкретна постановка проблеми і мети вирішення творчого завдання;
- 2) збір повної інформації стосовно проблеми, її узагальнення та вивчення можливостей розв'язання поставленого завдання;
- 3) чітке вироблення стратегії та можливих варіантів розв'язання завдання;
- 4) перевірка доцільності та правильності вибраного варіанту рішення проблеми;
- 5) наявність творчої, дружньої, позитивно емоційної атмосфери в групі;
- 6) поступовий перехід від вирішення простіших вправ до більш складних, з їх аналізом і висновками.

3.3. Правила організації ефективного спілкування вихователя

ПРАВИЛА

мовленнєвого етикету

1. Завжди під час розмови виявляйте ввічливість, урахуваючи вік, стать, статус, авторитет співрозмовника.
2. Неухильно і послідовно виказуйте доброзичливе ставлення до співрозмовника.
3. Уважно прислухайтесь до свого мовлення, критично аналізуйте себе і реакцію слухача (слухачів).
4. Ввічливість не дозволяє перебивати співрозмовника.
5. Повага до співрозмовника – найважливіше правило комунікації.

6. Не дозволяйте собі негативних оцінок співрозмовника та образливих слів на його адресу, а також глузливих висловів (таких, як недотепа, дурень, бевзень, тухтій, телепень, йолоп тощо).

7. Не виставляйте своє «я» на показ.

8. Обіцяючи, неодмінно виконайте.

9. Стережіться зайвий раз плакатися, скаржитися, аби не додавати прикрощів іншим людям.

10. Завжди прагніть навіть у дрібницях бути правдивим і щирим.

11. Навчіться усміхатися. Щира доброзичлива усмішка – це мистецтво.

12. Не намагайтеся бути схожим на когось. Знайдіть себе і будьте самі собою. Пам'ятайте, що на землі немає іншої такої людини, як Ви!

ПРАВИЛА

для мовця:

Доброзичливе ставлення до співрозмовника, повага до адресата.

Необхідно виявляти доречну у певній ситуації ввічливість (враховувати стать, вік, службовий чи суспільний статус тощо).

Треба знімати надмірну категоричність.

Мовцеві не рекомендується ставити в центр уваги своє «я», нав'язувати свої думки й оцінку подій.

Необхідним для мовця є відокремлення власного «я» слухача у центр уваги.

Мовцеві треба вміти вибирати тему для розмови, доречну в кожній ситуації, яка є цікавою, зрозумілою партнерам.

Мовець повинен стежити за логікою розгортання тексту, щоб висновки не суперечили задуму бесіди.

Мовець повинен пам'ятати, що межа смислового сприйняття і концентрації уваги у слухача – обмежені.

Мовцеві необхідно постійно підбирати мовні засоби відповідно до обраної тональності тексту, орієнтуючись не тільки на адресата, а й на ситуацію спілкування загалом, на офіційність або неофіційність ситуації.

Мовець повинен пам'ятати, що в усному контактному безпосередньому спілкуванні слухач не тільки чує, а й бачить його, отже, сприймає жести, міміку, пози, загальну манеру триматися при розмові й культуру поведінки.

ПРАВИЛА

для слухача:

Необхідно перервати всі справи й уважно вислухати мовця.

Слухаючи, необхідно доброзичливо, з повагою і терпляче ставитися до мовця, бути тактовним.

Намагатися не перебивати мовця, не вставляти недоречних зауважень, не переводити власне слухання у говоріння.

Слухаючи, треба перевести в центр уваги мовця та його інтереси.

Необхідно вміти вчасно оцінити мовлення співрозмовника, погодитися чи не погодитися з ним, відповісти на питання.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ

Педагог не має права ображатися на дітей.

Щоб подолати неконтактність вихованців, починайте ваші звертання до них із запитань: «Чому?», «Як?», «Для чого?». Це стимулює розвиток спілкування.

Будьте ініціативними у спілкуванні з дітьми; пам'ятайте, що ініціатива допоможе успішно керувати їхньою пізнавальною діяльністю, організувати співпрацю.

Бути ініціативним означає:

- вміти швидко й енергійно налагоджувати психологічний контакт;
- цілеспрямовано керувати міжособистісною взаємодією, формувати і підтримувати потрібний рівень міжособистісних стосунків;
- викликати у співрозмовника потребу в міжособистісній взаємодії;
- вміти відповідно до педагогічних завдань, що виникають, перебудовувати взаємодію з дітьми (форму, стиль, методи спілкування).

Уникайте штампів у загальній манері спілкування, стереотипних реакцій на поведінку малюків, механічного дотримання запланованої схеми розмови без урахування її реального розвитку, психологічної закритості, коли тільки виконуються педагогічні функції, проте не розкривається особистість.

Намагайтеся, щоб у вашій взаємодії з дітьми частіше лунали схвалення, заохочення. Завдяки цьому вихованці почнуть пов'язувати з вашою особистістю власні позитивні емоційні переживання.

Елементи критики варто звести до мінімуму, а краще – не використовувати взагалі.

ПРАВИЛА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

з учасниками освітнього процесу

(дітьми, батьками, колегами)

1. Успіх педагогічної діяльності насамперед залежить від культури спілкування.
2. Моделюйте спілкування не «від себе», а від дітей, їхніх потреб та зацікавлень.
3. Орієнтуйте своє педагогічне мовлення на конкретну дитину, а не на абстрактну групу.
4. Використовуйте різні види спілкування.
5. Спілкуйтеся із дітьми на взаємних інтересах, проте не організовуйте спілкування “по вертикалі”, зверху вниз.
6. Постійно враховуйте психологічний стан окремих вихованців і колективу загалом.
7. Дивіться на себе збоку, постійно аналізуйте свої вчинки та дії.
8. Умійте слухати дітей, зважайте на їхню думку.
9. Намагайтеся зрозуміти настрій дітей і на цій основі моделюйте спілкування з ними.
10. Спілкування не повинно спричиняти конфліктів, а по▶переджувати їх.
11. Не принижуйте людську гідність.
12. Спілкування має бути систематичним. Не залишайте поза увагою «незручних» для вас дітей.
13. Будьте ініціативними у спілкуванні.
14. У процесі спілкування враховуйте стать вихованців.
15. Уникайте штампів, постійно шукайте нові форми, за▶соби, методи і прийоми.
16. Долайте негативні установки стосовно конкретної людини. У процесі спілкування уникайте абстрактної критики, оскільки це породжує опір.

18. Якомога частіше усміхайтеся: це викликає позитивні емоції, спонукає до продуктивного спілкування.

19. У процесі спілкування частіше висловлюйте схвалення, заохочення.

20. Відкрито виявляйте в дитячому колективі своє ставлення до вихованців.

21. Постійно розвивайте свою комунікативну пам'ять, запам'ятовуючи педагогічні ситуації, їхній перебіг.

22. Якщо назріває потреба в індивідуальній бесіді, завчасно розробіть її план.

23. У процесі спілкування в центрі уваги має бути особистість вихованця, його гідність.

24. Враховуйте соціально-психологічне зростання дитини.

25. Систематично аналізуйте процес спілкування.

26. Технологію й тактику спілкування необхідно скеровувати на усунення психологічних бар'єрів між вихователем і вихованцями.

27. Враховуйте в процесі спілкування індивідуальні особливості, темперамент, характери вихованців.

28. Окремо обдумуйте особливості спілкування з дітьми, які важко піддаються вихованню.

29. У процесі спілкування не зловживайте своїми перевагами як керівника-вихователя.

30. Постійно удосконалюйте інструмент спілкування – власне мовлення. [56, с. 248].

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ РОВЕСНИКАМИ

1. Особливо яскрава емоційна насиченість. У спілкуванні спостерігається майже у 10 разів більше експресивно мимічних виявів і підкреслено виразних інтонацій, ніж під час спілкування з дорослим. Розмови дошкільники супроводжують, здебільшого, вигуками, сміхом, кривлянням.

2. Нестандартність дитячих висловлювань, відсутність обмежувальних норм і правил. Діти, розмовляючи одне з одним, використовують незвичні слова, особливі сполучення слів, звуків, фраз.

Малюки дзижчать, тріскотять, торохтять, цокають, улюлюкають, передражнюють одне одного, вигадують нові назви знайомих предметів. Усі дії дитини у спілкуванні з ровесником мають психологічний смисл. Одноліток сприяє створенню умов для самостійної творчості, вияву індивідуальності.

Самобутність, творчість малюка раніше і краще за все виявляються у спілкуванні з ровесниками, коли ніщо не стримує і не гальмує активності, ніхто не нав'язує жорстких зразків «як треба», і коли можна, не вагаючись, виявити себе, показати «на що я здатний».

Недарма творчі види діяльності – гра, фантазування – значно частіше використовують у спілкуванні з однолітками.

3. Переважання ініціативних висловлювань над висловлюваннями-відповідями. У контактах із ровесниками дитині важливіше висловлюватися самій, аніж слухати іншого. Тому діалог зазвичай не відбувається: малюки перебивають одне одного, кожен говорить про своє, не слухає партнера. Типова розмова дошкільників одного з одним трохи схожа на діалог непорозуміння:

– Це моя лялька. – У мене сьогодні нові капці. – Ляльку треба одягти ось так, як я. – Я вибрала, а мама купила мені капці з бантиками.

4. Спілкування з однолітками різноманітне за призначенням і функціями, які виконує. Це і керування діями партнера (показ, як можна і як не можна робити), і контроль за його діями (треба вчасно зробити зауваження), і нав'язування власних зразків (примусити партнера зробити саме так – посвоєму), і спільна гра (разом домовитись, як гратися), і постійне порівняння з собою (я так вмію, можу, а ти?).

Дошкільник, спілкуючись із ровесником, може вдавати із себе ображеного (жартома не відповідає на запитання, прикидається, що не помічає товариша).

ЗАХИСНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ВИХОВАТЕЛІВ, ЯКІ ЗАСВІДЧУЮТЬ НАЯВНІСТЬ БАР'ЄРІВ ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ

1. «Це у нас уже є». Наводять приклад, дійсно подібний у деяких рисах з пропонованим нововведенням. У цьому випадку опонент змушений обґрунтовувати значущість відмінностей і оманливість подібності. Тут є реальний шанс поставити результат справи у залежність від мистецтва полеміки обох сторін, оскільки аргументам відмінності неважко протиставити контраргументи подібності, не ставлячи під сумнів необхідність змін взагалі, а тільки доцільність саме цієї пропозиції.

2. «Це у нас не вийде». Перелічують низку особливостей, об'єктивних умов, які роблять неможливим подане нововведення, причому всі вони не можуть бути відомі опоненту: якщо він «свій», то переважають докази зовнішнього порядку, якщо «чужий» - то акцент роблять на місцеву специфіку («у нас відсутня матеріальна база»).

3. «Це не вирішує наших проблем» - висловлювання прибічника радикальних рішень. Інноватор у цьому випадку отримує риси недостатньо сміливого і активного провідника справжнього прогресу.

4. «Це вимагає доопрацювання». У нововведенні виокремлюють його дійсні недоліки, обмеження, недоопрацьовані елементи, які завжди неминучі. Отож нововведення наділяють характеристикою «сирого», «непродуманого до кінця», а, отже, не готового до застосування, хоча й потрібного.

5. «Тут не все рівноцінне» - ставка на вилучення деяких деталей з будь-якого наведеного міркування, від чого нововведення стає слабким за своїм інноваційним потенціалом, або виявляється недоречним з тієї ж причини, оскільки відчутного ефекту не передбачається.

6. «Є й інші пропозиції». Йдеться про цілком реальну альтернативу нововведенню, яку висувають інші автори, школи. Тоді опонента ставлять у конкурентні відносини з паралельними інноваторами.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ГРУП ЖЕСТІВ

Обурення:

1. Різко ляснути себе обома руками по стегнах.
2. Енергійно махнути рукою від ліктя зверху вниз в сагітальній площині.
3. Різкий вказівний жест усією рукою в бік об'єкта обурення з докоряючим хитанням головою.
4. Рухи-поштовхи витягнутою рукою до співрозмовника долонею догори (докоряючий, соромлячий).

Пригадування:

1. Плескання або ляскання долонею по лобі.
2. Потирання (постукування) лоба пальцем.
3. Потирання (постукування) скронь пальцем.
4. Почісування потилиці, голова припіднята вгору.
5. Клацання середнім і великим пальцями.

Привертання уваги, запрошення до дії:

1. Піднімання рук вгору.
2. Плескання долонями.
3. Постукування по предмету.
4. Розмахування рукою з боку в бік над головою.
5. Запрошення маханням руки від ліктя до себе в горизонтальній площині.
6. Кивок головою з невеликим поворотом убік у фронтальній площині.
7. Підкликання згинанням-розгинанням долоні, чотири пальці зімкнуті разом, руки можуть бути витягнуті вперед.
8. Підкликання згинанням-розгинанням вказівного пальця в сагітальній площині, долоня тильною стороною вниз.
9. Вказівний палець нагору, інші в кулак.
10. Руки підняті над головою, ледь зігнуті у ліктях.
11. Вказівний жест рукою.

Схвалення, згода:

1. Великий палець нагору, кисть у кулак («відмінно»).
2. Кивок головою вперед зверху вниз у сагітальній площині.
3. Оплески.
4. Погойдування головою у фронтальній площині.
5. Погладжування реципієнта по руці.
6. Ляскання іншого рукою по руці при угоді.
7. Рука піднята до ліктя нагору, долоня розкрита в сагітальній площині.
8. Клацання пальцями зі змахом рукою до себе.
9. Махнути рукою зверху вниз у сагітальній площині («добре»).
10. Рукостискання.

Образливі, негативні жести:

1. Поплескування по плечу малознайомого, старшого за віком або статусом.
2. Підкликування згинанням-розгинанням вказівного пальця.
3. Постукування вказівним пальцем по кінчику вуха.
4. Постукування кулаком по чомусь твердому, потім по лобі.
5. «Вгвинчування» вказівного пальця в скроню.
6. Вказівний мах великим пальцем назад.
7. Розгорнуті вперед долоні притиснуті ребром до вух.

Жести прохання та вимоги:

1. Стискання - розстискання долоні.
2. Простягання розкритої долоні однієї або обох рук.
3. Простягання руки із предметом.
4. Відмахування від когось рукою або обома руками.
5. Долоні рук зімкнуті на грудях ребром перпендикулярно до грудей.
6. Долоня правої руки ребром стає на середину лівої.
7. Середнім або вказівним пальцем постукують по зап'ястку другої руки.
8. Закривання рота співрозмовникові.

9. Указування на свої губи.

10. Прикрити свої очі долонею.

Жести регуляції мовленнєвого потоку:

1. Підняти зігнуту праву руку ребром долоні вперед.

2. Взяти за руку (плече) мовця-партнера.

3. Вказівний палець поперек губ.

4. Рука витягнута вперед долонею до співрозмовника у фронтальній площині.

5. Запитальний кивок головою знизу нагору в сагітальній площині.

6. Поворот голови вухом до співрозмовника.

7. Невеликі кругові рухи кисті в сагітальній площині.

8. Долоня дужкою біля рота.

Жести завершення контакту:

1. Підняття обох рук вгору.

2. Скласти руки хрест-навхрест на грудях.

3. Долоня витягнутої руки розкрита до співрозмовника у фронтальній площині.

4. Заткнути вуха пальцями, прикрити долонями.

5. Схрещені руки підняти над головою або перед собою долонями вперед.

6. Відвернути голову співрозмовника.

Вказівні жести:

1. Кистю руки в напрямі до об'єкта.

2. Вказівним пальцем у напрямі до об'єкта.

3. Вказівка за допомогою предмета.

4. Дотик рукою до предмета.

5. Кивок головою у бік об'єкта або суб'єкта.

6. Витягнуті й розімкнуті пальці звернені до себе (вказівка на себе).

Жести зображення власного стану:

1. Долоня приставлена до вуха.

2. Постукування кистю руки по краю вуха.
3. Указування на вухо (погано чую).
4. Рука долонею до чола.
5. Крутіння кистей одна навколо іншої перед собою.
6. Рух великим пальцем під підборіддям нагору до вуха.
7. Притискання долоні до хворого місця.
8. Рух долонями уздовж шиї та від себе.

3.4 Практичні рекомендації щодо створення іміджу педагога

1. У гардеробі педагога не має бути ультрамодного одягу, незвичайний фасон якого відволікає увагу дітей, а також вбрання занадто яскравих тонів, що стомлює і дратує дітей.

2. Не варто навіть молодому педагогові з'являтися у закладі освіти в шортах.

3. Не втрачайте почуття міри: навчіться чітко визначати, коли необхідно одягати класичний костюм, коли робочий халат, святкову сукню, а коли - светр і джинси.

4. Не перетворюйтесь на «синю панчошу», тобто носіть той одяг, що вам до вподоби і до лиця: естетично витриманий, модний, елегантний.

5. Не захоплюйтеся сіробуденним одягом.

6. Не забувайте, що одяг завжди має бути охайним, чистим, відпрасованим, зручним і не заважати працювати з групою, колективом.

7. Не носіть тривалий час один і той же одяг. Варто якнайчастіше «оживляти» його, комбінувати, прикрашати.

8. Не носіть взуття босоніж, на високих підборах, бо його стукіт відволікає увагу дітей і, крім того, швидко стомлюються ноги.

9. Не знаходьтесь у приміщенні в теплих чобітках.

10. Не перебувайте у приміщенні закладу освіти у головному уборі. Це стосується як чоловіків, так і жінок.

11. Не забувайте, що довге розпущене волосся заважає під час роботи з дітьми.

12. Неприпустимо педагогам-чоловікам приходити до закладу освіти неголеними.

13. Не експериментуйте надмірно зі своїм волоссям, аби химерні зачіски і часті зміни кольору не відволікали уваги дітей.

14. Не варто прикрашати себе занадто дорогими і яскравими коштовностями чи біжутерією, які, до того ж, заважають працювати і спілкуватися з дітьми (довгі сережки чи намисто, каблучки на пальцях, «музичні» прикраси).

15. Не варто користуватися дезодорантами, туалетною водою чи одеколоном з різким, сильним запахом.

16. Ніколи не підкреслюйте своєю мімікою та жестами негативні сторони чи дефекти зовнішності, характеру і темпераменту дітей.

17. Ніколи не вказуйте на дитину пальцем.

18. Не жестикулюйте надміру, адже жести мають лише підкреслювати слово.

19. Не метушіться у кімнаті групи, оскільки це дратує співрозмовників.

20. Ніколи не обирайте «закриту» позу.

21. У роботі з дітьми уникайте пози «лева» чи «наглядача», адже діти непогано читають мову жестів і педагогу варто її досконало засвоїти.

22. Не допускайте мовленнєвих шаблонів і виразів, слів-паразитів.

23. Не забувайте, що голос педагога має бути відкритим, виразним, гнучким, витривалим. У ньому має звучати впевненість, мажорність.

24. Не припускайте помилок в орфоєпії.

25. Неприпустимо, щоб у педагога були природні дефекти, які не можна виправити.

26. Не слід забувати, що людину, дитину легко образити не тільки словом, а й інтонацією.

27. Не дозволяйте собі спілкуватися мовою «суржика».

28. Не забувайте, що володіння словом, технікою вираження своїх думок, почуттів рідною мовою, різними мовними стилями, технікою драматичного мовлення, фонаційного дихання та дикцією потребує постійного вдосконалення шляхом спеціальних вправ.

Завдання для самоконтролю та самоперевірки

1. Яких умов потрібно дотримуватися у процесі використання творчих завдань?
2. Обґрунтуйте правила поведінки вихователя у нестандартних ситуаціях.
3. Назвіть практичні прийоми акторської психотехніки в роботі вихователя
4. Яких рекомендацій потрібно дотримуватися для виявлення творчого підходу до організації початку заняття?
5. Обґрунтуйте алгоритм вирішення педагогічних задач.

РОЗДІЛ IV
САМОДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНОСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

**4.1. Діагностичні методики визначення сформованості професійної
майстерності педагога**

ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(К. Земфір у модифікації А. Реана), засноване на виявленні внутрішньої та зовнішньої мотивації професійної діяльності

Здебільшого внутрішня мотивація виявляється тоді, коли діяльність суб'єкта має для нього першочергове значення. Якщо в основі професійної діяльності лежать інші інтереси, зовнішні відносно змісту самої роботи (наприклад, престижність, умови роботи, зарплата та ін.), то в такому випадку буде зовнішня мотивація, яка має два полюси: позитивний і негативний.

Інструкція. В таблиці показані основні мотиви професійної діяльності. Дайте оцінку їх значущості для вас за п'ятибальною системою.

Шкала мотивації професійної діяльності

№ з/п	Мотиви професійної діяльності	В дуже незначній мірі 1 бал	Не в дуже значній мірі 2 бали	В середній мірі 3 бали	В значній мірі 4 бали	В дуже значній мірі 5 балів
1	Грошовий заробіток					
2	Прагнення до вдосконалення в роботі, можливість продовження навчання					
3	Прагнення уникати критики з боку керівника і співробітників					
4	Прагнення уникати можливих неприємностей і покарань					
5	Потреба в досягненні					

	поваги і авторитету з боку інших на роботі					
6	Задоволення від самого процесу роботи					
7	Можливість якнайповнішої самореалізації в цьому виді діяльності (за обраною професією)					

Обробка результатів тестування

Підраховуються показники внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої мотивації (ЗМ) та зовнішньої негативної мотивації (ЗНМ) за формулами:

$$ВМ = \frac{п.2 + п.6 + п.7}{2}$$

$$ЗМ = \frac{п.1 + п.7 + п.5}{2}$$

$$ЗНМ = \frac{п.3 + п.4}{2}$$

Інтерпретація результатів тестування

На основі одержаних результатів визначається мотиваційний комплекс особистості, який являє собою певні співвідношення трьох видів мотивації (ВМ, ЗМ, ЗНМ).

До найкращих оптимальних мотиваційних комплексів слід віднести наступні два типи сполучень:

$$ВМ > ЗМ > ЗНМ \text{ і } ВМ = ЗМ > ЗНМ.$$

Найширшим мотиваційним комплексом є тип:

$$ЗНМ > ЗМ > ВМ.$$

Між цими типами розміщені проміжні, з точки зору їх ефективності, мотиваційні комплекси.

При інтерпретації слід враховувати не тільки тип мотиваційного комплексу, але й те, наскільки сильно один тип мотивації перевищує другий за ступенем вираженості.

МЕТОДИКА «ВИБІР УЧИНКУ»

Мета: виявити позицію студентів у ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Інструкція: Із запропонованих варіантів відповідей обери той, який відповідає твоєму вчинку у відповідній ситуації, або допиши власний варіант відповіді.

1. Ти став свідком того, як однокласник незаслужено образив іншого. Як ти вчиниш?

- а) вимагатимеш від кривдника вибачень на адресу потерпілого;
- б) висловиш співчуття тому, кого образили;
- в) втрутишся, якщо потерпілий твій друг, якщо ні – не втручатимешся;
- г) зробиш вигляд, що тебе це не стосується;
- д) або ...

2. Твій однокласник звертається до тебе з проханням дати йому послухати диск із сучасною музикою. Зі слів друзів ти знаєш, що він учора з тебе насміхався. Як ти вчиниш?

- а) виконаєш його прохання;
- б) диск із музикою даси, але зауважиш, що некоректно говорити негарні речі поза очі;
- в) відмовиш йому;
- г) почнеш з'ясовувати стосунки;
- д) або ...

3. Ти випадково, не бажаючи того, заподіяв лихо іншій людині. Як ти вчиниш?

- а) зробиш усе можливе для усунення лиха;
- б) вибачишся, поясниш потерпілому, що не хотів цього;
- в) зробиш вигляд, що ти не винен;

- г) звернеш провину на того, хто потерпів: хай не лізе, сам винен;
- д) або ...

4. Менш здібний і старанний від тебе однокласник отримує від викладача заохочення і похвалу. Як ти вчиниш?

- а) порадієш за успіхи однокласника;
- б) не надаєш особливого значення цьому;
- в) розчаруєшся, образишся, але активних дій не застосовуватимеш;
- г) втрутишся у ситуацію і намагатимешся відновити справедливість;
- д) або ...

5. Твій співрозмовник не прагне тебе зрозуміти і не бажає слухати. Назриває суперечка. Як ти вчиниш?

- а) спокійно поясниш йому, щоб він тебе зрозумів;
- б) залишиш його при своїй думці;
- в) припиниш із ним спілкуватися;
- г) будеш доводити свою правоту;
- д) або ...

6. Друзі чи рідні критикують тебе. Як ти вчиниш?

- а) із вдячністю приймеш їхні зауваження;
- б) не звертатимеш на критику уваги;
- в) висловиш свою незгоду або затамуєш образи;
- г) ображатимешся, злитимешся, критикуватимеш їх у відповідь;
- д) або ...

7. Ти випадково почув, як група однокласників висловлювала на твою адресу справедливі, але не дуже приємні зауваження. Як ти вчиниш?

- а) спробуєш тактовно пояснити товаришам свою поведінку;

- б) переведеш усе на жарт, однак постараєшся виправити свою поведінку;
- в) зробиш вигляд, що нічого не чув;
- г) скажеш товаришам, що вони не кращі від тебе, оскільки критикують поза очі;
- д) або ...

8. Тобі доводиться контактувати з людиною, щодо якої ти відчуваєш неприязнь. Як ти вчиниш?

- а) спробуєш змінити своє ставлення на позитивне;
- б) намагатимешся бути терплячим і дипломатичним;
- в) не звертатимеш на неї уваги, ігноруватимеш її;
- г) даси зрозуміти, що спілкування з нею у тебе не викликає захоплення;
- д) або ...

9. Один із ровесників постійно чіпляє на тебе ярлики, ображає. Як ти вчиниш?

- а) не надаси цьому особливого значення – час найкращий суддя;
- б) обмежиш із ним контакти;
- в) намагатимешся з'ясувати ситуацію;
- г) діятимеш щодо нього тими ж методами;
- д) або ...

10. Тобі доводиться мати справу з невихованою малокультурною особистістю. Як ти вчиниш?

- а) спробуєш знайти підхід і вплинути позитивно на неї;
- б) терпляче вирішуватимеш з нею справу до кінця;
- в) спробуєш обмежити взаємодію з нею;
- г) рішуче поставиш цю людину на місце;
- д) або ...

Обробка одержаних даних. Для визначення позиції у ситуаціях міжособистісної взаємодії потрібно підрахувати суму відповідей кожного типу: вибір відповіді «а» – свідчить про активну, стійко-позитивну позицію у взаєминах. Відповідь «б» – вказує на пасивну стійко-позитивну позицію у міжособистісній поведінці. Вибір відповіді «в» свідчить про нестійкість, ситуативність дій у взаєминах; відповідь «г» означає негативну позицію у взаєминах із іншими. Варіант «д» потребує якісної обробки і співвідноситься із одним із запропонованих вище варіантів.

САМООЦІНКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТИВНОСТІ

Інструкція до тесту

Якщо ти погоджуєшся з твердженням, напиши відповідь «так», якщо не згоден, напиши «ні».

Тестовий матеріал

Група А

1. Я часто прагну до чогось нового, до нових вражень.
2. Мені подобається робота, яка вимагає швидкого і частого переключення з однієї справи на іншу.
3. Я можу швидко перейти від спокою (відпочинку) до інтенсивної діяльності.
4. Я швидко знаходжу спільну мову з іншими (новими) людьми.
5. Я швидко засинаю і прокидаюся.
6. Я швидко освоююся у новому середовищі.
7. Мені подобається, коли з'являються нові люди.
8. Я люблю бувати в новому для себе середовищі.
9. Мені доводиться чути від оточуючих і друзів, що я дуже діяльна і рухлива людина.
10. Новий для мене навчальний матеріал я зазвичай запам'ятовую і засвоюю дуже швидко, хоча іноді здатний так само швидко його й забувати.

Група Б

1. Я не люблю заводити нових знайомств.
2. Мені дуже важко розлучитися з певною думкою, в яку я колись повірив, хоча багато переконливих доказів спростовують її.
3. Нові навички та звички формуються у мене повільно, зате засвоюються дуже міцно.
4. Мене іноді називають флегматичним (або дорікають у повільності).
5. Я не люблю рухливих ігор.

Обробка й інтерпретація результатів тесту

Знайдіть суму позитивних відповідей на твердження групи А (з 1 по 10). Далі аналогічним чином знайдіть суму позитивних відповідей на твердження групи Б (з 11 по 15). Потім від першої суми потрібно відняти другу. Цей показник і свідчитиме про ступінь вашої психологічної гнучкості в процесі діяльності.

Рівні соціально-психологічної адаптивності: 8-10 балів – високий; 6-7 балів – вище середнього; 5 балів – середній; 3-4 бали – нижче середнього; 2-3 бали – низький.

МЕТОДИКА НА ВИЯВЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТА ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ (КОЗ-1)

1. Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтеся?
2. Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними Вашої думки?
3. Чи довго Вас турбує почуття образи, заподіяне Вашим товаришем?
4. Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації?
5. Чи є у Вас прагнення до нових знайомств з різними людьми?
6. Чи подобається Вам займатися громадською роботою?
7. Вам приємніше і простіше проводити час з книгами або за будь-якими іншими заняттями, ніж з людьми?

8. Якщо виникли будь-які перешкоди у здійсненні Ваших намірів, чи легко Ви відступаєте від них?

9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші Вас за віком?

10. Чи любите Ви придумувати й організовувати зі своїми товаришами різні ігри та розваги?

11. Чи важко Ви включаєтеся в нову для Вас компанію?

12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно було б виконати сьогодні?

13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?

14. Чи прагнете Ви домагатися, щоб Ваші товариші діяли відповідно з Вашою думкою?

15. Чи важко Ви освоюєтеся в новому колективі?

16. Чи правда, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обов'язків, зобов'язань?

17. Чи прагнете Ви при слушній нагоді познайомитися і поговорити з новою людиною?

18. Чи часто у вирішенні важливих справ Ви приймаєте ініціативу на себе?

19. Чи дратують Вас оточуючі люди і чи хочеться Вам побути одному?

20. Чи правда, що Ви зазвичай погано орієнтуєтеся в незнайомій обстановці?

21. Чи подобається Вам постійно знаходитися серед людей?

22. Чи виникає у Вас роздратування, якщо не вдається закінчити розпочату справу?

23. Чи відчуваєте Ви почуття утруднення, незручності, якщо доводиться проявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?

24. Чи правда, що Ви втомлюєтеся від частого спілкування з товаришами?

25. Чи любите Ви брати участь у колективних іграх?

26. Чи часто проявляєте ініціативу при вирішенні питань, які зачіпають інтереси Ваших товаришів?

27. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед малознайомих людей?

28. Чи правда, що Ви рідко прагнете доводити свою правоту?

29. Вам не коштує особливих зусиль внести позбавлення в малознайому компанію?

30. Чи берете Ви участь у громадській роботі в навчальному закладі?

31. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?

32. Чи правда, що Ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було відразу прийняте Вашими товаришами?

33. Чи відчуваєте себе невимушено, потрапивши в незнайому компанію?

34. Чи охоче Ви організовуєте різні заходи для своїх товаришів?

35. Чи правда, що Ви не відчуваєте себе досить упевненим і спокійним, коли доводиться говорити що-небудь великій групі людей?

36. Чи часто Ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?

37. Чи правда, що у Вас багато друзів?

38. Ви часто опиняєтеся в центрі уваги своїх товаришів?

39. Ви часто соромитесь, відчуваєте незручність при спілкуванні з малознайомими людьми?

40. Чи правда, що Ви не дуже впевнено відчуваєте себе в оточенні великої групи товаришів?

Примітки:

1 – вкрай низький рівень прояву нахилів до комунікативно-організаторської діяльності;

2 – розвиток комунікативних і організаторських схильностей знаходиться на рівні нижче середнього;

3 – середній рівень прояву комунікативних та організаторських схильностей;

4 – високий рівень прояву комунікативних та організаторських схильностей;

5 – дуже високий рівень прояву комунікативних та організаторських схильностей.

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ (за В. Ф. Ряховським)

Для визначення рівня вашої комунікабельності слід відповісти на запропоновані нижче запитання. Варіанти відповідей: «так», «ні», «іноді»,

1. Вас чекає ординарна чи ділова зустріч. Чи вибиває Вас із колії її очікування?

2. Чи не відкладаєте Ви візит до лікаря до останнього моменту?

3. Чи викликає у Вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах або іншому заході?

4. Вам пропонують поїхати у відрядження туди, де Ви ніколи не були. Чи докладете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?

5. Чи любляете Ви ділитися своїми переживаннями з кимось?

6. Чи дратує Вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до Вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?

7. Чи вірите Ви, що існує проблема батьків і дітей, що людям різних поколінь важко розуміти одне одного?

8. Чи посоромитеся Ви нагадати знайомому, що він забув повернути невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?

9. У ресторані чи в їдальні Вам подали недоброякісну страву. Чи промовчите Ви, лише сердито відсунувши тарілку?

10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не вступите з нею в бесіду і відчуєте себе обтяженим(ою), якщо першою заговорить вона. Чи так це?

11. Чи жахаєтесь Ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру)? Віддасте перевагу відмові від свого наміру чи станете в кінці черги і будете знемагати в очікуванні?

12. Чи боїтесь Ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?

13. У Вас є власні індивідуальні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури і нічий міркування не берете до уваги. Чи так це?

14. Почувши будь-де в кулуарах висловлювання явно помилкової точки зору з добре відомого Вам питання, чи промовчите і не вступите в суперечку?

15. Чи викликає у Вас неприємне почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?

16. Вам краще викласти свою точку зору (міркування, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Слід дати відповіді й підрахувати суму набраних балів. За кожне «так» – 2 очки, «іноді» – 1, «ні» – 0. За класифікатором визначте, до якої категорії людей Ви належите.

30-32 очки – Ви явно некомунікабельні.

25-29 очок – Ви замкнені, мовчазні, віддаєте перевагу самотності.

19-24 очки – Ви певною мірою комунікабельні й у незнайомих обставинах почуваете себе цілком упевнено.

14-18 очок – нормальна комунікабельність.

9-13 очок – Ви досить комунікабельні (іноді навіть занадто).

4-8 очок – комунікабельність Ваша дуже висока; скрізь почуваете себе прекрасно; беретесь за будь-яку справу, хоча далеко не завжди можете її довести до кінця.

3 очки – Ваша комунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь у справи, у яких зовсім некомпетентні, запальні й образливі.

ЯКИЙ ВАШ ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ?

(Н. В. Кіршева, Н. В. Рябчикова)

Виберіть один із запропонованих варіантів відповідей:

1. *Чи вважаєте ви, що оточуючий вас світ можна покращити?*

а) так; б) ні, він і так достатньо гарний; в) так, але тільки в деяких напрямках.

2. *Чи думаєте ви, що самі можете брати участь у значних змінах оточуючого світу?*

а) так, у більшості випадків; б) ні; в) так, у деяких випадках.

3. *Чи вважаєте ви, що деякі ваші ідеї могли би спричинити значний прогрес у тій сфері діяльності, в якій ви їх запропонуєте?*

а) так; б) так, але за сприятливих умов; в) тільки в деякій мірі.

4. *Чи вважаєте ви, що у майбутньому будете відігравати у суспільстві таку роль, що зможете щось принципово змінити на краще?*

а) так; б) це не реально; в) можливо.

5. *Коли ви вирішуєте щось зробити, чи думаєте над тим, що обов'язково здійсните свої починання?*

а) так; б) часто думаю, що можу не зуміти; в) так, часто думаю над цим.

6. *Чи є у вас бажання зайнятися якоюсь справою, про яку ви ще нічого не знаєте?*

а) так; б) невідоме мене не цікавить; в) все залежить від змісту і характеру цієї справи.

7. *Якщо ви займаєтесь якоюсь справою, чи є у вас бажання виконати її якнайкраще?*

а) так; б) задовольняюсь тим, що вдалося зробити; в) так, але тільки у випадках, коли робота мені подобається.

8. *Якщо справа, яку ви не знаєте, вам подобається, чи хотіли б ви про неї знати все?*

а) так; б) ні, мені достатньо навчитися тільки найголовнішому; в) ні, я хотів би задовольнити тільки свою зацікавленість.

9. *Коли ви терпите невдачу, то:*

а) якийсь час упираюся, настоюючи на своєму; б) махну рукою на цю затію, розуміючи, що вона нереальна; в) продовжую цю справу, навіть коли стає очевидним, що перешкоди неминучі.

10. *На вашу думку, треба вибирати професію, виходячи із:*

а) своїх можливостей, подальших перспектив для себе; б) стабільності, значущості, потреби в цій професії у суспільстві; в) переваг, які вона здатна забезпечити.

11. *Ви легко орієнтуєтесь у тих місцях, де були хоч один раз?*

а) так; б) ні, боюся не знайти дорогу; в) так, але тільки там, де місцевість сподобалась і запам'яталась.

12. *Відразу після будь-якої бесіди можете згадати все, про що говорилося?*

а) так, легко; б) всього згадати не можу; в) запам'ятовую і можу згадати тільки те, що мене найбільш цікавить.

13. *Коли ви чуєте слова на незнайомій вам мові, то можете повторити їх по складах, без помилок, навіть не знаючи їх значення?*

а) так, без труднощів; б) так, якщо слова легко запам'ятати; в) повторите, але не зовсім правильно.

14. *У вільний час ви віддасте перевагу:*

а) залишатися наодинці, поміркувати; б) знаходитися серед друзів, знайомих; в) вам байдуже, будете ви один чи серед людей.

15. Ви займаєтесь якоюсь справою. Вирішуєте припинити це заняття тільки тоді, коли:

а) справа закінчена і здається вам виконаною відмінно; б) ви більш-менш задоволені; в) вам ще не все вдалося зробити.

16. Коли ви один (одна):

а) любите помріяти про якісь потаємні речі; б) за будь-яку ціну намагаєтесь знайти для себе заняття; в) інколи любите помріяти про речі, пов'язані з вашою роботою.

17. Коли якась ідея захоплює вас, то ви будете думати про неї:

а) незалежно від того, де і з ким ви знаходитесь; б) можете думати про це тільки наодинці; в) тільки там, де не дуже шумно.

18. Коли ви відстоюєте якусь ідею:

а) можете відмовитись від неї, якщо вислухаєте переконливі аргументи опонента; б) залишитесь при своїй думці, які б аргументи не вислухали; в) зміните свою думку, якщо тиск виявиться досить сильним.

Ключ до тесту

Підрахунки проводяться за кількістю набраних балів:

За відповідь «а» – 3 бали; за відповідь «б» – 1 бал; за відповідь «в» – 2 бали.

Запитання 1, 6, 7, 8 визначають межі вашої допитливості; запитання 2, 3, 4, 5 – віру в себе; запитання 9, 15 – стійкість думок; запитання 10 – амбіційність; запитання 14 – намагання бути незалежним; запитання 16, 17 – здатність відволікатися від дрібниць у важливій справі; 18 – рівень зосередженості.

Ці здатності складають основні якості творчого потенціалу.

49 і більше балів – означає, що в людини значний творчий потенціал, широкі творчі можливості у виборі видів діяльності, їй доступні різноманітні форми творчості.

24 – 48 балів – означає, що у людини нормальний рівень творчого потенціалу, вона має певну кількість якостей, які допомагають їй творити, але є

й проблеми, які гальмують процес творчості. Якщо людина виявить достатньо сили волі, терпіння і бажання творити, то зможе проявити творчість у вибраних видах діяльності.

23 і менше балів – означає, що творчий потенціал у людини невеликий або людина недооцінює свої здібності й особисті якості. Відсутність віри в себе може призвести до думки, що людина взагалі не здатна до творчості. Якщо вона відмовиться від такої думки і проявить настирливість у творчому ставленні до роботи, то зможе змінити ситуацію на краще.

ТЕСТ «МОЯ САМООЦІНКА»

Інструкція: учасникам пропонується заповнити опитувальник, що містить 32 судження, з приводу яких можливі п'ять варіантів відповідей.

Судження	Дуже часто 4 б.	Часто 3 б.	Іноді 2 б.	Рідко 1 б.	Ніколи 0 б.
Мені хочеться, щоб друзі підбадьорювали мене					
Постійно відчуваю свою відповідальність за навчання					
Мене хвилює моє майбутнє					
Багато хто ненавидить мене					
Я менш ініціативний, ніж інші					
Мене хвилює мій психічний стан					
Я боюся здатися невігласом					
Зовнішність інших набагато привабливіша, ніж моя					
Я боюся виступати з промовою перед незнайомими людьми					
Я часто роблю помилки					
Шкода, що я не вмію говорити з людьми як слід					
Шкода, що мені не вистачає впевненості у собі					
Я хотів би, щоб інші люди частіше схвалювали мої дії					

Я занадто скромний					
Моє життя марне					
Багато хто неправильно думає про мене					
Мені нема з ким поділитися своїми думками					
Люди чекають від мене забагато					
Люди не дуже цікавляться моїми досягненнями					
Я трохи соромлюсь					
Я відчуваю, що багато людей не розуміють мене					
Я не відчуваю себе у безпеці					
Я часто хвилююсь даремно					
Я почуваю себе ніяково, коли вхожу до кімнати, де вже сидять люди					
Я почуваю себе скуто					
Я відчуваю, що люди говорять про мене за моєю спиною					
Я впевнений, що люди майже все сприймають легше, ніж я					
Мені здається, що зі мною має статись якась прикрість					
Мене непокоїть думка про те, як люди ставляться до мене					
Шкода, що я не дуже комунікабельна людина					
У суперечках я висловлююсь тільки тоді, коли впевнений у своїй правоті					
Я думаю про те, чого чекає від мене група					

Обробка результатів

Для виявлення рівня самооцінки потрібно підсумувати бали за всіма 32 судженнями:

Від 0 до 25. Свідчить про високий рівень самооцінки, за яким людина, як правило, не обтяжена «комплексом неповноцінності», правильно реагує на зауваження і рідко піддає сумніву власні дії.

Від 26 до 45. Свідчить про середній рівень самооцінки, коли людина рідко страждає від «комплексу неповноцінності» й лише іноді намагається підлаштуватись під думку інших.

Від 46 до 128. Вказує на низький рівень самооцінки, за яким людина болісно сприймає критичні зауваження на свою адресу, намагається завжди зважати на думку інших і часто страждає від «комплексу неповноцінності».

ДІАГНОСТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

(В. В. Бойко)

Інструкція. Вам надається змога здійснити екскурс у багатогранні людські стосунки. З цією метою пропонується оцінити себе в дев'яти запропонованих нескладних ситуаціях взаємодії з іншими людьми.

1. *Перевірте себе:* наскільки ви здатні приймати чи не приймати індивідуальність оточуючих людей. Оцініть ваше ставлення до кожного з 5 висловлювань у дев'яти представлених нижче ситуаціях. Ваші оцінки в балах проставте в колонці «Бали». Підрахуйте суми балів, набраних у дев'яти ситуаціях. Нарахування балів з кожного судження відбувається залежно від того, наскільки правильні ці судження відносно вас:

0 балів – зовсім неправильно;

1 бал – правильно деякою мірою (не сильно);

2 бали – правильно значною мірою (значущо);

3 бали – правильно вищою мірою (дуже сильно).

№з/п	Судження	Бали
1	Повільні люди зазвичай діють мені на нерви.	
2	Мене дратують метушливі, непосидючі люди.	
3	Гамірні дитячі забави переносу важко.	
4	Оригінальні, нестандартні, яскраві особистості зазвичай діють на мене негативно.	
5	Бездоганна у всіх відношеннях людина мене б насторожила.	
	Всього:	

2. *Перевірте себе*: чи немає у вас тенденції оцінювати людей, виходячи із власного «Я». Міру погодження з судженнями, як і в попередньому випадку, виражайте в балах від 0 до 3.

№ з/п	Судження	Бали
1	Мене зазвичай виводить з рівноваги некмітливий співрозмовник.	
2	Мене роздратовують балакучі люди.	
3	Для мене обтяжлива розмова з байдужою мені людиною в автобусі, літаку, якби вона проявила ініціативу.	
4	Для мене обтяжлива розмова з випадковою людиною, у якої нижчий рівень знань і культури.	
5	Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж у мене.	
	Всього:	

3. *Перевірте себе*: наскільки категоричні або незмінні оцінки оточуючих (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

№ з/п	Судження	Бали
1	Сучасна молодь викликає неприємні почуття своїм зовнішнім виглядом (одяг, зачіска, косметика та ін.).	
2	Так звані «мажори» викликають неприємне враження або відсутністю культури, або намаганням щось вихопити для себе в інших будь-якими методами.	
3	Представники окремих національностей у моєму оточенні відверто несимпатичні мені.	
4	Є тип чоловіків (жінок), яких я не можу переносити.	
5	Не можу терпіти ділових людей з низьким професійним рівнем.	
	Всього:	

4. *Перевірте себе*: наскільки ви вмієте приховувати або згладжувати неприємні враження при зіткненні з некомунікабельними якостями людей (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

№ з/п	Судження	Бали
1	Вважаю, що на грубість треба відповідати тим же.	
2	Мені важко приховувати, якщо людина мені не приємна.	
3	Мене дратують люди, які в суперечці намагаються відстоювати власну думку.	

4	Мені не приємні самовпевнені люди.	
5	Зазвичай мені важко утримуватись від зауважень на адресу озлобленої або нервової людини, яка штовхається у транспорті.	
	Всього:	

5. *Перевірте себе:* чи є у вас схильність переробляти і перевиховувати партнера (оцінка суджень від 0 до 3).

№ з/п	Судження	Бали
1	Я маю звичку навчати оточуючих.	
2	Невиховані люди обурюють мене.	
3	Я часто ловлю себе на тому, що намагаюсь кого-небудь виховувати.	
4	Я за звичкою постійно роблю кому-небудь зауваження.	
5	Я люблю керувати близькими.	
	Всього:	

6. *Перевірте себе:* наскільки ви схильні підлаштовувати партнерів під себе, робити їх «зручними» (оцінка суджень від 0 до 3).

№ з/п	Судження	Бали
1	Мене роздратовують люди похилого віку, коли вони в міському транспорті або в магазині з'являються в час, коли там найбільше людей.	
2	Жити в одному номері готелю зі сторонньою людиною для мене просто мука.	
3	Коли партнер не погоджується з моєю правильною позицією, то зазвичай це мене роздратовує.	
4	Я проявляю нетерпимість, коли мені суперечать.	
5	Мене роздратовує, якщо партнер намагається робити щось по-своєму, не так, як мені хочеться.	
	Всього:	

7. *Перевірте себе:* чи притаманна вам така тенденція поведінки (оцінка суджень від 0 до 3).

№ з/п	Судження	Бали
1	Зазвичай я надіюсь, що тих, хто мене образив, життя покарає.	
2	Мене часто звинувачують у буркотливості.	
3	Я довго пам'ятаю образи, вчинені тими, кого я ціную і поважаю.	
4	Не можна прощати співробітникам нетактовні жарти.	

5	Якщо діловий партнер ненавмисне зачепить моє самолюбство, то я на нього всеодно ображусь.	
	Всього:	

8. *Перевірте себе:* наскільки ви терпимі до дискомфортних станів оточуючих (оцінка суджень від 0 до 3).

№ з/п	Судження	Бали
1	Я осуджую людей, які «плачуться у жилетки».	
2	Внутрішньо я не схвалюю колег (приятелів), які в кожному зручному випадку розповідають про свої хвороби.	
3	Я намагаюсь уникати розмов, якщо хтось намагається висловлювати незадоволення своїм сімейним життям.	
4	Зазвичай я без особливої уваги вислуховую сповіді друзів (подруг).	
5	Іноколи мені подобається подратувати кого-небудь з рідних або друзів.	
	Всього:	

9. *Перевірте себе:* які ваші адаптаційні здібності у взаємодії з людьми (оцінка суджень від 0 до 3).

№ з/п	Судження	Бали
1	Зазвичай мені важко поступатися партнерам.	
2	Мені важко налагоджувати стосунки з людьми, у яких поганий характер.	
3	Зазвичай мені важко пристосовуватись до нових партнерів по роботі.	
4	Я уникаю підтримувати стосунки з дещо дивними людьми.	
5	Зазвичай я принципово наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер правий.	
	Всього:	

Обробка й інтерпретація даних

Отже, ви познайомилися з деякими поведінковими ознаками, які свідчать про рівні загальної комунікативної толерантності. Підрахуйте суму балів, одержаних вами з усіх ознак, і зробіть висновок. Чим більше балів, тим нижчий рівень комунікативної толерантності. Максимальна кількість можливих балів – 135 – свідчить про абсолютну нетерпимість до оточуючих, що недопустимо для нормальної особистості.

Одержані 0 балів теж свідчать про неймовірність того, щоб особистість була терпимою до всіх типів партнерів у всіх ситуаціях.

В середньому, як правило, опитані набирають, наприклад, серед медичних та педагогічних працівників таку кількість балів:

- керівники медичних підрозділів – 40 балів;
- медсестри – 43 бали;
- вихователі – 31 бал.

Порівняйте свої дані з наведеними й зробіть висновок про свою комунікативну толерантність.

Зверніть увагу на те, за якими з 9 запропонованих вище ознак у вас найвищі сумарні оцінки. Чим більше балів за конкретною ознакою, тим ви менш толерантні у цьому аспекті стосунків з оточуючими. І навпаки, чим нижчі оцінки з певних ознак, тим ви толерантніші в даних випадках.

Слід зазначити, що одержані дані дозволяють окреслити лише основні тенденції, притаманні вашій взаємодії з партнерами. У безпосередньому живому спілкуванні особистість проявляється більш яскраво і різносторонньо.

МЕТОДИКА «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ»

(М. Рокича)

Методика, розроблена М. Рокичем, заснована на прямому ранжуванні списку цінностей. Автор розрізняє два класи цінностей:

1. Термінальні – переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути. Стимулюючий матеріал представлений набором з 18 цінностей.

2. Інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є переважним в будь-якій ситуації. Стимулюючий матеріал також представлений набором з 18 цінностей.

Це ділення відповідає традиційному діленню на цінності-цілі і цінності-засоби.

Особливості проведення процедури тестування:

Респонденту пред'являються два списки цінностей (по 18 у кожному) або на листах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках респондент привласнює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає у порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає надійніші результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім – інструментальних цінностей.

Для подолання соціальної бажаності та глибшого проникнення в систему ціннісних орієнтацій випробовуваного можливі зміни інструкцій, які дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Так, після основної серії можна попросити випробовуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання:

1. «У якому порядку і в якому ступені (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?»
2. «Як би Ви розташували ці цінності, якби стали таким, яким мріяли?»
3. «Як зробила б це, на Вашу думку, більшість людей?»
4. «Як це зробили б Ви 5 або 10 років тому?»
5. «Як це зробили б Ви через 5 або 10 років?»
6. «Як ранжували б картки близькі Вам люди?»

Обстеження краще проводити індивідуально, але можливе і групове тестування.

Інструкція:

«Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання – розкласти їх у порядку значущості для Вас як принципів, якими Ви керуєтесь у житті.

Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки і, вибравши ту, яка для Вас найбільш значуща, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу по значущості цінність і помістіть її услід за першою. Виконайте

те ж зі всіма картками, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Робіть неспішно, вдумливо. Якщо в процесі роботи Ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинен відображати Вашу дійсну позицію».

Список А (термінальні цінності):

- 1) активне діяльне життя (повнота і емоційна насиченість життя);
- 2) життєва мудрість (зрілість думок і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- 3) здоров'я (фізичне і психічне);
- 4) цікава робота;
- 5) краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
- 6) любов (духовна і фізична близькість з улюбленою людиною);
- 7) матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- 8) наявність хороших і вірних друзів;
- 9) суспільне визнання (пошана оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
- 10) пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- 11) продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- 12) розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- 13) розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
- 14) свобода (самостійність, незалежність у думках, вчинках);
- 15) щасливе сімейне життя;
- 16) щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
- 17) творчість (можливість творчої діяльності);

18) упевненість в собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

1) акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах;

2) вихованість (хороші манери);

3) високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);

4) життєрадісність (почуття гумору);

5) старанність (дисциплінованість);

6) незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);

7) непримиренність до недоліків у собі й інших;

8) освіта (широта знань, висока загальна культура);

9) відповідальність (відчуття обов'язку, уміння тримати своє слово);

10) раціоналізм (уміння логічно мислити, ухвалювати обдумані, раціональні рішення);

11) самоконтроль (стриманість, самодисципліна);

12) сміливість в обстоюваннях своєї думки, поглядів;

13) тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);

14) терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їх помилки);

15) широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);

16) чесність (правдивість, щирість);

17) ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);

18) чуйність (дбайливість).

ЧИ ВМІСТЕ ВИ СПІВПЕРЕЖИВАТИ? (С. В. Дідато)

Як виміряти свою здатність співпереживати іншим? Виберіть відповідь, що найбільш точно описує ваші почуття у подібних ситуаціях.

№з/п	Зміст тверджень	а		б		в		г	
		к	%	к	%	к	%	к	%
1	Зіткнувшись з непередбачуваними обставинами, я починаю нервувати								
	а) зовсім не нервую;								
	б) інколи;								
	в) частково;								
	г) дуже часто.								
2	Навіть коли я абсолютно впевнений, що правий, достатньо терпляче вислуховую аргументи інших на захист їхньої точки зору								
	а) зовсім ні;								
	б) інколи;								
	в) досить терпеливо;								
	г) дуже терпеливо.								
3	Коли я дивлюся мелодраму, то глибоко співчуваю героям								
	а) зовсім ні;								
	б) інколи;								
	в) часто;								
	г) дуже співчуваю.								
4	Коли я знаходжусь поряд з людиною, схвильованою життєвими обставинами, я відчуваю ніяково і мені важко вести бесіду								
	а) зовсім ні;								
	б) інколи;								
	в) досить важко;								
	г) дуже важко.								
5	Я відчуваю ніяково, коли хтось розповідає мені про свої особисті проблеми								
	а) зовсім ні;								
	б) інколи;								
	в) досить ніяково;								
	г) дуже ніяково.								
6	Коли я з кимось розходжусь у думках, то не можу розв'язати цю проблему одразу								
	а) зовсім ні;								
	б) інколи;								
	в) часто так буває;								
	г) абсолютно правильно.								

7	Оточуючі говорять, що я співчутлива людина								
	а) зовсім ні;								
	б) інколи;								
	в) досить часто;								
	г) дуже часто.								
8	Я уявляю різні життєві обставини (приємні і неприємні), з якими можу зіткнутися								
	а) зовсім ні;								
	б) інколи;								
	в) досить часто;								
	г) завжди.								
9	Більшість життєвих ситуацій не можна оцінювати за принципом чорне-біле, зазвичай, істина десь посередині								
	а) зовсім ні;								
	б) інколи не можна;								
	в) часто саме так;								
	г) абсолютно правильно.								
10	Мені стає сумно, якщо я бачу, що в групі з кимось ніхто не спілкується								
	а) зовсім ні;								
	б) інколи;								
	в) часто;								
	г) завжди.								

Підрахунки результатів

За пункт «а» – не додають балів, за «б» – по 1 балу, за «в» – по 2, за «г» – по 3.

25-30 балів – ви дуже співчутлива людина, розумієте почуття інших і тактовно пропонуєте свою підтримку.

12-24 бали – ваша здатність співпереживати не входить за межі норми, ви можете співчувати іншим, але не завжди одразу ж пропонуєте людині моральну підтримку.

0-11 балів – ви не схильні співчувати людям і не можете зрозуміти почуття інших до тих пір, поки самі не потрапите у схожу ситуацію.

Пояснення

Своє співчуття людям ми демонструємо 4 способами.

1 спосіб. Шляхом фантазій і співчуття уявним героям (пункти тесту 3 і 8).

II спосіб. Піклуючись про інших (пункти 5 і 10). Співчутливі люди, які з готовністю розділяють переживання інших, що зіткнулися з труднощами.

III спосіб. Шляхом гнучкого мислення (пункти 2 і 9). Навіть якщо людина, схильна до співпереживання, на початку не розділяє вашу точку зору, її легко переконати.

IV спосіб. Шляхом нервової напруги (пункт 1). Співчутливі люди у більшості випадків дуже чутливі до зовнішніх подразників, тому, зіткнувшись із неприємностями, вони схильні переживати сильні емоційні вибухи.

ДІАГНОСТИКА ЕМОЦІЙНИХ БАР'ЄРІВ У МІЖСОБИСТІСНОМУ СПІЛКУВАННІ (за В.Бойко)

Інструкція. Читайте наведені нижче судження та відповідайте на них «так» або «ні».

Опитувальник:

1. Зазвичай у кінці робочого дня на моєму обличчі втома.
2. Буває, що при першому знайомстві емоції заважають мені справити більш сприятливий вплив на партнерів (розгублююся, бентежуся, замикаюся в собі або, навпаки, багато говорю, веду себе неприродно).
3. У спілкуванні мені часто бракує емоційності, виразності.
4. Мабуть, я здаюся оточуючим надмірно строгим.
5. Я в принципі проти того, щоб демонструвати чемність, якщо цього не хочеться.
6. Я зазвичай вмію приховати від інших спалахи емоцій.
7. Часто у спілкуванні з іншими я продовжую думати про щось своє.
8. Буває, що я хочу виразити іншому емоційну підтримку (увагу, співчуття, співпереживання), однак він цього не відчуває, не сприймає.
9. Часто в моїх очах або у виразі мого обличчя помітна заклопотаність.
10. У діловому спілкуванні я намагаюсь приховати свої симпатії до партнерів.

11. Усі мої неприємні переживання, як правило, «намальовані» на моєму обличчі.

12. Якщо я захоплююся розмовою, то моя міміка стає надмірно красномовною, експресивною.

13. Мабуть, я дещо емоційно скутий.

14. Зазвичай я знаходжуся в стані нервової напруженості.

15. Як правило, я відчуваю дискомфорт, коли доводиться обмінюватися потискаками рук у діловій обстановці.

16. Іноді близькі люди підказують мені: розслаб м'язи обличчя, не криви губи, не зморщуй обличчя тощо.

17. Розмовляючи, я надмірно жестикулюю.

18. В новій ситуації мені важко бути розкутим, природним.

19. Мабуть, моє обличчя часто виражає сум або стурбованість, хоч на душі у мені спокійно.

20. Мені важко дивитись в очі при спілкуванні з малознайомою людиною.

21. Якщо я хочу, то завжди можу приховати ворожість до поганої людини.

22. Мені часто буває чомусь весело без усякої причини.

23. Мені дуже просто зобразити за власним бажанням або на прохання інших різні вирази обличчя: сум, радість, переляк, розпач тощо. Мені говорили, що мій погляд важко витримати.

24. Мені щось заважає виявляти теплоту, симпатію людині, навіть якщо ці почуття до неї відчуваю.

Обробка даних

1. Підведіть підсумки само оцінювання за допомогою запропонованого ключа (бал 1 за кожний збіг вашої відповіді з наведеним нижче ключем).

2. Невміння керувати емоціями, дозувати їх (відповіді «так» на запитання 1, 11, 16 та «ні» на запитання 6, 21).

3. Неадекватний прояв емоцій (відповіді «так» на запитання 7, 12, 17, 22 та «ні» на запитання 2).

4. Негнучкість та невиразність емоцій (відповіді «так» на запитання 3, 8, 13, 18 та «ні» на запитання 23).
5. Домінування негативних емоцій (відповіді «так» на запитання 4, 9, 14, 19, 24).
6. Небажання зближуватися з людьми на емоційній основі (відповіді «так» на запитання 5,10,15, 20,25).

Інтерпретація даних. Підрахуйте загальну суму набраних вами балів. Вона може коливатися в межах 0-25. чим більше балів, тим очевидніші ваші емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні. Однак, якщо ви набрали дуже мало балів (0-2), то це свідчить або про вашу нещирість у своїх відповідях, або про те, що ви надто погано знаєте себе. Якщо ви набрали не більше ніж 5 балів, то емоції, зазвичай, не заважають вам спілкуватися ї іншими; 6-8 балів – у вас є деякі емоційні проблеми у повсякденному спілкування; 9-12 балів – свідчення того, що ваші «щоденні» емоції певною мірою ускладнюють взаємодію з людьми; 13 балів і більше – емоції шкодять встановленню контактів з ними, можливо, вам притаманні якісь дезорганізуючі реакції чи стани.

Зверніть увагу, чи немає у вас конкретних «перешкод» (це ті параметри, за якими ви набрали 3 і більше балів).

ТЕСТ «ВИЗНАЧЕННЯ СТИЛЮ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ»

Мета: визначення стилю поведінки кожного учасника в конфліктних ситуаціях.

Учасники отримують матеріали з тестами, де необхідно, уважно прочитавши твердження, визначити, наскільки вони відповідають їхнім діям під час конфліктів. Чим більшою є загальна сума балів певної стратегії вирішення конфліктів, тим частіше вона використовується, і навпаки.

Питання для обговорення: Які стратегії, на вашу думку, найбільш ефективні? Яким чином можливо навчитися ефективній стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях?

Інструкція: Уважно прочитайте вислови і прислів'я. Визначте, наскільки кожне прислів'я відповідає вашим діям під час конфліктів: 5 - відповідає в усіх випадках; 4 - відповідає у більшості випадків; 3 - деколи відповідає; 2 - відповідає, але дуже рідко; 1 - ніколи не відповідає.

1. Від суперечки легше утриматися, аніж потім здихатися її.	
2. Якщо ви не можете примусити людину думати так, як ви робите, то примусьте її робити так, як ви думаєте.	
3. Теплі слова розтоплюють холодні серця.	
4. Послуга за послугу.	
5. Давай приходь і подумаємо разом.	
6. Під час суперечки заслуговує похвали той, хто перший замовкне.	
7. Чия сила, того й правда.	
8. Солодкі слова роблять солодким рух уперед.	
9. Краще синиця у руках, аніж журавель у небі.	
10. Істина знаходиться в знаннях.	
11. Той, хто б'ється і тікає, доживає до нової битви.	
12. Той перемагає блискуче, хто примушує своїх ворогів тікати.	
13. Убий ворога своєю надмірною добротою.	
14. Чесний обмін думками не приведе до суперечки.	
15. Ніхто не може претендувати на істину, але кожен може зробити свій	

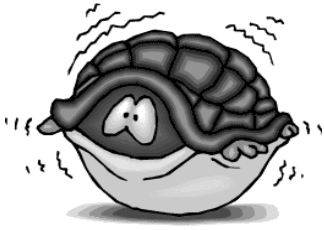
внесок у неї.	
16. Тримайся подалі від тих, хто незгідний з тобою.	
17. Тільки той, хто вірить у перемогу, перемагає на полі битви.	
18. Добре слово мало коштує, та дорого цінується.	
19. Зуб за зуб — це чесна гра.	
20. Тільки той, хто готовий відмовитися від власного права на істину, збагатиться від істин, які знають інші.	
21. Уникайте сварливих людей — вони зроблять ваше життя нещасним.	
22. Людина, яка не тікає сама, змушує тікати інших.	
23. М'які слова забезпечують гармонію.	
24. Хочеш мати хорошого друга - зроби йому щось приємне.	
25. Відкрито говори про свої конфлікти і йди їм назустріч — тільки це приведе до їх найкращого вирішення.	
26. Найкращий спосіб улагодження конфліктів — уникати їх зовсім.	
27. Займаю тверду, рішучу позицію (на тім стою і не можу інакше).	
28. Лагідність перемагає гнів.	
29. Краще щось, аніж нічого з того, що ти хочеш.	
30. Щирість, чесність і довір'я гори звернуть.	
31. Немає нічого важливішого, ніж те, за що тобі треба боротися.	
32. У світі завжди були й будуть переможці і переможені.	
33. Вони на тебе з каменем, а ти до них з прихильністю.	
34. Якщо двоє йдуть на компроміс, то справедливе рішення гарантоване.	
35. Правди можна досягти тільки воюючи.	

Чим більшою є загальна сума балів за певною стратегією розв'язання конфліктів, тим частіше ви схильні застосовувати цю стратегію. Чим менша загальна сума, тим рідше ви користуєтесь нею.

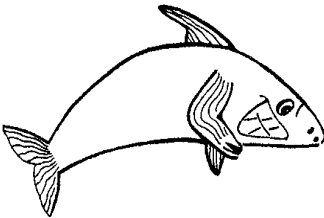
Підрахунок кількості набраних балів

Ухиляння	Суперництво	Пристосування	Компроміс	Співробітництво
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35

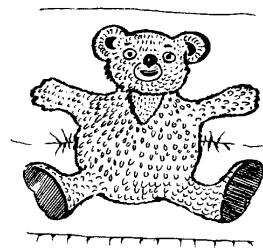
КЛЮЧ ДО ТЕСТУ

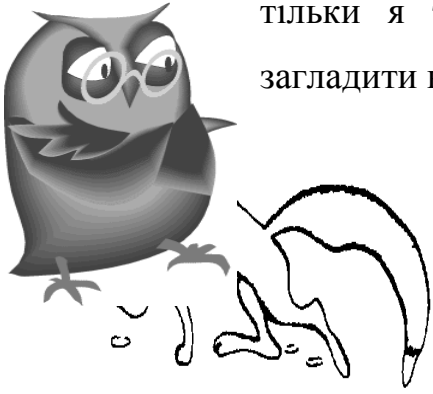
1. **Черепаха (ухиляння).** Черепахи втікають і ховаються у свій панцир, щоб обминати конфлікти. Вони відмовляються від власних цілей та стосунків. Вони тримаються далі як від спірних питань, через які виникає конфлікт, так і від людей, до яких він причетний. Вони почувають себе безпомічними. Вони вважають, що намагатися вирішувати конфлікт - справа повністю безнадійна. Вони переконані, що легше втекти (фізично та психологічно) від конфлікту, аніж зіткнутися з ним.

2. **Акула (суперництво).** Акули намагаються перемагати опонентів тим, що силоміць примушують їх приймати потрібне їм рішення конфлікту. Для них найважливішими є власні цілі, а стосунки з людиною мають дуже мале значення. Вони будь-якою ціною готові добиватися своїх цілей. Потреби інших людей їх не турбують, їх мало хвилює те, чи вони комусь подобаються, чи проявляє хтось до них прихильність. Акули переконані, що конфлікти вирішуються тоді, коли один перемагає другого, який програє. Вони хочуть бути переможцями. Перемога, на їхню думку, дає людям почуття гордості та успіху. Поразка викликає почуття безсилля, неадекватності і невдачі. Вони намагаються здобути перемогу, приголомшуючи суперників, нападаючи раптово, а також залякуючи або загрожуючи їм з позиції сили.

3. **Плюшевий ведмедик (приспосовання).** Для ведмедиків - стосунки найважливіші, а власні цілі не мають великого значення. Ведмедики хочуть подобатися, хочуть, щоб усі їх любили і цінували. Вони вважають, що краще уникнути конфлікту заради гармонії, і впевнені, що конфлікти не можна обговорювати без шкоди для стосунків. Вони бояться завдати болю, образити, псувати стосунки під час конфлікту. Щоб зберегти стосунки, вони готові пожертвувати особистими цілями. Плюшеві ведмедики немовби кажуть: "Я пожертвую власними цілями, роби все, що ти хочеш, аби

тільки я тобі подобався". Плюшеві ведмедики намагаються загладити конфлікт, боячись зіпсувати стосунки.

4. **Лисиця (компроміс)**. Лисиці невибагливі як у своїх цілях, так і в стосунках з іншими людьми. Лисиці шукають компромісу. Вони жертвують частиною своїх домагань під час конфлікту і переконують іншу особу поступитися теж якоюсь

часткою своїх цілей. Вони шукають такого рішення конфлікту, коли б обидві сторони мали якусь вигоду — «золоту середину», між двома крайніми позиціями. Вони готові жертвувати заради досягнення згоди для спільного добра як частиною своїх домагань, так і стосунків.

5. **Сова (співробітництво)**. Соби дуже високо цінують власні цілі та стосунки. Вони розглядають конфлікти як проблему, яку треба розв'язувати, і шукають таке рішення, яке б задовольнило як їхні власні цілі, так і цілі супротивної сторони в конфлікті. Соби сприймають конфлікти як засіб поліпшення стосунків шляхом послаблення напруження між двома людьми. Вони намагаються розпочати дискусію, яка розцінила б конфлікт як проблему. Шукаючи рішення, які б задовольнили як їх самих, так і іншу особу, сови підтримують стосунки. Соби не заспокоюються доти, доки не знайдене рішення, яке б задовольнило і власні, і чужі цілі. Вони також не заспокоюються доти, доки напруга не спаде і негативні емоції не будуть повністю зняті [36].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агалець І.О. PR-технології професійного іміджу суб'єктів освітнього процесу: формування та орієнтири розвитку. *Інноваційний розвиток освіти в Україні й зарубіжжі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів* : огляд. вид. Київ, 2019. С. 107-128.
2. Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей : метод. реком. для педагогів дошкільних навчальних закладів. Київ : Агентство «Україна», 2016. 100 с.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / Наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко. 3-тє вид., випр. Київ : Світич, 2009. 430 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33.
https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
5. Баранова Н. П. Тренінги для вчителів з педагогічної майстерності. Харків: Основа, 2012. 159 с.
6. Бартків О. С., Дурманенко О.Л. Основи педагогічної майстерності вихователя ЗДО : навч.-метод. рекомендації. Луцьк, 2020. 88 с.
7. Бартків О.С. Фреймовий підхід при вивченні теми «Соціально-педагогічна робота з дітьми з розладами аутистичного спектра». *Науковий вісник Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*. Серія «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології», 2019. № 2. С. 204-216.
8. Бех І. Готовність педагога до інноваційної діяльності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 13. С. 3-8.
9. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 344 с.

- 10.Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія Київ. Світич, 2006. 304 с.
- 11.Бібік С. Нетикет, або мережевий етикет, Культура слова. 2015. Вип. 82. С. 125-128.
- 12.Богуш А. Методична спрямованість педагогічної спадщини Василя Сухомлинського: методична абетка вчителя. К,, 2019. file:///C:/Users/Admin/Downloads/alla_babiar,+%D0%91%D0%BE%D0%B3%D1%83%D1%88+%D0%90.+27-33.pdf
- 13.Вайніленко Т. В. Основи професійного самовдосконалення педагога : метод. реком. Київ : НІГУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 20с.
- 14.Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч.-метод. посіб. Львів : Норма, 2005. 343 с.
- 15.Візуал, аудіал, кінестетик - хто вони?*Вихователь-методист дошкільного закладу*. Київ : «МЦФЕР-Україна», 2013.№ 2 (лютий). С. 40-41.
- 16.Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ : Академія, 2016. 256 с.
17. Галацин К.О Формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі позааудиторної роботи: дис.. канд.. пед.. наук. : 13.00.07. Київ, 2014. 216 с.
- 18.Гарькавець С., Волченко Л.Спількування в педагогічному процесі : навч. посіб. Житомир, 2021, 100с.
- 19.Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Видання друге, доповнене. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
- 20.Дичківська І. М. Інноваційна компетентність педагога. *Дошкільне виховання*. 2010. № 1. С. 7.
- 21.Дурманенко Є. А. Конфлікти в педагогічному процесі. Луцьк : Вежа, 2003. 313 с.

22. Загородня Л. П., Титаренко С. А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2010. 319 с.
23. Зязюн І. Краса педагогічної дії : навч. посіб. Київ : Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
24. Івах С. М. Управління в системі дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2013. 192 с.
25. Інновації в дошкільній освіті. Програми, технології, проекти, ідеї, досвід: посіб. на допомогу дошк. праців. / Авт.-упоряд.: Л. Калуська, М. Отрощенко. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 378 с.
26. Інноваційна діяльність вчителя: термінологічний словник / За заг. ред. О. І. Огієнко. Київ : СПОД НАПНУ, 2016. 120 с.
27. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: навчальний посібник. Х.: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.
28. Коваленко О. Вимоги суспільства до особистості вихователя дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2017. № 3.2 (43.2). С. 18-23.
29. Коновалова К.І. Формування професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі фахової підготовки: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 К., 2018. 309 с.
30. Кононенко А. О. Психологічні складові індивідуального іміджу сучасного педагога. Одеса, 2013. 20 с.
31. Кононко О. Педагог в контексті особистісно орієнтованої дошкільної освіти. *Теорет.-метод. проблеми виховання дітей та учн. молоді* : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ-Житомир, 2005. Вип. 7. С. 17-28.
32. Кордубан М., Толкачева Ю. Формування професійного іміджу майбутніх фахівців дошкільної освіти під час їх навчання в закладі вищої освіти: *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 40, том 2, 2021. С. 195-199.

33. Косенко Ю. М. Основи педагогічної майстерності вихователя: навч.-метод. посіб. для студентів вищих навчальних закладів за спеціальністю «Дошкільна освіта» Маріуполь, 2014. 360 с.
34. Крутій К. Інноваційна діяльність у сучасному ДНЗ: методика. *Дошкільне виховання*. 2005. № 5. С. 5.
35. Кушнір В.М. Формування умінь педагогічного спілкування з батьками у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти : <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/11830/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%96.pdf>
36. Макаренко А.С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду/ Твори: В 7 т. К., 1954.
37. Макаренко С.І. Проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти. Професійна підготовка педагогів дошкільної освіти в умовах європейського вибору: проблеми, пошуки, здобутки : монографія / [Брежнєва О.Г., Березіна О.О., Бухало О.Л. та ін.]. Мелітополь, 2020. С. 114-137.
38. Макаренко С.І. Професійна майстерність працівників дошкільних навчальних закладів у форматі нового педагогічного мислення. *Педагогічна скарбниця Донеччини*. 2012. №2. С.13-14.
39. Макаренко С.І. Самоменеджмент як необхідна умова професійного розвитку майбутнього керівника ЗДО. *Актуальні проблеми науки та освіти: збірник матеріалів ХХІІІ підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ* / за заг. ред. М.В. Трофименка. Маріуполь: МДУ, 2021. С. 154- 156.
40. Макєєва Т. Професійний імідж вихователя дошкільного навчального закладу та його структура : http://nbuv.gov.ua/jpdf/Ppps_201_2_41_9.pdf.

41. Максименко С. Д. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2014. 264 с.
42. Марєєва Т. Позитивний професійний імідж майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу: актуальність та перспективи наукових досліджень:
<https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/2625/1/mareeva.pdf>
43. Марченко О. Г. Основи педагогічної майстерності. Харків : Основа, 2009. 112 с.
44. Межеричька О. Впровадження іміджології як компонента навчального процесу у вищих закладах освіти. *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 3. С 1–11.
45. Мельник І.М. Аспекти професійного становлення майбутнього педагога. *Молодий вчений*". Херсон, 2018. №3(55), березень, 2018. С.570 -574.
46. Мельник І.М., Заремба Л.В. Домінанти професіоналізму педагогічної діяльності вихователя ЗДО: *Науковий журнал Acta Paedagogica Volynienses*, 2021. Вип.4. С.3-11.
47. Мельник І.М., Заремба Л.В. Мистецтво спілкування – невід'ємна складова педагогічної майстерності вихователя ЗДО. *Науковий журнал "Молодий вчений"*. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2020. №10(86), жовтень, 2020. С.404-409.
48. Мельник І.М., Секида Т.В. Психолого -педагогічні механізми формування мовленнєвої компетентності у дітей старшого дошкільного віку *Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації*: зб. матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Луцьк: 29 квітня. 2021 С.63-67.

- 49.Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / [О. Л. Кононко, З. П. Плохій та ін.]. К. : Світич, 2009. 208 с.
- 50.Мосьпан М. О. Психологічний супровід розвитку та формування засобів саморегуляції в конфліктних ситуаціях педагогічної діяльності. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. / Том 10. Вип. 27. Київ, 2015. С. 336-344.
- 51.Муравйова Н. В., Федорова О. Формування інноваційного простору дошкільної освіти : наук.-метод. посіб. К., 2012. Ч. 1. С. 13-22.
- 52.Національна рамка кваліфікацій : <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>
- 53.Носовець Н.М. Сутність і зміст педагогічної майстерності сучасного вчителя. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. Чернігів: ЧДПУ, 2010. С. 156-159.
- 54.Олійник І. Щодо визначення сутності конструкту «педагогічна майстерність» у науково-педагогічній літературі. *Людинознавчі студії*. Педагогіка. 2017. Вип. 4. С. 197-207.
- 55.Освітньо-професійна програма підготовки здобувачів фахівців освітнього ступеня бакалавр галузі знань 01 Освіта за спеціальністю 012 Дошкільна освіта.
https://eenu.edu.ua/sites/default/files/Files/osvitnya_programa_bak_do_denna_2018_perspektiva_.pdf
- 56.Основи педагогічної майстерності : навч.-метод. посібник / упоряд. Наталія Мачинська, Анна Федорович, Наталія Яремчук. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 286 с.
- 57.Основи педагогічної майстерності : методичні вказівки щодо організації самостійної роботи з навчальної дисципліни здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Маріуполь : Маріупол. держ. ун-т, 2022. 85 с.

58. Основи педагогічної майстерності. <http://mallipg.blogspot.com/p/2.html>
59. Основи педагогічної майстерності : опорні конспекти лекцій для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 014 «Середня освіта (фізична культура)», освітній ступінь «бакалавр» : навчальний посібник / укладач Хома Т.В. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2021. 112 с.
60. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навч. посіб. Київ, 2013. 296 с.
61. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. Київ : Знання України, 2015. Т. 1. 420 с.
62. Пантюк М. Організація ігрової діяльності в дошкільному віці : навч. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І.Франка, 2011. 146с.
63. Педагогічна майстерність/ за ред. І.Зязюна : підручник, 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
64. Педагогічна майстерність : хрестоматія / Упорядн. І. А. Зязюн. Київ: б.в., 2008. 462 с.
65. Педагогічна майстерність сучасного вчителя: теорія і практика : підручник / Бельчева Т. Ф., Ізбаш С. С., Елькін М. В. [та ін.]. 2-ге вид. Мелітополь : Видавничий дім ММД, 2012. 364 с.
66. Педагогічна майстерність . Хрестоматія: навч. посіб. / [Упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базидевич, Т.Г. Дмитренко та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. 2-е вид., допов. і перероб. К.: Вища шк., 2006. 606 с.
67. Педагогічна енциклопедія. Закарпаття, 2021. 551 с. <https://lib.itc.gov.ua/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=4479>
68. Пентилюк М.І. Культура професійного спілкування майбутніх фахівців. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* 2015. № 4 (51). С. 144–151.
69. Пихтіна Н.П. Основи педагогічної техніки : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 316 с

70. Погрібняк Н. Самоосвіта педагога як складова проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу. Педагогічне проектування як засіб становлення і розвитку ключових компетентностей суб'єктів освітнього простору : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. 14-15 жовтня 2010 р. / За заг. ред. проф. К. Л. Крутій, Є. М. Павлютенкова. Запоріжжя : ЛПС ЛТД, 2010. С. 175-180.
71. Половенко О. В., Кірішко Л. М. Безперервна освіта педагога за індивідуальною освітньою траєкторією : навч.-метод. посіб.]. Кропивницький, 2018. 60 с.
72. Полякова Г. Напрями моделювання індивідуальної траєкторії безперервної освіти й самоосвіти педагогічних працівників. *Теорія та методика управління освітою*. № 3, 2010 р. С.1-11.
73. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Київ : Академвидав, 2004. 456 с.
74. Попиченко С. Роль комунікативної компетенції в технології створення іміджу педагога-вихователя дошкільного навчального закладу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Ppps_2012_41_9.pdf.
75. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. В. Возна, О. Л. Максименко [та ін.]. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 264 с.
76. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 160 с.
77. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна, Т. В. Дяченко та ін. - Тернопіль : Мандрівець, 2013. 104 с.
78. Професійний стандарт Вихователь закладу дошкільної освіти» та професійного стандарту «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogoobgovorennya-proyekt-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu->

[doshkilnoyiosviti-ta-proyekt-profesijnogo-standartu-kerivnik-direktor-zakladu-doshkilnoyiosviti](#)

79. Психодіагностичне забезпечення профорієнтації в системі педагогічної освіти : [посібник] / Є. В. Єгорова, О. М. Ігнатович, В. В. Кобченко, Н. І. Литвинова, І. Б. Марченко, О. Л. Мерзлякова, В. В. Синявський, Г. П. Татаурова-Осика, А. М. Шевенко ; за ред. О. М. Ігнатович. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 228 с. <http://lib.iitta.gov.ua/>
80. Султанова Л., Тринус О. Професійне самовдосконалення майбутніх педагогів у контексті Нової української школи: навч. посіб. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 179 с.
81. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підруч. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
82. Скоморовська І. А. Вступ до спеціальності: навч.-метод. реком. для студентів спеціальності «Дошкільна освіта». Івано-Франківськ: «Симфонія форте», 2015. 72 с.
83. Словник термінології з педагогічної майстерності / За ред. Н. М. Тарасовича. Полтава : ПДП ім. В. Короленка, 1995. 63 с.
84. Смалько О. Формування у студентів закладів вищої освіти відповідального ставлення до батьківства в процесі позааудиторної виховної роботи : монографія Луцьк : АКВА ПРІНТ, 2017. 140 с.
85. Султанова Л., Тринус О. Професійне самовдосконалення майбутніх педагогів у контексті Нової української школи: навч. посіб. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 179 с.
86. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. Вид. четверте. К., 1973. 288 с.
87. Теличко Н. В. Теорія і методика формування основ педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкових класів : монографія. Київ, 2014. 522 с.
88. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності : навч. посіб. Київ : ДАККіМ, 2010. 244 с.

89. Тищук Л. І. Творчість як умова особистісного розвитку і підвищення рівня професійної майстерності педагога дошкільного навчального закладу. *Обдарована дитина*. 2008. № 6. С. 19-25.
90. Ткаченко Л. Креативність і творчість: сучасний контент. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 9-10. С. 32-35.
91. Токарева Н. М. Вікова і педагогічна психологія : підручник. Київ, 2017. 480с.
92. Трофаїла Н. Професійний імідж вихователя закладу дошкільної освіти. Педагогічні науки: реалії та перспективи : збірник наукових праць / ред. кол. : В. Андрущенко (гол. ред.) та ін. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 68. С. 216–219.
93. Федорович А. В. Вихователь як організатор педагогічного спілкування у дошкільних навчальних закладах // Виховання дітей та молоді у демократичному суспільстві (на прикладі Польщі та України) / Наук. ред. М. Чепіль, В. Петрик, М. Страдовські. Варшава, 2013. С. 57-67.
94. Федорович А. В., Матвієнко О.В. Культура мовлення як складова професіоналізму педагога // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. Матвієнко О. В. ; укл. доц. Кудіна В. В. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2012. Вип. 46. С. 32-35.
95. Федорович А. В. Методична робота як засіб підвищення професійної компетентності вихователів дітей дошкільного закладу. *Молодь і ринок*. 2017. № 11 (154) листопад. С. 107-112.
96. Федорович А. В. Основи педагогічної майстерності : навч. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2011. 124 с.
97. Хатунцева С. М. Теоретичні і методичні засади формування у майбутніх учителів готовності до самовдосконалення у процесі індивідуалізації професійної підготовки. дис. доктора пед. наук за : 13.00.04. Бердянськ, Запоріжжя, 2018. 561с.

- 98.Цветкова Г. Професійно-педагогічне самовдосконалення викладачів ВНЗ: специфіка, структура, етапи. Рідна школа. № 12. 2012. С. 33-38
- 99.Швец Т.А. Педагогічні умови формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2016. 20 с.
100. Щербина Д. В. Невербальна культура педагога : метод. реком. до проведення лабораторних занять з курсу «Основи педагогічної творчості та майстерності». Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 58с.
101. Я вчуся бути вихователем: професійні поради / Упоряд. Т. Вороніна. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ГЛОСАРІЙ

Акмеологія – наука, яка виникла на стику природничих, суспільних та гуманітарних дисциплін, що вивчають феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на сходах її зрілості і особливо при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку .

Артикуляція – (від лат. articulatio – розчленування) – сукупність рухів і положень вимовних органів, необхідних для утворення звука мови

Артикуляція – сумісна робота мовних органів (губ, язика, м'якого піднебіння, голосових зв'язок), що забезпечують вимову звуків мови та різноманітність їх комплексів, які складають склади, слова.

Авторитарний стиль - стиль диктату, коли підлеглий розглядається тільки як пасивний виконавець і йому фактично відмовлено у праві на самостійність та ініціативу.

Академічне красномовство - ораторська діяльність науковця та викладача, що доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки.

Акція (від лат. - дія, дозвіл) - п'ятий, завершальний, розділ класичної риторики, призначення якого полягає в тому, щоб підготувати оратора зовнішньо і внутрішньо до виступу.

Анадиплозис (від грец. - подвоєння) - лексико-синтаксичне повторення слова (словосполучення) у кінці рядка (речення), яке ніби підхоплюється на початку наступного речення.

Атракція - візуально фіксоване емоційне ставлення людини до когось або чого-небудь як прояв до нього симпатії чи готовності спілкуватися.

Атрактивний (від лат. - стягування) - привабливий, симпатичний; ефектний.

Аутогенне тренування (від грец. «аутос» - сам і «генос» - рід, народження) - тренування, яке породжує зміни в самопочутті людини.

Бесіда - метод, за допомогою якого здійснюється процес спілкування, це джерело взаємовідносин між вихователем і вихованцями.

Бібліотерапія - засіб керування психічним станом людини під час читання художньої літератури.

Виразність - це така комунікативна якість, завдяки якій здійснюється вплив на емоції, на почуття аудиторії.

Вистава - твір театрального мистецтва, якому властива образна єдність.

Виховуюча ситуація - це спеціально організовані педагогічні умови з метою виявлення чи формування в процесі життєдіяльності дітей системи відповідних ставлень.

Внутрішня техніка - створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування педагога на майбутню діяльність через вплив на розум, волю і почуття.

Гіпотеза - логічний, центральний елемент доказу.

Голос утворюється в результаті змикання і розмикання голосових зв'язок під тиском повітря, яке видихається. Характеристики голосу: гнучкість, політність, діапазон, тембр, мелодика, сила.

Дикція (від лат. dictio – вимова) – чітка та ясна манера вимовлення слів, складів і звуків.

Експресія – виразність; сила прояву почуттів, переживань. Експресивні реакції є зовнішнім проявом емоцій і почуттів людини в міміці, пантоміміці, голосі і жестах .

Жест – виразний рух рук.

Здібності – індивідуально-психологічні якості особистості, які реалізуються спеціалізованими функціональними системами головного мозку і які при сприятливих умовах в найбільшій мірі визначають успішність засвоєння

і продуктивність виконання якої-небудь діяльності чи ряду діяльностей (ігрової, навчальної, трудової, спортивної, комунікативної та ін.)

Імідж викладача – стереотипізований образ конкретного об'єкта, який існує в масовому пізнанні

Індивідуальний стиль діяльності – характерна для даного індивіда система навичок, методів, прийомів вирішення завдань тієї чи іншої діяльності, що забезпечує успішне її виконання

Індивідуальність – сукупність рис, що визначають самотність людини, її відмінність від інших людей; своєрідність психіки та особистості індивіда, її неповторність

Інновація – введення нової мети, змісту, методів і форм навчання та виховання, в організацію сумісної діяльності педагога і студента; зміна в стилі мислення .

Комунікабельність (від лат. communico – з'єдную, повідомляю) – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість

Культура – (від лат. cultura – виховання, освіта, розвиток) сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюють в результатах продуктивної діяльності

Культура мови – дотримання установлених норм вимови, слово- та формовживання й побудови фраз

Культура поведінки – дотримання основних вимог і правил людського співжиття, вміння знаходити правильний тон у спілкуванні з оточуючими

Лекція (лат. lectio – читання) – систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки.

Міміка – (гр. mimikos – наслідувальний) рух лицевих м'язів, що відображають внутрішній душевний стан

Міміка – виражальні рухи м'язів обличчя людини, які супроводять її психічні процеси

Міміка – зовнішній вираз психічних станів, в першу чергу емоційних, що проявляються в сукупності координованих рухів, м'язів обличчя, виразу очей

Мова – основний засіб спілкування і взаємного розуміння в людському суспільстві, сукупність відтворюваних мовними органами загальноприйнятих у межах певного суспільства звукових знаків для предметів, явищ дійсності й відображень їх у свідомості, а також загальноприйнятих правил комбінування цих знаків у процесі вираження думок

Мораль – (лат. *moralis* – моральний, від *more* – звичаї) – одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей

Навіювання, сугестія – в широкому розумінні – будь-який психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, порада), в наслідок якого в людини, що зазнає навіювання, всупереч (а іноді і проти) її волі і свідомості виникають певні уявлення, судження, вчинки. У вузькому розумінні навіювання – психічний вплив на людину, яка перебуває в стані гіпнозу

Навчально-виховний процес – система організації навчально-виховної діяльності, в основі якої – органічна єдність і взаємозв'язок викладання й учіння; спрямована на досягнення цілей навчання й виховання

Оратор (лат. *orator* , від *oro* – говорю) – особа, яка виголошує промову, володіє майстерністю публічного виступу

Організаторські здібності – сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння організаторською діяльністю, її ефективного виконання

Особистість викладача ЗВО – комплекс якостей та властивостей, необхідних для успішної педагогічної діяльності

Особистість, особа – у широкому розумінні – конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей; у вузькому,

філософському розумінні – індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства

Пантоміміка – виражальні рухи тіла людини

Педагог – особа, фахом якої є навчання й виховання (викладач і вихователь середнього спеціального навчального закладу, ЗВО тощо).

Педагогічна майстерність – це характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність)

Педагогічна творчість – оригінальний і високоефективний підхід викладача до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання

Педагогічний етикет – це сукупність правил і моделей моральної поведінки педагога в типових ситуаціях та обставинах педагогічної діяльності

Педагогічний такт – почуття міри в здійсненні засобів педагогічного впливу на студентів

Педагогічний такт, педагогічна тактовність (від лат. *tactus* – дотик, відчуття, почуття) – почуття міри в застосуванні засобів педагогічного впливу на дітей

Педагогічні здібності – індивідуально-психологічні властивості особистості педагога, які при сприятливих умовах найбільш визначають успішність засвоєння і продуктивність виконання педагогічної діяльності

Педагогічні здібності – сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення

Передовий педагогічний досвід – сукупність знань і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків минулої педагогічної діяльності. Передовий педагогічний досвід збагачує практику навчання й виховання, сприяє розвитку

педагогічної думки і служить найбільш вірним і надійним критерієм істинності вироблених педагогікою теоретичних положень, принципів, правил, методів навчання й виховання і організаційних форм навчання підростаючих поколінь

Перцепція (лат. perceptio – сприймання, пізнавання)– чуттєве сприйняття зовнішніх предметів

Професіоналізм – висока підготовленість до виконання завдань професійної діяльності

Психотехніка – галузь психології, яка вивчає проблеми практичної діяльності людей у конкретно-прикладному аспекті

Психотехніка – одна з галузей прикладної психології, яка розробляє проблеми психології та психофізіології праці

Рефлексія соціально-психологічна – розуміння іншого шляхом міркування за нього

Риторика, реторика (грец. ораторське мистецтво) – наука красномовства

Самовдосконалення – прагнення людини до високої оцінки і самооцінки своєї особистості і викликана цим прагненням поведінка

Самоосвіта – освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі

Самостійність – одна з ведучих якостей особистості, що виражається в умінні поставити визначену ціль, наполегливо йти до її виконання особистими силами, відповідально відноситися до своєї діяльності, діяти при цьому свідомо і ініціативно не тільки в знайомому оточенні, але й в нових умовах, що вимагають прийняття нестандартних вирішень

Спілкування в соціальній психології – складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, належності тощо

Спостережливість – здатність, що виявляється в умінні помічати суттєві, характерні, навіть малопомітні властивості предметів і явищ

Техніка педагогічна – комплекс знань, умінь і навичок, необхідних педагогу для чіткої й ефективної організації навчальних занять, ефективного застосування на практиці обраних методів педагогічного впливу як на окремих студентів, так і на колектив у цілому

Увага – форма психічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших

Уміння – здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок

ДЕСЯТЬ «ЗАПОВІДЕЙ» ВИХОВАТЕЛЯ

1. У гуманістичному суспільстві виховання може бути тільки гуманістичним. Головний принцип такого виховання – залучити дитину до виховного процесу, зробити її нашим добровільним помічником у своєму ж вихованні.

2. Спілкування – суть життя людей. Головний метод гуманістичного виховання – давати дитині радість спілкування з нами: радість спільного пізнання, спільної праці, гри, відпочинку.

3. Звичайне повсякденне життя і характер стосунків дорослих – це те середовище, в якому формується особистість людини майбутнього. Тому дуже важливо, щоб наше щоденне життя, наше спілкування один з одним якнайбільше відповідали тому ідеалу, який ми прагнемо вселити в дитину.

4. Віра людини в людей, віра людини у власні життєві позиції – це першооснова для повноцінного спілкування між людьми й піднесення особистості. Тому ми зобов'язані розвивати й берегти в дитині віру в нас, у своїх вихователів, віру у своїх товаришів, віру в людей, віру в самого себе.

5. Наш виховний процес повинен бути пронизаний повагою до особистості кожної дитини, він має формувати в дітях почуття турботи про товаришів, близьких, про людей узагалі.

6. Людина може виявляти й розвивати в собі всі свої можливості й таланти та бути щасливою тільки в такому товаристві, де вона відчуває себе потрібною і своєю, де її штучно не підносять і не принижують. Такою дитина повинна себе почувати в товаристві, в якому вона живе.

7. Дитина – імпульсивна істота, їй буде важко зрозуміти нас. Це ми, вихователі, зобов'язані зрозуміти дитину та будувати наші виховні плани з урахуванням спрямувань її душі.

8. Виховання – прихований і тривалий процес, тому ми повинні виявляти проникливість, послідовність і терпіння в усіх конкретних випадках розв'язання виховних завдань.

9. Нами, вихователями, мають керувати чуйність, чутливість, доброта душі, любов, ніжність, безпосередність, постійна готовність прийти на допомогу, почуття співпереживання. Все це необхідно поєднувати з вимогливістю до самого себе і до дитини, з почуттям відповідальності перед підростаючим поколінням, із турботою про майбутнє Батьківщини.

10. Ми повинні рішуче відмовитися від невідповідних гуманістичному вихованню авторитарності та імперативності, що придушують особистість дитини, а також таких форм їхнього вияву, як крик, лайка, приниження, глузування, грубість, погроза, примус.

Готової методики впровадження цих «заповідей» у практику немає! Тому, шановні педагоги, нам доведеться виявляти творчість і постійно шукати способи виховання дітей на гуманістичних засадах! У цьому й має виявлятися наша найвища турбота про кожну дитину! [56, с. 253]

УДК 37.091.12:005.336.5(072)

Б87

Навчально-методичний посібник

Автори

Бартків Оксана Степанівна

Мельник Ірина Миколаївна

Педагогічна майстерність

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано науково-методичною радою

Волинського національного університету

імені Лесі Українки

Бартків О. С. , Мельник І.М.